

Å gifte seg og sette bo

Sagaenes beretninger om husholdsopprettelsesprosessen i
fristatstidens Island

Tom André Sveen

Masteravhandling
Nordic Viking and Medieval Culture
Institutt for lingvistiske og nordiske studier
Det Humanistiske Fakultet
UNIVERSITETET I OSLO
Høsten 2010

Forord

Jeg vil takke min veileder Jón Víðar Sigurðsson for hans gode innspill og oppmuntrende ord som underveis i prosessen har hjulpet meg til å beholde troen på prosjektet i tøffe tider. Jeg vil også takke min familie som har måttet klare seg mye på egen hånd de siste månedene og har gjort det mulig for meg å fokusere på arbeidet med oppgaven. Det skal bli godt å kunne lære William at det er mulig å differensiere ordene ”pappa”, ”bok” og ”PC”.

Innholdsfortegnelse:

Forord	s. 2
Kapittel 1: Innledende kapittel	s. 5-12
1.0 Tema og problemstillinger	s. 5
1.1 Kilder og metode	s. 7
1.2 Tidligere forskning	s. 11
1.3 Oppgavens struktur	s. 12
Kapittel 2: Kontekst: Hvem handler mine kilder om?	s. 13-22
2.0 Kontekst: Hvem handler mine kilder om?	s. 13
2.1 Bondens status i fristatstiden	s. 13
2.2 Husholdsstørrelse	s. 14
2.3 Storgårdenes kontinuitet: - Var alle gårder like ettertraktet?	s. 20
2.4 Konklusjon om husholdsstørrelse og storgårdenes kontinuitet	s. 22
Kapittel 3: Idealer: Hvem var ønsket som innflytelsesrike medlemmer av bondestanden?	s. 23-34
3.0 Idealer: Hvem var ønsket som innflytelsesrike medlemmer av bondestanden?	s. 23
3.1 Husholdsopprettelser i landnåmstid	s. 23
3.2 Arv	s. 27
3.3 Midlertidige husholdsovertagelser	s. 30
3.4 Sammenfatning av normer for husholdsoprettelse	s. 33
Kapittel 4: Begrensninger for husholdsopprettelser og individenes handlingsfrihet	s. 35-47
4.0 Begrensninger for husholdsopprettelser og individenes handlingsfrihet	s. 35
4.1 Njål og hans sønner – et representativt eksempel?	s. 35
4.2 Husholdsopprettelser i Islendingesaga: Sturlungene – økt makt og rikedom, muligheter eller begrensninger?	s. 41
4.3 Sammenfatning: individenes handlingsfrihet i forbindelse med førstegangs husholdsoprettelse	s. 46
Kapittel 5: Det ideelle giftemålet	s. 48-55
5.0 Det ideelle giftemålet	s. 48
5.1 Det vellykkede ekteskapet	s. 48
5.2 Det mislykkede ekteskapet	s. 49
5.3 Giftemål for fred	s. 51
5.4 Politisk motiverte giftemål: egen vinning foran idealene	s. 52
5.5 Sammenfatning	s. 55

Kapittel 6: Forhandlinger om giftemål: I hvilken grad fikk det fremtidige ekteparet råde over sin fremtidige ekteskapsinngåelse?	s. 56-70
6.0 Forhandlinger om giftemål: I hvilken grad fikk det fremtidige ekteparet råde over sin fremtidige ekteskapsinngåelse?	s. 56
6.1 Festemål og giftemål i fristatstidens lovgivning	s. 56
6.2 Kirkens påvirkning på ekteskapslovgivningen: Et nytt ideal	
Om kvinnens eget samtykke ved ekteskapsinngåelser	s.58
6.3 Tidligere undersøkelser av kvinners samtykke ved ekteskapsinngåelser	s.59
6.4 Kvinners samtykke og det økonomiske aspektet ved ekteskapsinngåelser	s.62
6.5 Konklusjon	s.70
Kapittel 7: Menns frihet til valg av egen kone	s. 71-80
7.0 Menns frihet til valg av egen kone	s. 71
7.1 Menns frihet til valg av egen kone etter husholdstilhørighet	s. 71
7.2 Sammenfatning	s. 79
Kapittel 8: Sammenfatning	s. 81-83
8.0 Sammenfatning	s. 81
Bibliografi	s. 84

1.0 Tema og problemstillinger

Å opprette eller å overta ledelsen av en gård, og dermed et hushold, var en viktig del av livet i det gamle bondesamfunnet. Dette var en prosess som innebar mange ulike skritt, for eksempel måtte foreldrene velge ut hvem av deres barn som fikk lov til å gifte seg, det måtte forhandles om ektefeller og til slutt så måtte den ”nye” gården drives. Jeg ønsker å studere denne prosessen og dens mangfoldigheter i det islandske samfunnet i perioden ca. 900-1260.

Samlet vil jeg kalle denne prosessen for husholdsopprettelsesprosessen.

Husholdsopprettelsesprosessen var ikke en lineær prosess med faste punkter som ble fulgt fra a til å og som startet på et fast tidspunkt i individenes liv. For eksempel kunne opprettelsen eller overtagelsen av en ny gård finne sted før et giftemål og omvendt, men hendelsene hang sammen i en prosess som til slutt skulle ende opp i et ektepar i kjernen for driften av et hushold.

Et hushold defineres som det fellesskapet av mennesker som produserer og konsumerer sammen, i denne sammenhengen bosatt sammen på samme gård. Husholdet utgjorde altså en driftsenhet som dannet basen for økonomien i perioden og gjennom overtagelse eller opprettelse av et hushold fikk husholdslederen en ny status i samfunnet sammenlignet med statusen som husholdsmedlem i en annens hushold. I de aller fleste tilfeller var nye husholdsledere menn og deres status som husholdsledere plasserte dem i bondestanden. Også deres koner fikk en ny status gjennom sine nye roller som husfruer. Både bonden og husfruen kunne disponere visse verdier og arbeidsstokken i husholdet, et gode som ikke tilfalt bondesønner eller døtre da de var vanlige husholdsmedlemmer som var avhengige av sine husholdslederers tillatelse til det meste av det de kunne foreta seg.

For mennene betydde også innlemmelsen i bondestanden at de fikk visse politiske rettigheter og plikter. Bonden var husholdets representant utad og var pliktig til å knytte seg til en gode, fristatstidens høvdinger, og fikk gjennom dette tilgang til det politiske spillet.

Det var ikke alle forunt å bli husholdsledere eller husfruer. Bondestanden utgjorde trolig kun 12 % av befolkningen i høymiddelalderen og utgjorde dermed en privilegert klasse

med tanke på deres mulighet for deltagelse i politiske avgjørelser.¹ Dette var dog ingen ensartet gruppe av befolkningen, det fantes rike bønder med store hushold og fattige bønder med små hushold. For de rikeste bøndene fant det sted en utvelgelsesprosess blant deres arvinger i forhold til hvem som skulle ta over deres hushold eller hvem man skulle investere i gjennom å opprette et nytt hushold og jeg ønsker å undersøke hvordan denne utvelgelsesprosessen fant sted og hvilke kriterier som lå til grunn.

Ekteskapet sto svært sentralt i husholdsopprettelsesprosessen av flere årsaker. For det første var ekteskapet med på å legge grunnlaget for det nye husholdets status og rikdom. Kvinnen fikk med seg medgift fra sin familie som sikret arv også fra kvinnens side til eventuelle nye arvinger. Det krevdes en viss rikedom for å kunne inngå et ekteskap og trolig regulerte denne begrensningen antall ektepar til ikke å overstige antall gårder hvilket understreker at giftemål og husholdsopprettelser må sees i sammenheng.

Kvinnens egenskaper som husfrue kunne tjene husholdets drift og øke rikdommen. Hennes posisjon før ekteskapet var også sentral. Om hun kom fra en god ætt og hadde mektige frender ville ekteskapet føre til et styrket bånd mellom den nye bonden og eksisterende mektige menn, hvilket kunne gjøre overgangen til den nye samfunnsposisjonen enklere. Kvinnens eventuelt gode ætt ville også være positivt for husholdets anseelse og ikke minst anseelsen til eventuelle avkom som måtte komme ut av ekteskapet. Dette gjør ekteskapsinngåelsene til den kanskje mest sentrale delen i husholdsopprettelsesprosessen og vil derfor utgjøre en betydelig del av min undersøkelse.

Siden husholdsopprettelsesprosessen endret statusen til ekteparet som kom til å utgjøre det nye husholdets kjerne var prosessen naturligvis en svært avgjørende prosess i menneskenes liv og både kvinner og menn måtte ha hatt stor egeninteresse av utfallet av prosessen. I kildene fremkommer det likevel at det ofte var andre mennesker, i hovedsak deres eksisterende husholdsledere, som hadde størst innvirkning på prosessen. Jeg ønsker derfor å undersøke hvor stor handlingsfrihet individene hadde i den husholdsopprettelsesprosessen som skulle bringe dem inn i nye samfunnsroller og prege deres voksne liv og hvilke ytre omstendigheter som kunne påvirke dette.

¹ Sigurðsson 1995: 321-322

Ut fra dette stiller jeg følgende spørsmål som jeg ønsker å besvare eller i det minste belyse gjennom denne undersøkelsen:

1. *Hvilke kriterier ble lagt til grunn for prioritering av sønner som arvtagere av eksisterende eller opprettere av nye hushold?*
2. *Hva kjennetegnet et godt giftemål?*
3. *Hvor stor handlingsfrihet hadde individene i sin egen husholdsopprettelsesprosess?*
4. *Endret disse forholdene seg i løpet av fristatstiden?*

1.2 Kilder og metode

Jeg har valgt meg ut tre islendingesagaer og en samtidssaga som kilder for min undersøkelse.² Mine utvalgte islendingesagaer er *Egils saga* datert til ca. 1220-1240³, *Laxdæla saga*, datert til ca. 1230-1260⁴ og *Njáls saga* datert til ca. 1280.⁵ Samtidssagaen jeg har valgt meg ut er *Islendinga saga*, datert til ca. 1270-1280.⁶ Sagaene gir detaljerte beskrivelser av livene til storbønder og goder og man følger karakterene over et langt tidsrom, hvilket gjør sagaene til gunstige kilder for en undersøkelse av mitt tema. En fordel med nettopp disse sagaene er at store deler av deres handling foregår på samme sted på Island. Ressurstilgangen på ulike steder kunne variere stort og det er trolig at denne kunne påvirke husholdsopprettelser. Ved å ha kilder som omhandler samme område og der mange av de samme gårdene går igjen gjør denne variabelen mindre enn om kildene hadde omhandlet ulike steder på Island. Det er også en fordel at karakterer fra en islendingesaga går igjen i en annen og de handler hele tiden som om de var relativt likestilte og man kan dermed gå ut fra at de skulle forstås som medlemmer av samme samfunnsklasse. I forhold til samtidssagaen som også har en stor del av sin handling i samme område kan denne fungere som en slags korreks til islendingesagaenes opplysninger om hvordan folk handlet og gjennom dette forholdet vil det være mulig å undersøke om islendingesagaene

² Jeg benytter meg hovedsakelig av oversatte kildeutgaver, men der det fremkommer uklarheter eller detaljer i kildene er viktige for min argumentasjon søker jeg kildeutgaver på originalspråket. Da mine oversatte kilder og kilder på originalspråket ikke alltid samsvarer i inndeling av kapitler og sidetall er det ikke mulig å henvise til begge med samme referanse. Der ikke annet er spesifisert er henvisningen til den oversatte kildeutgaven, men sitater og detaljhenvisninger spesifiseres til kilden på originalspråket som i fotnotene vil merkes av at de etterfølges av (B))

³Kristjansson 2007: 265-270

⁴Sveinsson 1934: XXXIV

⁵ Kristjansson 2007: 289-298

⁶ Kristjansson 2007: 193-198

presenterer reell handling eller idealer for handling, men forholdet mellom islendingesagaer og samtidssager er et komplisert felt.

Det knytter seg ulike kildekritiske utfordringer til de to kildegruppene islendingesagaer og samtidssagaer. Mine utvalgte islendingesagaer er skrevet ned på 1200-tallet, men deres handling finner sted i tidsrommet ca. 800 – ca. 1000. Det skiller altså 200-400 år mellom handlingen og nedskrivelsestiden. Dette har gjort islendingesagaene til en grundig studert og debattert kildegruppe med tanke på kildeverdien de representerer. Lenge ble islendingesagaene relativt ukritisk brukt som kilde til perioden de forteller om, men på slutten av 1800-tallet vokste det frem en mer kildekritisk holdning til sagaene og det ble satt spørsmål til deres kildeverdi og dette medførte en langvarig debatt. Andreas Heusler delte senere tilhengere av de ulike tradisjonene inn i kategoriene friprosaister og bokprosaister.⁷ Friprosaistene sto for det gamle synet om at islendingesagaene hadde stor kildeverdi for tiden de beskrev. De mente historiene islendingesagaene forteller hadde blitt overlevert muntlig fra generasjon til generasjon frem til de ble skrevet ned på 1200-tallet. Personen som skrev de ned forholdt seg trofast til den muntlige tradisjonen og hadde dermed ikke en rolle som forfatter, men som nedskriver av sagaene. Bokprosaistene, på sin side, mente islendingesagaene var skapt av forfattere. De avskrev ikke en muntlig tradisjon som basis for forfatterens arbeide, men mente forfatteren kunne ta utgangspunkt i opptil flere muntlige tradisjoner for så å binde disse sammen i en litterær form. Bokprosaistene mente de muntlige tradisjonene hadde en mindre fullstendig form enn det sagaene gjengir og at forfatteren brukte de som inspirasjon, men la til mye fri diktning og gjennom denne syntesen ble den særegne sagastilen skapt. Dermed mente bokprosaistene at sagaene ikke var brukbare som historiske kilder til tiden de omhandler.

Rundt 1920 avtok debatten, bokprosateorien ble den rådende og islendingesagaene ble liggende nærmest urørt som kilder til sagatidens Island i lang tid.

Annales-skolens fokus på trege strukturer heller enn spesifikke hendelser, ga nytt spillerom for islendingesagaenes bruk som historiske kilder. De trege strukturene er trekk ved samfunnet som ikke endret seg på lang tid og dermed kunne være de samme i både tiden som sagaene omhandlet og i tiden der de ble skrevet ned og dermed hadde tidsskillet mindre å si. Antropologen Victor Turner var blant de første forskere til å anvende islendingesagaene på dette viset tidlig på 1970-tallet og åpnet for at islendingesagaene på

⁷ Heusler 1934: 53-55

ny ble anvendt som kilder til tiden før de ble skrevet. Turner hevdet at den eventuelle muntlige tradisjonen som forløp sagaene og sagaens litterære form ikke var særlig viktig å ta i betraktning når det kom til å anvende islendingesagaene som kilder til elementer som familieliv og sosiale institusjoner da de sentrale delene i dette ikke endret seg stort i tiden mellom handling og tiden sagaen fant sin form. Slik kunne både tidlige og sene sagaer anvendes som kilder på like vilkår som kilder til fristatstidens Island.⁸

Senere er dette synet blitt bearbeidet og modifisert av forskere som Jesse Byock og William Ian Miller som argumenterer for at deler av sagaenes handling kan ha overlevd uforandret i tiden før sagaene fant sin litterære form, men at sagaene hovedsakelig må sees i et levningsspektiv og kan anvendes som kilder til islandsk historie på 1100 og 1200-tallet.⁹

Jón Viðar Sigurðsson mener, som Turner, at kontinuiteten i det islandske fristatssamfunnet var stor på områder som driftsmåter, normer for god oppførsel, husholdsstørrelse og vennskaps- og slektskapsforpliktelser. Han peker på at 1200-tallets islendinger hadde en god kunnskap om sin historie og at de var bevisst på forskjellen mellom sin samtid og sin fortid og at islendingesagaene dermed kan anvendes som kilder til tiden før de fant sin litterære form i de nevnte tilfeller. Han peker blant annet på at der det fremkommer forskjeller mellom samtidssagaer og islendingesagaer vil førstnevnte kildekategori trolig reflektere sin samtid, mens islendingesagaene reflekterer tidligere forhold.¹⁰

Når det kommer til samtidssagaen *Islendinga saga* stiller det seg annerledes da handlingen i sagaen ligger mye nærmere i tid til nedskrivelsestiden. Handlingen utspiller seg i den politisk urolige situasjonen mot slutten av fristatstiden, i årene 1183-1262. I motsetning til islendingesagaene som ikke presenterer noen forfatter vet vi hvem som skrev *Islendinga saga*. Mannen bak sagaen heter Sturla Tordarsson og var medlem av Sturlungaætten, den viktigste familien i sagaen.¹¹ Han var selv en viktig aktør i landets politiske liv og opplevde flere av hendelsene han beskriver. Også hans egen far og brødre, hans onkler og fettere samt flere personlige venner og motstandere har sentrale roller i handlingen. Med tanke på at sagaen tok form så kort tid etter hendelsene den beskriver fantes det et publikum som

⁸ Turner 1971: 358

⁹ Byock 1988: 36-37, Miller 1990: 44-45

¹⁰ Sigurðsson 1993: 25-28

¹¹ Kristjansson 2007: 193-198

kjente til hendelsesforløpet. Dette gjør at Sturla Thordarsson må ha gjengitt det som skjedde nært inntil de faktiske hendelsene og han roses ofte for sine detaljrike og nøytrale fremstillinger. Likevel må det antas at hans forhold til de han skriver om påvirker hans fremstilling av dem og deres handlinger. Selv om de faktiske forhold skulle stemme godt med sagaen er sistnevnte en redigert versjon av historien og det er Sturla Thordarsson som sto for denne redigeringen. Hvilke hendelser han velger å fokusere på og hvilke hendelser som settes sammen til en helhet kan påvirke lesernes oppfattelse av de ulike menneskene som omtales og deres handlinger og hans egne sympatier og antipatier kan ha farget denne fremstillingen.

Det er viktig å understreke at kildene forteller om medlemmer av det øverste samfunnslaget. De viktigste familiene i alle kildene er rike og mektige mennesker. Tydeligst er dette i *Islendinga saga* der det fortelles om de rikeste og mektigste mennene på hele Island i en periode med sterk maktkonsentrasjon, men også karakterene fra islendingesagaene er mektige aktører i sine lokalmiljøer og siden mine utvalgte kilder omtaler samme periode og samme geografiske område går flere av karakterene igjen på tvers av sagaene og de handler på samme nivå, hvilket understreker deres posisjoner som likeverdige. Det er også slik at islendingesagaenes tilblivelse kobles til miljøer rundt rike og mektige bønder på Island på 1200-tallet og det er dermed trolig at det er disse menneskenes måte å resonere på som reflekteres i sagaene og deres vurderinger av hva som er rett og galt som skinner frem. Dette gjør at min undersøkelse vil reflektere den islandske overklassens tanker og handlinger og disse er ikke nødvendigvis representative for andre samfunnslag som ikke kommer frem i kildene og dermed ikke kan undersøkes.

Jeg støtter meg i utgangspunktet til Sigurðssons oppfatning av islendingesagaenes kildeverdi og anser mitt tema for å være del av de trege strukturene i et bondesamfunn med sterk kontinuitet. Likevel er tiden sagaene fant sin form i viktig for min undersøkelse da enkelte elementer kan ha blitt påvirket av samtidens verdier og dette vil understrekes der det kommer frem. Et sentralt poeng for meg er at islendingesagaene utgir seg for å være sanne historier. Deres litterære form fremstiller historiene som om de faktisk skal ha hendt. Det finnes flere eksempler på åpenbare overdrivelser, men handlingens omgivelser er troverdige. Jeg mener derfor at valg som sagakarakterene tar også skulle oppfattes som logiske for 1200-tallets publikum. Når jeg hevder at de fleste aspektene ved

husholdsopprettelsesprosessen er eksempler på trege strukturer mener jeg at disse valgene nok ville blitt oppfattet som logiske også for mennesker som levde i århundrene før. De siste tiårene av fristatstiden var preget av en sterk maktsentrering og med dette en endring av det politiske livet på Island, men dette ville neppe påvirke husholdsopprettelsesprosessen i nevneverdig grad, kanskje med unntak av de få menneskene som ved utgangen av fristatstiden satt med en makt som tidligere hadde vært ukjent på Island. Det er nettopp disse menneskene som omtales i *Islendinga saga* og derfor er det interessant å finne eventuelle forskjeller mellom islendingesagaene og *Islendinga saga*.

Husholdsopprettelsesprosessen er ikke tidligere undersøkt som en helhet og jeg vil derfor først og fremst støtte meg til kildenes opplysninger.

Min fremgangsmåte har vært å trekke ut de opplysningene som fremkommer i kildene om husholdsopprettelser og giftemål for deretter å finne fellestrekk som kan si noe om temaene i forhold til mine problemstillinger. Da det er en rekke aspekter å ta hensyn til i forhold til å dele inn materialet i fruktbare kategorier søker jeg en fremstilling basert på detaljerte eksempler fra sagaene og knytter lignende tilfeller til disse. Eksempler med stor likhet i ulike kilder vil være en sterk indikasjon på at dette var eksempler som ble oppfattet som sannsynlige og logiske av sitt publikum.¹² Med tanke på at islendingesagaene omhandler en periode fjernt i tid fra nedskrivelsestiden og at de har en dobbeltrolle som både litteratur og historiske kilder må man ta høyde for at enkelte deler av historiene i dem kan ha vært idealiserte fremstillinger. Slike fremstillinger er likevel av betydning for forståelsen av oppfattelsen og vurderingen av mine temaer for samtidens publikum da idealer kan fortelle om verdier som vektlegges i samfunnet. Der slike idealer undersøkes vil jeg søke å forklare deres mulige kildeverdi til fristatstidens samfunn.

1.3 Tidligere forskning

Husholdsopprettelsesprosessen er til min viten ikke undersøkt tidligere. Selve husholdet har vært gjenstand for en rekke undersøkelser, men fokuset i disse undersøkelsene har ikke ligget på prosessen rundt dets opprettelse. Dette gjør at min undersøkelse vil være kildenær med få innslag av sekundærlitteratur.

¹² Det kan likevel være lånte motiv på tvers av sagaene og det er derfor viktig å undersøke slike tilfeller opp mot eventuelle lignende tilfeller i samtidssagaen. Selv om visse mønstre skulle finnes kun i islendingesagaene er dette også et viktig funn og en forklaring må søkes.

Mye av det samme kan sies om giftemålene, men med enkelte unntak som er sentrale for min undersøkelse. Da ingen tidligere forskning har omhandlet mitt tema direkte er det ikke mulig å plassere mitt utgangspunkt i en forskningsdebatt om temaet og tidligere forskning som vil være interessant for enkeltpunkter av min undersøkelse vil bli gjengitt nedenfor, der den er sentral for mine undersøkelser.

1.4. Oppgavens struktur

Jeg ønsker først å etablere en forståelse av premissene for husholdsopprettelsene i mine kilder gjennom å belyse den historiske konteksten for bondeklassen og belyse hvilken posisjon aktørene i mine kilder hadde innen denne klassen gjennom å undersøke husholdsstørrelse og storgårdenes privilegerte posisjon.

Deretter vil jeg undersøke idealene for hvem som var ønsket som nye medlemmer av bondeklassen på dette privilegerte grunnlaget før jeg vil rette blikket mot unge menns mulighet til å påvirke sitt eget hushold gjennom å undersøke hvilke begrensninger som kommer frem i forbindelse med husholdsopprettelsene.

Neste ledd i oppgaven omhandler giftemålene der jeg vil undersøke idealet for giftemål i sammenheng med husholdsopprettelsesprosessen gjennom å belyse hvordan ulike typer giftemål påvirket husholdsdriften. Til slutt vil jeg ta for meg kvinners og menns muligheter til å påvirke sitt eget giftemål gjennom å belyse aspekter ved idealet om kvinners samtykke og menns muligheter som husholdsledere eller husholdsmedlemmer.

Jeg vil gjennom hele oppgaven ha et fokus på mulige forskjeller mellom kildegruppene og søke å påpeke og forklare disse der de forekommer.

2.0 Kontekst: Hvem handler mine kilder om?

Bondestanden var som nevnt ikke en ensartet gruppe og jeg har hevdet at mine kilder omhandler personer med mye makt og rikdom, men hva hadde dette å si for husholdsopprettelsesprosessen?

Jeg ønsker å belyse dette gjennom å sette bondestatusen inn i sin historiske kontekst for deretter å belyse husholdsstørrelsen til de bønder som omtales i mine kilder. Dette vil belyse hva det betydde for karakterene i mine kilder å tre inn i sin nye rolle som husholdsledere og husfruer.

2.1 Bondens status i fristatstiden

Fristatstiden er perioden i islandsk historie fra opprettelsen av Alltinget i 930 til Islendingene mistet en del av sin selvstendige status gjennom å komme under den norske kongen i 1263/4. Det islandske samfunnet i perioden skiller seg fra andre europeiske stater gjennom en flatere samfunnsstruktur og ingen enkelt posisjon på toppen av denne, slik kongedømmene som dominerte Vest-Europa i perioden var organisert. Alle frie menn var i prinsippet like for loven, men det fantes likevel en samfunnsstruktur med flere høvdingar som styrte i viktige saker. Disse høvdingene ble kalt goder og deres makt ble kalt godord. Bøndene var pliktige å knytte seg til en gode og alle bønder med en viss inntekt var pliktig å ri til tinget med sin valgte gode om han krevde det eller betale þingfararkaup, en avgift de som ikke møtte til tinget betalte for å dekke ferden for de som dro. Godenes plikter ovenfor sine tingmenn, bøndene, besto i å tale deres sak der dette krevdes og ellers holde ro og orden blant bøndene da situasjonen krevde dette. Bøndene kunne fritt velge sin gode innen den fjerdingen de bodde og de kunne bytte gode opptil en gang i året og godordene var altså ikke geografisk definerte. Godenes makt var avhengige av antallet tingmenn som støttet dem. Alltingssaker ble ofte avgjort av rent flertall av tilhengere, men det var visse bønder som kunne være viktigere for godene enn andre. Bøndene valgte en gode for hele sitt hushold og storbønder med store hushold kunne stille med store følger om goden hadde bruk for dette i forbindelse med å holde ro og orden blant sine tingmenn. I tillegg kunne bønder med god kjennskap til loven være viktige å ha på sin side for å vinne frem i saker på tinget eller som rådgivere i forbindelse med handlinger utenfor tinget.

For å beskytte utsatte medlemmer av samfunnet mot rike og mektige bønders potensielle overgrep fantes en sterk kodeks av normer og verdier som individenes handlinger ble målt

mot. Dette er det som ofte omtales som ære og flere forskere har påvist at æren gjennomsyrrer handlingene til menneskene i sagaene.¹³ Æren var knyttet opp mot et felles verdssystem og den offentlige mening om et individs handlinger. Et individs ære kunne øke eller minke i forhold til hvordan ens handlinger stemte overens med normsystemet. Om man vant seg ære var dette som regel på bekostning av andres ære som dermed minket tilsvarende etter den offentlige mening. Det var i utgangspunktet ikke noe galt i å søke mer ære, men dette måtte gjøres etter aksepterte mønstre, man skulle ikke unødige utfordre andres ære. Samtidig skulle man ikke unødige nekte andre individer den æren de etter den offentlige mening hadde krav på. Om man brøt med dette mønsteret ble man ansett som en újafnaðarmaðr og negativt ansett i den offentlige meningen og det var akseptert å bruke harde midler for å få bukt med denne type oppførsel. Æren sto på spill nærmest ved enhver sosial interaksjon og styrte dermed menneskenes handlinger i svært mange situasjoner.¹⁴

Den frie bonden kan altså sies å være kjernen i det islandske politiske systemet i fristatstiden. Inngangsbilletten til bondeklassen var et eget hushold. En husholdsopprettelse betydde dermed at en ny brikke ble kastet inn i det politiske spillet og hadde dermed betydning for flere enn den nye bonden selv.¹⁵

2.2 Husholdsstørrelse

Mange forskere har forsøkt å finne gjennomsnittsstørrelsen for husholdene på Island i tiden etter at landet var fullbygget, som regel med det formålet å kunne bestemme det totale folketallet på øya. Det finnes enkelte dokumenter fra middelalderen som kan gi informasjon både om antall gårder og bønder i enkelte områder på Island. Flere forskere har sammenlignet tall fra kirkeregistre og skattetall fra spesifikke områder og sammenlignet disse med den første fullstendige folketellingen fra 1703 eller senere jordetall og funnet at både antallet gårder og den totale befolkningen har holdt seg relativt stabilt fra 1200-tallet frem til 1700-1800-tallet i de områder som har latt seg undersøke.¹⁶ Dette betyr ikke at man kan være sikker på at dette er tilfellet for hele landet, men det er en indikasjon i denne retning da mønsteret er det samme på ulike steder. Stemmer dette, så

¹³ Meulengracht Sørensen 1995, Miller 1990

¹⁴ Miller 1990: 29

¹⁵ For en detaljert fremstilling av Islands historie i perioden, se Sigurðsson 1999, Jóhannesson 1974 og Byock 1988

¹⁶ Sigurdsson 1989: 126-130

medfører det også at den gjennomsnittlige husholdsstørrelsen heller ikke kan ha endret seg vesentlig.

De første sikre tallene vi har er altså fra 1703. Her får man vite at husholdsstørrelsene varierte med gårdenes ressurstilgang, for eksempel er husholdene større på gårder med god jordbruksjord og mindre der gårdenes inntekt primært kommer fra fiske, dette er faktorer som også påvirker hvor mange generasjoner som er del av husholdet, det finnes langt flere hushold med tre generasjoner i den førstnevnte typen sammenlignet med den andre.¹⁷ Det er naturlig å anta at dette også gjaldt for middelalderens islandske gårder og peker mot at husholdene til de rike stormennene som omtales i mine kilder hadde flere medlemmer enn fattigere bønder som ikke var like bemidlede og i større grad måtte basere seg på fiske, selv om fiske var en viktig del av husholdsøkonomien også for de rikere husholdene.

Jeg har gjort en undersøkelse av de 314 husholdene som til sammen utgjorde Borgarfjordsysselen i folketellingen fra 1703.¹⁸ Borgarfjord er et sentralt område for handlingen i alle mine utvalgte sagaer. Min undersøkelse ga et gjennomsnittstall på 5, 6 personer per hushold. Jeg fant også at gjennomsnittet for antall generasjoner i hvert hushold lå på 1,8 og at det fantes svært få tregenerasjonshushold.

Søker man seg til mine utvalgte kilder for informasjon om antall husholdsmedlemmer er det derimot helt andre tall som kommer frem. Det er ikke mange opplysninger rundt dette som kommer frem i kildene, da arbeidere, avhengige og treller ikke trer frem i kildene med mindre de er viktige for handlingen. Likevel er det mulig å finne enkelte opplysninger som i det minste antyder et minimumsantall medlemmer for enkelte av husholdene.

I *Laxdæla saga* får vi et lite innblikk i Hoskuld Dala-Kollssons hushold. På tiden da man får dette innblikket bor husholdslederen Hoskuld med sin kone og fire barn på gården Hoskuldstad.¹⁹ I tillegg får vi ved denne anledningen et visst bilde av hvor mange huskarer som var knyttet til Hoskulds hushold. Hoskulds halvbror stjeler kyr av Hoskuld mens han er borte på et gjestebud. Alle huskarene setter etter tyvene og får med seg noen av de

¹⁷ Gunnlaugsson: 17-19

¹⁸ url 1

¹⁹ Laxdæla saga: 29

nærmeste naboene. Til sammen er de 15 mann som forfølger tyvene. Etter en konfrontasjon mellom partene opplyses det at alle huskarene til Hoskulds ble skadet, unntatt de som ble drept.²⁰ Denne formuleringen (Húskarlar Höskulds váru þá allir sárir, þeir er uppi stóðu, en fjórir váru drepnir.)²¹ tyder på at det var flere huskarer som ble skadet enn som ble drept. Det opplyses at fire huskarer døde og det vil si at minst ni av de 15 som reiste etter tyvene var Hoskulds husmenn, trolig flere for å rettferdiggjøre formuleringen om forholdet mellom drepte og skadede. Foreløpig er altså minsteantallet for medlemmer av Hoskulds hushold oppe i 15 personer.

Det er ikke nevnt noen treller eller kvinnelige husholdsmedlemmer utover Hoskulds kone og to døtre og dette kan bety at husholdet talte flere medlemmer. I tillegg er det meget mulig at Hoskulds ville ha tatt med seg noen av husmennene sine på veien til gjestebudet da han må ha følt seg noe truet av halvbrorens aggresjon. Kort tid tideligere hadde også Hoskulds frille og hans sønn med henne vært medlemmer av husholdet.²² Dermed er trolig det ”reelle” antallet medlemmer av Hoskulds hushold godt over 20 personer.

I Njåls saga får vi et innblikk i Njål Torgeirssons hushold. Det er verdt å nevne at dette er et hushold med en unormalt stor familiedel da alle Njåls tre sønner bor i farens hushold med sine koner. Rett før nedbrenningen av Bergtorsvoll får man vite at det fantes snaut 25 husmenn på gården.²³ Familiedelen på dette tidspunktet talte Njål, hans kone, hans tre ektefødte sønner og deres koner, den ene av Njåls to døtre med hennes mann og deres sønn som ble fostret opp av Njål samt en kvinnelig slektning av Njål som tok seg av matstellet på gården. I tillegg nevnes en gammel dame ved navn Sæunn som i sin tid hadde fostret opp Njåls kone.²⁴ Til sammen blir dette et cirka antall på 38 husholdsmedlemmer, men det kan tenkes det er mørketall også her da det er nevnt få kvinner i husholdet utenom familien og heller ingen treller. Det skal nevnes at dette er i en tid da beboerne på Bergtorshvoll vet at de kan bli angrepet og det er mulig at andre har kommet til dem for å hjelpe i tilfelle et angrep, slik Njål tilbyr å sende sine sønner til sin gode venn, Gunnar på Lidarende, da han

²⁰ Laxdæla saga: 50-51

²¹ Laxdæla saga (B): 46

²² Laxdæla saga: 37, 113, 189

²³ Njåls saga: 186

²⁴ Njåls saga: 37-56, 64, 138, 145, 162, 184

befinner seg i en lignende situasjon.²⁵ Njál eier også en annen gård som han kan ha hatt tilgang på husfolk fra til en slik anledning.²⁶ Likevel kommer det frem informasjon om at huskarene får gå ut sammen med kvinner og barn før Bergtorshvoll brennes til grunnen og det er ingen tegn til at de klandres for å gå med på dette eller at de forsøker å stoppe fienden, en indikasjon på at det ikke var kalt folk til gården for å forsvare den.²⁷ Uansett tyder dette på et antall husholdsmedlemmer som var langt over det vanelige fra folketellingen i 1703 og nærmere Hoskulds hushold i *Laxdæla saga*.

I samtidssagaen *Islendinga saga* finnes det også tilfeller der vi får innblikk i husholdsstørrelse hos samfunnets elite. Det blir opplyst at Gissur Torvaldsson reiser med sin kone og sønn og cirka 25 andre for å gjøre sin nye gård Flugumyr til sitt hjem.²⁸ Gissur Torvaldsson var definitivt en av Islands rikeste og mektigste menn og ender etter hvert opp som den norske kongen Håkon Håkonssons jarl på Island med oppdrag om å få islendingene til å underkaste seg kongen og befester slik sin stilling som den mektigste mannen på øya.²⁹

I samme kilde kommer det også frem hvilke posisjoner en stormann ønsker besatt på sin gård. Dette kommer frem i en samtale mellom Sighvat Sturluson og hans sønn, Sturla. Sturla har på denne tiden gitt fra seg sin gård og har ikke et eget hushold, men han søker å bli blant de mest innflytelsesrike mennene på Island. Han oppsøker sin far for å legge strategien videre.

Sighvat peker ut noen storgårder, bl.a. Gissur Torvaldssons Flugumyr, som de eneste aktuelle boplassene for sin sønn nå og i en syrlig tone bemerker han at Sturla har i overkant store ambisjoner gjennom å male opp et tenkt hushold for Sturla der en rekke stormenn innehar disse underordnede stillingene i husholdet, men det at Sighvat her er sarkastisk mot sønnen gjør ikke informasjonen om hvilke arbeidere som trengs i husholdet mindre gyldige:

”Margs þarf búit við,” segir Sighvatr. ”Ráða-mann þyrftir þú ok ráða-konu; þessir menn skyldi vel birgir, ok kunna góða fjár-hagi. Þessa menn sé ek görla, þat er Hálfðan, mágr þínn, á Keldum, ok

²⁵ Njáls saga: 113

²⁶ Njáls saga: 37

²⁷ Njáls saga: 189

²⁸ Sturlunga saga I: 387

²⁹ Sturlunga saga I: 384

Steinvör systir þín; þessi starfi er þeim fallinn í bezta lagi." Þá svarar Sturla: "Þessa er víst vel fengit." "Þá þarftú, frændi, smala-mann at ráða í fyrra lagi," segir Sighvatr; "hann skyldi vera lítt ok létt á baki, kvensamr, ok liggja löngum á kvía-garði. Þann mann sé ek görla, þat er Björn Sæmundarson. En fylgðar-menn skal ek fá þér, þá er gangi út ok inn eptir þér; þat skulu vera bræðr þínir Þórðr krókr ok Markús." Sturla kvað bræðrum sínum þat vel mundu fara. "Margs þarf búit við, frændi," segir Sighvatr. "Þá menn þyrftir þú ok, sem hefði veiði-farar, ok væri bang-hagir nökkut; kynni at göra at skipum ok því öðru er búit þarf. Þessa menn sé ek görla; þar eru þeir frændr þínir, Staðar-Böðvarr ok Þorleifr í Görðum." Sturla lét sér þá fátt um finnask, ok lézk þó ætla, at þeir væri báðir vel hagir. "Svá er ok, frænði," segir Sighvatr; "þá menn þarftú, er vel kunnu hrossa at geyma, ok hafa ætlun á hvat í hverja ferð skuli hafa. Þessa menn sé ek görla; þat er Loptr biskupsson ok Böðvarr í Bæ." "Engi ván er mér þess," segir Sturla, "at allir menn þjóni til mín; "ok er slíkt þarflausu-tal." "Nú er [ok] fátt manna-skipanar eptir, þat er mér þykkir all-mikla nauðsyn til bera" [segir Sighvatr]; "en þó þarftú þá menn með þér er hafi atráttu, ok fari í kaup-stefnur ok til skipa, skilvísa ok skjóta í viðbragði, ok kunni vel fyrir mönnum at sjá, ok til ferða at skipa. Þessa menn sé ek görla; þat er Gizurr Þorvaldzson ok Kolbeinn ungi."³⁰

Sighvat blir her avbrutt av at Sturla stormer ut i sinne, så det er mulig han ville fortsatt, men det kommer frem at minst 11 arbeidere utover bondens nærmeste familie måtte kunne være vanlig å regne med i stormennes hushold, det at Sturlas brødre og søster regnes inn i arbeidsstokken i dette eksempelet kan være en del av Sighvats sarkastiske tone, men Sturla reagerer ikke overrasket på dette punktet. Det kommer frem at Loft biskopsson blir rasende da han hører at Sighvat foreslo han som hestepasser selv om han var inneforstått med at det ikke var alvorlig ment.³¹ Dette tyder på en svært stor avstand mellom bøndene i det øverste samfunnslaget og arbeiderne i husholdet selv om de begge kunne være frie menn etter loven og det kan tyde på at det er et utslag av Sturlas i overkant høye selvilde som gjør at han ikke reagerer på sine slektingers underordnede posisjoner i hans tenkte hushold. Det var ikke uvanlig å ta inn fattige familiemedlemmer som en del av arbeidsstokken, slik vi for eksempel treffer på at en slekting av Njál er medlem av husholdet på Bergtorshvoll med ansvar for matlaging³², men den nærmeste familien er alltid assosiert med husholdslederen og befinner seg på samme nivå av anseelse. Dette gjelder i stor grad også brødre og søstre av bonden, selv etter de var gift, da man søkte partnere for gifte på tilsvarende sosiale nivå som en selv, noe jeg vil komme tilbake til senere.

Når det kommer til mørketall i forbindelse med kvinnelige husholdsmedlemmer som ikke nevnes i kildene er det viktig ikke å overdrive disse. Det kan ha vært en overvekt av menn i

³⁰ Sturlunga saga I (B): 355-356

³¹ Sturlunga saga I: 313

³² Njåls saga: 64

de rike husholdene, så man skal ikke anta at det var en jevn kjønnsfordeling. Sighvat nevner kun en kvinne av de 11 husholdsmedlemmene han rekker å ramse opp for sønnen. I tillegg fantes en rekke hushold med *einvirki*-status. Dette var en status som de fattigste bøndene som gjennom sin status som *einvirki* kunne slippe visse plikter som bønder var pålagt om han hadde mindre enn en viss rikedom per husholdsmedlem. Denne statusen mistet bøndene om de fikk hjelp av en gutt på over 12 år, men det fantes ingen begrensninger på antall kvinnelige arbeidere de kunne ha på sine gårder.³³ Om andelen av slike gårder var høy og det virkelig var slik at de hadde flere kvinnelige arbeidere ville dette kunne trekke ned andelen kvinner i de rike husholdene. Arbeidet på gårdene var likevel som regel kjønnsdelt og kvinner hadde viktige arbeidsoppgaver i forbindelse med rengjøring, matforedling og klesproduksjon og utgjorde nok en vesentlig del av husholdet.³⁴

Hva så med husholdsstørrelsene i de største husholdene i folketellingen fra 1703?

Det største husholdet i Borgarfjord i folketellingen 1703 holder til på gården Garðar som er et beneficium. Dette husholdet har 18 registrerte medlemmer, hvorav ni personer utgjør kjernefamilien, seks er husfolk og tre er avhengige. Men det fantes også andre gårder med store hushold, for eksempel Þingnes med 17 husholdsmedlemmer, hvorav 10 var i nær familie og Leirá med 16 husholdsmedlemmer, hvorav 3 i nær familie.³⁵ Selv om spranget er stort til de største husholdene i sagaene, viser disse tallene at det fantes store hushold i området også på 1700-tallet og at deres sammensetning kunne variere og det store antallet familiemedlemmer i husholdene på Garðar og Leirá er ikke langt fra Njåls hushold der det later til å bo svært mange familiemedlemmer i samme hushold. Familiemedlemmene i Njåls hushold talte 11 personer inkludert de som var inngiftet med Njåls barn og er dermed ikke langt fra de sikre tallene vi har fra gårdene på Garðar og Þingnes.³⁶

Det var altså et anselig antall mennesker som krevdes for å utgjøre et hushold for storbøndene som omtales i sagaene, men det nevnes aldri som noe problem å skaffe disse til veie. For eksempel fortelles det at Órækja Snorrason raskt får mange menn hos seg da

³³ Sigurdsson 1995: 322, Sigurdsson 2008: 188, Miller 1990: 120-121

³⁴ Jochens 1995: 126-137

³⁵ url 1

³⁶ Dette er inkludert inngiftede, men ekskludert fostersønnene, slik tallene fra folketellingen også er delt inn.

han ved en anledning oppretter et nytt hushold og tar til seg en hver fri mann som vil gå i hans tjeneste.³⁷ I følge Grágás måtte alle islendinger høre til et hushold og en angivelig avtale mellom islendingene og Olav den hellige stadfestet at islendingene skulle slutte å eksportere sine fattige til Norge.³⁸ Kombinasjonen av disse opplysningene peker mot at det fantes mange tilgjengelige husfolk og det finnes en rekke eksempler på at selv fattige bønder hadde tjenere.³⁹

Jeg hevder ikke at tallene som kommer frem om antall medlemmer i husholdene i islendingesagaene var reelle, historisk korrekte tall for de aktuelle husholdene, men med tanke på at settingen i sagaene skulle være troverdig for sagaens publikum og de opplysningene vi får om husholdsstørrelse fra *Islendinga saga* kan de ikke avfeies som usannsynlige og dette er det nærmeste vi kommer representative tall for de rikeste og mektigste bøndene på 1200-tallet. Dermed er de store husholdene vi møter i islendingesagaene heller ikke av en slik størrelse at de virker usannsynlige for sin samtids publikum, men kan bidra til en troverdig setting for handlingen. Sett i forhold til gjennomsnittstørrelsen for husholdene i folketellingen fra 1703 som også skal kunne speile middelalderens husholdsstørrelse kommer det frem at det var stor forskjell på stormennenes husholdsstørrelse og den vanlige bondens på 1200-tallet og dette understreker at sagaene omhandler eliten i samfunnet og at en husholdsopprettelse i dette samfunnslaget ville inkludere større rikedommer og større potensielle muligheter enn for majoriteten av bøndene. De rike og mektige slektene sporer sine røtter tilbake til landnåmsmenn og dette kan tyde på at dette skillet var reelt gjennom hele fristatstiden, slik islendingesagaene også fremstiller det.

2.2 Storgårdenes kontinuitet -Var alle gårder like ettertraktet?

I forhold til selve gårdsbygningen var de aller fleste gårdsbygninger var bygget av torv, et materiale som var forholdsvis lett tilgjengelig og ikke later til å ha vært spesielt kostbart. Det nevnes ikke byggelag som reiser rundt for å bygge slike gårder og det er trolig at bøndene selv eller lokale arbeidere hadde kunnskapen som skulle til for å sette opp gårdsbygningene og drive det kontinuerlige vedlikeholdet torvbygningene krevde.⁴⁰

³⁷ Sturlunga saga I: 263

³⁸ Miller 1990: 120-121, Jóhannesson 1974: 112

³⁹ Miller 1990: 121

⁴⁰ KLNLM, bind VII, "Husbygge": 103-122

Bygningene var også raske å sette opp og folk som søkte seg til Island later til å ha laget beboelige hus i løpet av sommerhalvåret da de oftest bor en vinter hos landnåmsmennene før de får land og Olav Hoskuldsson bygger seg en ny gård i løpet av en høst.⁴¹ Det er dermed ikke selve bygningene som gjorde enkelte gårder mer ettertraktet enn andre.

Husdyr var en viktig brikke i å opprettholde et skille mellom landnåmsmennene og andre bønder. Dette var trolig et skille som holdt seg gjennom hele fristatstiden. Tilgangen på land ble redusert ettersom nye gårder og hushold ble opprettet og Ari frode hevder i Landnåmsboken at Island ble fullbygget i løpet av ca. 60 år. Det er uvisst om han med dette mente at det ikke ble opprettet flere gårder etter dette eller om han mener at alt land på Island nå hadde en eier. Trolig er det sistnevnte som er den korrekte tolkningen og det er to årsaker til dette. Den ene er husdyrholdet. Landnåmsmennene, som ledet utflytterekspedisjonene til Island tok med seg en rekke husdyr og ikke minst passet de på å ta med seg gode avlsdyr. Denne ressursen var de nærmest enerådende for i lang tid og de kunne kontrollere utbredelsen av husdyr i landet gjennom å kontrollere avlsdyrene og drive utleie av husdyr. Dette kommer frem av lovverkene for middelalderens Island. I fristatstidens lovverk *Grágás* finnes en hel bolk om husdyruteleie og i lovboken *Jónsbók*, innført ca. 15 år etter fristatstidens fall, heter det fortsatt at mange islendinger er avhengige av å leie husdyr, hvilket indikerer at denne praksisen holdt seg og var med på å opprettholde et klasseskille mellom etterkommerne av landnåmsmennene og vanlige bønder gjennom hele fristatstiden. Land var ikke verdt mye uten husdyr og dermed kunne landnåmsmennene fritt gi bort store mengder land i visshet om at det ikke ville føre til at de som fikk det ville utfordre deres posisjon.⁴² Husdyrenes betydning for rikdom understrekes av at ordene husdyr og rikdom benevnes av det samme norrøne ordet *fé*.

I landnåmstiden ble Island først bebygget i kystområdene, her var det tilgang på fisk, sjøfugl og andre havdyr som nybyggerne utnyttet. I Egils saga får vi høre om hvordan Skallagrim utnytter slike ressurser i Borgarfjord gjennom å opprette satelittgårder i områder med særlig stor forekomst og lot dette føre til sin hovedgård på Borg.⁴³ Etter hvert som husdyrbestanden fikk tid til å vokse seg større ble også husdyrene en viktigere del av økonomien og åpnet for at også innlandet på Island kunne bebygges og det

⁴¹ Egils saga: 58, Laxdæla saga: 23, 67-68

⁴² Sigurdsson 2008: 55-58

⁴³ Egils saga: 56-58

er også her man finner flere av de rikeste gårdene i *Islendinga saga*, som Reykholt og Flugumyr.

Dette betyr at landet i seg selv ikke nødvendigvis var vanskelig å oppdrive eller avse for den rike overklassen som mine kilder omhandler og de fleste hadde den nødvendige tilgangen på husdyr gjennom å være etterkommere av eller inngiftet med landnåmsmenn. Likevel er landnåmsgårder som Borg og Hvamm fortsatt blant landets rikeste på 1200-tallet, mange generasjoner etter at de ble bygget. Dette peker mot to ting. For det første kan ikke alle arvingene som har vært del av husholdene her ha fått en like stor del av gårdens rikedom i arv. Dette ville ha redusert disse gårdenes rikdom og status til det ugjenkjennelige på over 300 år. For det andre må disse gårdene ha fortsatt å kontrollere store deler av de ressursene som la grunnlaget for deres rikdom i landnåmstiden om ikke andre inntekter veide opp for tap av disse ressursene. Her finnes det to muligheter. Godord knyttet til gården kunne bringe inn inntekter og det mer utbredte husdyrholdet kunne gjøre det samme. Likevel legger begge disse forklaringene som premiss at disse inntektene fulgte gården. Dette gjør at jeg legger som et premiss at farsgården var mer attraktiv å få kontroll over enn en nyopprettet gård.

2.3 Konklusjon om husholdsstørrelse og Storgårdenes kontinuitet

Husholdsstørrelsen til de rikeste og mektigste bøndene og godene som kommer frem i sagamaterialet er overraskende stor sammenlignet med anslagene for gjennomsnittsstørrelsen for husholdene i fristatstidens Island og de første sikre tallene fra folketellingen i 1703. Det er likevel ingen grunn til å betvile de tallene som kommer frem, da samtids sagaen har lignende tall som islendingesagaene og husholdene skulle skape en troverdig ramme rundt sagaens handling, det er også flere store hushold som skiller seg ut i folketellingen fra 1703. De store husholdene må ha krevd store ressurstilganger fra sitt omkringliggende land for å brødfø og lønne medlemmene, men antallet er også en indikasjon på at det behøvdes mange folk for å gjøre det daglige arbeidet på gården, hvilket igjen understreker at omkringliggende ressurser ble flittig utnyttet. Da enkelte gårder, som Borg og Hvamm, går igjen som rike gårder gjennom hele fristatstiden tyder dette på at de ikke skilte seg fra jorda som dannet dens ressursgrunnlag til tross for at det i sagamaterialet kommer frem at det opprettes flere nye gårder på jorda til disse gårdene. Dermed er det logisk å anta at disse nye gårdene hadde en mindre rikdom enn hovedgårdene som de ble utskilt fra og at de i husholdsstørrelse lå nærmere det anslåtte gjennomsnittet.

3.0 Idealet: Hvem var ønsket som innflytelsesrike medlemmer av bondestanden?

Et eget hushold var inngangsbilletten til bondestanden og de rettigheter og plikter dette medførte. Den flate samfunnsstrukturen i fristatstiden gjorde at bøndene hadde et langt større politisk spillerom enn sine standsfeller de fleste andre steder i samtidens Europa. For det samfunnslaget som omtales i mine kilder, som kunne være ekstra viktige for godene med hensyn til spesialkunnskaper og antall menn i husholdet, kunne rettighetene som et eget hushold medførte være svært attraktive og gi en stor politisk innflytelse.

Ulike gårder med tilhørende hushold kunne gi ulik innflytelse og jeg legger som et premiss at å råde over farsgården var mest ettertraktet, slik jeg har argumentert for over.

Hvem ble så prioritert i forhold til å bli medlemmer av bondestanden på disse premissene?

Jeg ønsker å belyse dette gjennom å undersøke de vanligste typene husholdsopprettelser som kommer frem i mine utvalgte kilder: husholdsopprettelser i landnåmstid, husholdsopprettelser ved arv og midlertidige husholdsovertagelser. Med husholdsopprettelser menes her kun en opprettelse eller overtagelse av en gård, uten tanke på giftemålet som fullfører husholdsopprettelsesprosessen.

Vold, drap og feider er hendelser som preger sagalitteraturen og er hendelser som også kan påvirke husholdsopprettelsene de forteller om og omvendt. Dermed er det vanskelig å vite hvilke opplysninger rundt husholdsopprettelsene som er av en slik karakter at de skal oppfattes som et vanlig mønster og hvilke som kun er nevnt for å drive handlingen i sagaen videre. Dette gjør at jeg ønsker å se etter mønstre som går igjen i husholdsopprettelser uavhengig av deres forhold til konflikter i handlingen. Et godt sted å starte i så måte er landnåmstiden, slik denne beskrives i mine utvalgte kilder.

3.1 Husholdsopprettelser i landnåmstid

Landnåmstiden er perioden da de første nybyggerne ankom Island, tok seg land på øya og bygget seg gårder. Landnåmsmennene fordelte så sine landnåm til andre nybyggere og det finnes dermed en rekke husholdsopprettelser i denne perioden og tilgangen på land var stor. Informasjonen om disse husholdsopprettelsene er ikke nødvendigvis historisk korrekte og jeg legger ikke til grunn at det som reflekteres i kildene er landnåmstidens praksis, men at kildene reflekterer 1200-tallets syn på hvordan dette ble gjort i en tid der andre hendelser ikke påvirker beslutningene rundt husholdsopprettelsene. I de to av mine

islendingesagaer som omtaler perioden, *Egils saga* og *Laxdæla saga*, blir perioden beskrevet som fri for konflikter og det er dermed ingen eksterne hensyn å ta for verken landnåmsmennene eller andre nybyggere i denne sammenheng i forhold til husholdsopprettelser. Landnåmsmannen satt med makten til å dele ut land og dermed avgjøre hvem som var ønsket som medlemmer av bondestanden.

Både i *Egils saga* og i *Laxdæla saga* flykter de som ender opp som landnåmsmenn på Island fra Norge. De er begge fra rike og mektige storbondeslekter i Norge og årsaken til deres flukt fra landet oppgis å være den undertrykkelsen de føler som følge av Harald Hårfagres maktekspansjon og maktutøvelse der i landet.

Vel fremme på Island tar de begge land og distribuerer noe av dette til enkelte av sine skipsfeller som har tatt reisen med dem. I *Egils saga* oppgis det også at andre søker opp landnåmsmannen Skallagrim for å få land etter at han har slått seg ned i Borgarfjord.

Av de som får land av skipsfolkende er det sparsomt med informasjon. I *Egils saga* er det kun en av de syv mennene som har vært med Skallagrim på skipene hans og senere får land av ham vi får vite noe om. Dette er Grim Toresson som var en gammel venn av Kveldulv, faren til Skallagrim. Kveldulv døde på vei til Island og Grim tok da over styringen på det skipet som Kveldulv hadde hatt, hvilket tyder på at Grim var av de gjeveste i følget.⁴⁴ Han beskrives også som en rik og mektig mann og han var dermed trolig fra samme samfunnslag som Kveldulv og Skallagrim.

Før avreise til Island angriper besetningen på de to skipene kongens menn og det er dermed trolig at det skal forstås slik at de som er med på reisen er i en lignende konflikt med kongen som den Kveldulv og Skallagrim har. Da denne konflikten grunner seg i Kveldulvs status må det regnes med at eventuelle andre stormenn som er med på skipene er fra et tilsvarende samfunnslag som Kveldulv, Skallagrim og Grim Toresson. Da de seks andre av skipsfellene som får land ikke beskrives nærmere er det nærliggende å anta de skal forstås i sammenheng med Grim og at dette var stormenn som hadde søkt felles sak med Kveldulv. Det nevnes i tillegg fire menn som søker opp Skallagrim etter at han har etablert seg i Borgarfjord og får land av ham. Minst to av disse er rike og storættede menn fra Norge, hvorav den ene er Skallagrims svigerfar som var blitt forfulgt av kong Harald i

⁴⁴ Egils saga: 52

Norge på grunn av hans forhold til Skallagrims ætt etter Skallagrims avreise.⁴⁵ Den andre mannen har også med seg sin sønn og Skallagrim gir dem land og gifter også sønnen med sin egen datter.⁴⁶ Den tredje er Oleiv Hjalte som også beskrives som rik, storættet og klok, men det nevnes ikke hvor Oleiv kommer fra.⁴⁷

I *Laxdæla saga* er det stormannen Kjetil Flatnev som reiser fra Norge etter en konflikt med kong Harald. Han reiser med bl.a. sin datter, Unn den djuptenkte, til Skottland. Der får Unn både en mann og en sønn med kongsnavn, men da de to blir drept frykter hun for sin situasjon og rømmer med mye folk og rikedom til Island der hun tar seg land. De to første mennene som får land av landnåmet hennes er de som nevnes som de to gjeveste mennene i følget fra Skottland. Koll Vedrar-Grimsson beskrives som den gjeveste i følget, han omtales som herse og av god ætt, samt en dugende gårdsdriver. Unn får han gift med sin sønndatter og gir Laksárdalen, området sagaen i hovedsak omtaler, i heimefølge og de bygger en gård og slår seg ned her. Den andre mannen er en storættet og dugende mann ved navn Hord. Begge disse mennene ender med å få store og viktige ætter etter seg på Island.⁴⁸

Etter at disse to stormennene var blitt gitt land sier Unn hun vil gi mennene sine lønn for strevet og godviljen deres og frigir fire trelle og gir dem land som de kan bosette seg på. Det er kun en av trelle vi får vite noe om, han er sønn av en jarl og Unn mener at det ikke var riktig at han skulle være en trelle.⁴⁹

Hva kan så disse husholdsopprettelsene fortelle oss om idealer for husholdsopprettelser? Det er sentralt at begge landnåmsmennene i utgangspunktet flyktet fra maktekspansjonen til Harald Hårfagre i Norge, det er også uroligheter som gjør at Unn velger å flykte fra Skottland. En stor andel av de mennene som får land er stormenn som har blitt med landnåmsmennene til Island og trolig må årsaken til at de har valgt å forlate sine stormannsposisjoner i sine tidligere hjemland være at de følte sin posisjon truet der. Det

⁴⁵ Egils saga: 37, 58-59

⁴⁶ Egils saga: 73-74

⁴⁷ Egils saga: 58 (selv om Hjalte umiddelbart fører tankene mot Hjalmland hadde navnet også betydningen håndtaket på et sverd og var også et vanlig fornavn i middelalderen. Selv om tilnavnet skulle henspille på Hjalmland er det ikke sikkert han opprinnelig var derfra, han kunne for eksempel ha gjort som Unn og reist fra Norge via Shetland eller drevet kjøpferder dit.)

⁴⁸ Laxdæla saga: 22-23

⁴⁹ Laxdæla saga: 24

må være en årsak til denne fremstillingen og det er viktig å se videre handlinger i lys av denne innledningen.

Gjennom at landet distribueres på denne måten kommer også stormannsættede menn til på de beste gårdslokasjonene og når de i tillegg har mye land i forbindelse med sine gårder kan de befeste sine posisjoner som stormenn også i sine nye omgivelser, men her finnes ingen maktsøkende konge, ingen med en sosial posisjon over stormennene.

De aller fleste av de nevnte er menn som har stor tillit til landnåmsmennene og hverandre gjennom at de har vært med på reisen til Island eller oppsøkt landnåmsmennene for å få land av dem og det er dermed et bånd som knytter lokalmiljøet sammen og som kan skape et samfunn der de ikke får de samme problemene som de hadde flyktet fra. De mennene som beskrives utover kun ved navn nevnes som storåttede, rike og dugende bønder, ingenting nevnes om at de var sterke, krigeriske, voldsomme eller andre trekk som ofte brukes om karakterer i sagaene, trolig fordi dette ikke var relevant for deres roller i sagaene.

Dette mønsteret forsterker seg når vi ser på de kontrasterende hendelsene som følger etter landnåmstiden. Best vises dette gjennom et eksempel fra *Egils saga*. Da Egil blir gammel og ikke lenger kan drive gården på Borg overlater han Borg til sin eneste gjenlevende sønn, Torstein. Egil var ikke så glad i sønnen, men følger likevel med på gårdsstellet hans fra sitt nye bosted hos sin stedatter på gården Mosfell. Her får han nyss om en krangel mellom Torsten og naboen, Steinar, som nettopp hadde tatt over gården etter sin far. Krangelen dreide seg om markskillet mellom de to gårdene da Steinar brukte beitemark på Torsteins side da dette var bedre enn det han hadde selv. Som følge av denne krangelen dreper Torstein to av Steinars trelle som gjeter dyrene på Torsteins mark og Steinar stevner Torstein på tinget. Begge bøndene samler støtte for sin sak hos ulike stormenn. Egil kommer til sønnen på tinget og ønsker å hjelpe han i denne saken. I alle tingdeltagernes påhør retter han seg til Steinars far, Ånund, og minner han på at det var Egils slekt som hadde gitt dem landet gården ble bygget på og at slik oppførsel var utenkelig på deres tid da de levde som gode venner og naboer. Steinars far sier det er sant som Egil sier og at han var sterkt imot den situasjonen deres sønner nå var kommet opp i. Egil mener at det er de to gamle mennene, han selv og Steinars far, som bør rede ut denne saken da de står den så nær og ikke la de stormennene som deres sønner på hver sin side hadde fått til å støtte sin sak styre for utfallet. Dette sier Ånund seg enig i og det ender med at Ånund lar Egil få

selvdømme i saken. Egil fradømmer Steinar gården sin og forviser han i tillegg fra herredet.⁵⁰

I *Laxdæla saga* møter vi også en som ikke passer inn i det harmoniske samlivet i Laksárdal i generasjonen etter landnåmsmennene. Dette er Rapp Sumarlidesson. Han hadde rømt fra sitt hjemland fordi han ikke ville bøte for sine ugjerninger der og kjøpt seg land på Island. Det som beskrives som problemet med Rapp er at han er pågående mot sine naboer og hevder at han vil gjøre livet vanskelig for dem om de holdt noen for en bedre mann enn han. Bøndene i området søker seg derfor til Hoskuld, sønnen til Koll, som holder Rapp i sjakk og den harmoniske sameksistensen uten konflikter er med dette over.⁵¹ Det er neppe tilfeldig at Rapp har kjøpt jorden han bor på og ikke fått denne av en landnåmsmann.

Slik skiller landnåmstiden seg ut som en fredelig og harmonisk tid i de to av mine kilder som omhandler den og kontrasteres av handlinger som bryter med dette kort tid etter at denne perioden er over. I begge tilfeller faller det på etterkommerne av de første nybyggerene i sine områder å forsøke å bevare harmonien, et oppdrag de tar på seg mer av nødvendighet enn lyst. Idealet for husholdsopprettelsene i landnåmstid later til å være at nye bønder skal være likestilte og uten trang til å utfordre den eksisterende harmonien, da de som gjør dette i etterkant omtales negativt.

3.2 Arv

Ved arv vil det også være mulig å kunne spore idealer i forhold til hvem som ønskes som arvtagere og ledere av gårder og hushold. Arv var en viktig del av lovgivningen og Islands lovsamling fra fristatstiden, Grágás, har en egen arvebolk. Her fokuseres det på hvem som er rette arvinger og i hvilken rekkefølge disse arvingene skal prioriteres, men det står ingenting spesifikt om hvem som skal arve gårder og hushold til tross for en ellers omfattende detaljrikdom.⁵² Primogenetur ble ikke praktisert og alle ektefødte sønner hadde i utgangspunktet samme arverett. Derfor er det interessant å se om det finnes strategier og idealer som går igjen når det kommer til arv av gårder og dermed husholdsovertagelser. Tilfeller der det kun finnes én opplagt arving som også stemmer overens med lovenes arverekkefølge er ikke fruktbare å undersøke videre da de kun reflekterer lovene i praksis.

⁵⁰ Egils saga: 185-200

⁵¹ Laxdæla saga: 31

⁵² Grágás: 47-75

Det som er verdt å undersøke for å finne idealer eller strategier er tilfeller der det er flere arvinger med samme status i arverekkefølgen og hvordan prosessen med å velge ut en arving kommer frem i mine kilder.

I mine utvalgte islendingesagaer fremkommer det tre slike tilfeller og det finnes klare likhetstrekk mellom dem. I *Laxdæla saga* etterlater Hoskuld Dala-Kollson seg den rike og sentrale gården Hoskuldsstad da han dør. Han hadde to ektefødte sønner, Torleik og Bård og en sønn med en frille, Olav. Hoskuld kaller til seg de tre sønnene på sitt dødsleie og arvefordelingen diskuteres, men arv av gården er ikke et tema før etter Hoskulds død. Frillesønnen Olav later ikke til å ha blitt vurdert som arving, Hoskuld hadde alt tideligere sørget for en egen gård til ham. Også den eldste av de to ektefødte sønnene, Torleik, hadde fått utbetalt farsarv slik at han kunne opprette et eget hushold i farens levetid. Den siste sønnen, Bård, bodde på farens gård og hadde hjulpet han med gårdsstellet alt fra ung alder og var Hoskulds uttalte favorittsønn.⁵³ Dermed peker alt mot at det er Bård som skal arve farsgården, men Hoskuld uttalte aldri dette i live og det er tenkelig at Torleik kunne ha arvet farsgården og Bård flyttet inn på Torleiks gård. Det ender med at det er Bård som arver Hoskuldsstad, men sagaen presenterer en begrunnelse som gjør at man får følelsen av at dette valget ikke alt var avgjort ut fra brødrenes situasjon der de to andre allerede hadde egne gårder der de fungerte som husholdsledere eller Bårds status som farens favoritt. Det sagaen fokuserer på som årsak til at Bård ender opp med gården er hans personlighet. De to ektefødte sønnene som valget sto mellom males frem som svært ulike karakterer. Bård er vennsæl, fredelig og godt likt mens Torleik er stri, vrang og konfliktsøkende. Sagaen forteller at folk fant det rådeligst at Bård skulle arve farsgården på grunn av sine mange venner, dette presenteres som helt naturlig og Torleik har tilsynelatende ingen innvendinger til dette valget.⁵⁴

I *Njáls saga* kan man finne igjen en lignende prioritering i arverekkefølgen. I dette tilfellet dreier det seg om de to sønnene til Gunnar Hamundarsson på Lidarende som begge er rette arvinger etter sin far etter at han er blitt drept. De to brødrene beskrives som svært ulike personligheter. Hogne beskrives som en dugende mann, stillferdig, varsom og pålitelig i alt han sa og han slektes på sin far, men Grane lignet mer moren, den upålitelige Hallgjerd,

⁵³ Laxdæla saga: 30, 53

⁵⁴ Laxdæla saga: 72

som får mye av skylden både for Gunnars død og den langvarige feiden mellom husholdene på Lidarende og Bergtorshvoll.⁵⁵ Det kommer ikke frem hvordan arvefordelingen blir avgjort, men Gunnar ber sin gode venn Njål om å se til at Hogne får det godt etter hans død før det fatale angrepet ”...en ek tala ekki til Grana, því at hann gerir ekki mart at mínu skapti.”⁵⁶ Gjennom dette sammenlignes Grane ytterligere med moren som sto bak en rekke konfrontasjoner mot Gunnars vilje og dette understreker forskjellen mellom brødrene. Det går slik til at det er Hogne som arver gården Lidarende med buskap og gods, mens Grane arver bygseljorda.⁵⁷

Gjennom disse to arvesakseksemplene det mulig å se på en annen arvesak i *Laxdæla saga* der vi ikke får like mye informasjon om årsaken til valget av arvtager for gården. Dette tilfellet gjelder arven etter Olav Hoskuldsson da han dør og etterlater seg Hjardarholt, en svært rik og staselig gård som han selv hadde fått bygget opp. Olav hadde da fire ektefødte sønner som sto likt i arverekkefølgen. Det er sønnen Halldor som arver Hjardarholt og tar over gården etter Olav, etter at brødrene selv har samrådet om fordelingen av arven. Halldors personlighetstrekk kontrasteres ikke mot brødrenes, men han beskrives som den fremste av dem.⁵⁸ Hvilke trekk er det da som fremheves ved Halldor og kan gjøre ham til den fremste av brødrene? Det er særlig to trekk ved Halldor som belyses på en positiv måte. Det første er at han regisserer hevnen etter sin bror, men han gjør dette uten unødvendig voldsbruk og ødeleggelse. I tillegg fremstilles han som en som foretrekker freden gjennom velvillig å gå med på et forlik etter hevneaksjonene sine for å få fred med motparten.⁵⁹ Bøtene Halldor må betale for å få i stand dette forliket gjør et stort innhugg i rikedommen hans og snart blir han oppsøkt av en mann som søker å utnytte denne situasjonen og kjøpe land av Halldor, men som også har med seg følgesvenner som kan utøve et press og tvinge Halldor til dette salget om han skulle sette seg imot, men Halldor viser seg som en kapabel forsvarer av gårdsjorda og setter seg imot salget og kommer unna med dette.⁶⁰

⁵⁵ Njåls saga: 93, 112-117

⁵⁶ Nettversjonen av Njåls saga, s. 167

⁵⁷ Njåls saga: 117

⁵⁸ Laxdæla saga: 140-141

⁵⁹ Laxdæla saga: 141-182

⁶⁰ Laxdæla saga: 188-191

Prioriteringer ved arv viser et lignende mønster som for landnåmstiden. Vennesæle og fredelige menn prioriteres fremfor konfliktsøkende menn, noe som understreker et fortsatt fokus på fredelig sameksistens og personlige egenskaper. Idealarvingen er imidlertid også kapabel til å ty til de nødvendige midler for å forsvare sin gård eller hevne sin drepte far.

3.3 Midlertidige husholdsovertagelser

I mine kilder finnes det også en rekke eksempler på at husholdslederen får andre til å se etter styringen med gården midlertidig mens vedkommende er forhindret fra å gjøre dette selv, for eksempel gjennom utenlandsreiser. Dette er ikke direkte relatert til etableringsfasen da det ikke er permanente løsninger, men om det kommer frem et mønster for strategiene i denne typen husholdsovertagelser kan dette kanskje hjelpe til med å kaste lys over de permanente husholdsovertagelsene og husholdsopprettelsene. I tillegg finnes det eksempler på at unge menn uten tidligere erfaring som husholdsledere får tildelt dette oppdraget og det kan i den sammenhengen sees som en slags opplæring som forberedelse til styre av et eget hushold.

Ingen av eksemplene på midlertidige husholdsovertagelser skriver seg fra landnåmstiden, men både i sagatiden og i Sturlungaöld forekommer dette ved flere anledninger. Er det mulig å finne et mønster for strategiene for hvem sagakarakterene ønsket skulle ta over deres hushold ved slike anledninger?

Det later, naturlig nok, til at driftige og pålitelige personer foretrekkes for slike oppdrag. I *Njåls saga* nevnes det ved to anledninger midlertidige husholdsledere på Lidarende da Gunnar selv ikke har anledning til å styre gården. Ved den første anledningen reiser Gunnar utenlands og han får vennen Njål til å se etter gården sin. Njål beskrives som en ærlig, hjelpsom og fredselskende mann som definitivt er pålitelig og han bor ikke langt fra Lidarende.

Ved den andre anledningen en midlertidig husholdsleder nevnes på Lidarende er det snakk om Gunnars sønn Hogne, som tidligere nevnt blir beskrevet i gode ordelag når det kommer til personlige trekk, bl.a. med vekt på pålitelighet og lojalitet til sin far, mens den andre sønnen, Grane, ikke passer til denne beskrivelsen. Det er jo også Hogne som ender opp med å arve Lidarende etter farens ønske. Hogne skulle etter planen se etter gården på Lidarende i en periode da Gunnar var blitt landsforvist, men nektet å reise. Dermed sto han

i fare for å bli drept og Olav På på Hjarðarholt ba Gunnar og kona hans til seg for beskyttelse mens Gunnars mor og Hogne skulle være igjen og styre gården. Denne planen ble aldri noe av, men sier likevel noe om hvem man anså som egnet til å styre gården midlertidig. Gunnars mor beskrives også som god og en viktig støttespiller for Gunnar i motsetning til Gunnars kone og Hognes bror som begge lignet hverandre i å være strie og egenrådige.⁶¹

I *Islendinga saga* forekommer flere midlertidige husholdsovertagelser. Den første som nevnes er Ari sterke som innleder et slags forhold til enken etter Hvamm-Sturla og reiser til Norge med henne. Før de reiser ordner de det slik at Aris datter giftes med en av enkens sønner, Tord. Tord Sturluson settes så til å se etter husholdet i tiden de er borte. Ari dør i Norge og slik ender Tord med å arve Ari og på denne måten skaffer han seg sitt første permanente hushold.⁶²

Det er uvisst hvor store rettigheter som medfulgte det midlertidige ansvaret på gården i forbindelse med rollen som husholdsleder, om det ble lagt begrensninger for den midlertidige husholdslederens handlinger. Det er trolig at der konene fortsatt var på gården, men av en eller annen grunn ikke fikk ansvaret for å styre den, hadde de som husfruer mye av ansvaret for det som skjedde innad på gården. Det later de ikke å ha hatt i samfunnet utenfor og dette er jo en viktig del av de godene som fulgte med posisjonen som husholdsleder, særlig for godene som hadde ekstra viktige politiske roller utanstokks. I *Islendinga saga* finner vi et eksempel på en gode som lar andre overta sitt hushold midlertidig. Goden det er snakk om er Kolbein ungi. Han overlater sitt hushold til Sighvat Sturluson, en annen mektig gode. Men det er ikke bare gården Sighvat får kontroll over, det nevnes også at Kolbein overlater sine godord til Sighvat. Sighvat i sin tur overlater disse til sin sønn, Tord kakali.⁶³ Sighvat og Kolbein hadde hatt et turbulent forhold. Sighvat hadde hjulpet Kolbein med å bygge seg opp makt, til og med på bekostning av sin ambisiøse sønn Sturla.⁶⁴ Deretter hadde Kolbein giftet seg med Sighvats niese, Hallbera, datteren til Sighvats bror og politiske motstander, Snorri Sturluson.⁶⁵ Etter dette hadde

⁶¹ Njáls saga: 57, 64, 93, 112, 113

⁶² Sturlunga saga I: 119

⁶³ Sturlunga saga I: 289

⁶⁴ Sturlunga saga I: 208

⁶⁵ Sturlunga saga I: 216

Kolbein og Sighvat kommet i konflikt og begge konspirerte til å drepe den andre.⁶⁶ På den tiden da Kolbein reiser utenlands er ikke Sighvat og Kolbein ennå blitt forlikt, men Sighvat har fått selvdømme i saken mellom dem og hans dom avventes. Det er risikabelt for Kolbein å gi Sighvat kontrollen over gården og godordene sine, men han håper kanskje på Sighvat s velvilje i dommen gjennom å vise sin velvilje mot Sighvat gjennom denne handlingen? Mens Kolbein er borte forlikes Orækja, som hadde vært på Kolbeins side i saken med Sighvat og i denne forbindelse fordriver han sin egen far vekk fra Borgarfjord og Sighvat regisserer et grådigg innhugg i Snorris makt i området.⁶⁷ Da Kolbein kommer tilbake til Island får han likevel tilbake sine godord og sin gård. Kolbein var den mektigste i Sighvats område og det er meget mulig Sighvat brukte den makten han fikk gjennom den midlertidige innehavelsen av Kolbeins makt til å svekke Snorri. Kolbein kommer altså tilbake til et annet politisk klima enn tideligere da Sighvat og Orækja nå var venner og Snorris makt var minsket og han hadde neppe annet valg enn å være vennlig ovenfor Sighvat som dermed trygt kunne gi tilbake godordene.⁶⁸ Her finner man altså at politiske hensyn kunne veie tungt i valget av en midlertidig husholdsleder og føre til at man ikke sto helt fritt i valget.

Husfruene trer ikke så ofte frem som de som overtar husholdene midlertidig når bonden reiser vekk. Det kan finnes en rekke forklaringer på dette. For det første kan det være at husfruene er med på reisene selv om dette ikke nevnes spesifikt. Det kan også hende at det var normal praksis at konene tok over og at det derfor er de som styrer gården når det ikke nevnes at noen tar over gården midlertidig i forbindelse med utenlandsreiser. Det kan også hende at enkelte husfruer var bedre egnet enn andre til å drive gårdene. For eksempel nevnes ikke Gunnars kone som en spesielt driftig eller dyktig kvinne når det kom til det praktiske gårdsstellet, dette i motsetning til Hoskuld Dala-Kollssons kone i Laxdæla saga som spesifikt nevnes som dyktig på dette området.⁶⁹ Det nevnes at hun og Hoskuld ikke så mye til hverandre til hverdags og det er mulig Hoskuld var mye borte. Det nevnes ingen andre som tok over styret ved gården ved disse tilfeller, men da Hoskuld reiser til Norge for å skaffe hustømmer blir det fortalt at det er kona som skal se etter gården og barna

⁶⁶ Sturlunga saga I: 271-278

⁶⁷ Sturlunga saga I: 278-297

⁶⁸ Sturlunga saga I: 300

⁶⁹ Laxdæla saga: 29

mens Hoskuld er borte.⁷⁰ Det er dermed mulig at dyktige og driftige husfruer kunne styre gårdsstellet i bondens fravær, men at man søkte å finne andre midlertidige løsninger om husfruene ikke hadde anlegg for dette arbeidet.

Et annet viktig aspekt ved midlertidige husholdsovertagelser er muligheten dette ga for opplæring og trening. Unge menn kunne ta over og lede et hushold i en periode, gjerne med viten om at det fantes folk med erfaring i nærheten som en kunne støtte seg til. Dermed kunne de tilegne seg viktig kunnskap som kunne komme godt med til de selv skulle bli husholdsledere for deres eget hushold, slik det var tilfelle for Hogne Gunnarsson og Thord Sturlusson.

Oppsummert kommer det frem et ideal for de midlertidige overtakerne i islendingesagaene som stemmer overens med idealet for bønder i forhold til landnåmstid og arv, men i *Islendinga saga* finner vi at også politiske omstendigheter kan spille inn på dette valget og begrense handlingsfriheten for individene.

3.4 Sammenfatning

De tre ulike typene husholdsopprettelsene, de som finner sted i landnåmstid, de som kommer i stand ved arv og de midlertidige husholdsopprettelsene, viser et ideal som har mye til felles.

I landnåmstiden fokuseres det på at bøndene som får land av landnåmsmennene primært er stormenn fra samme samfunnslag. Unn den djuptenkte frigir også treller og gir disse land, som en bekreftelse på at på Island fantes andre muligheter enn i landene de flyktet fra, men det er deres lojalitet til Unn som gjør at hun ønsker å gi dem land. Unn gifter sin sønndatter med den viktigste mannen i sitt følge og han er også den første til å få land. Skallagrim gir også land til de mest storættede i sitt følge først og han gifter sin datter med en rik og storættet mann som får land av ham. Felles for Unn og Skallagrim og de de på hver sin side gir land til er at de er kommet til Island av samme årsak, flukt fra undertrykkelse, og de skaper et nytt samfunn med fokus på harmoni og likestilte bønder. I senere generasjoner utfordres denne harmonien gjennom at nye gårdseiere som ikke har de samme idealene om fredelig sameksistens og heller setter personlig vinning og hevdelse

⁷⁰ Laxdæla saga: 32

høyere enn dette idealet og det faller på etterkommerene av landnåmsmennene å opprettholde harmonien i sine områder.

Ved arv er det mulig å utlede et ideal ved tilfeller der to eller flere arvinger står likt etter loven. Uregjerlige, upålitelige og konflikthissende arvinger nedprioriteres som arvinger til de viktigste gårdene, mens arvinger med fredelige og milde personligheter som i tillegg er dugende bønder og godt likt av andre prioriteres. I tillegg viser disse prioriterte arvingene evnen til å beskytte sine gårder om dette blir nødvendig, samt tilstrekkelig mot og handlekraft til å hevne sine drepte slektninger.

Dermed samsvarer de prioriterte arvingene med personligheter og evner man forventer ville være velfungerende for individer i fristatssamfunnet der æren styrte oppfattelsen av gode og mindre gode individer og viser i tillegg den handlekraften som er nødvendig om deres ære blir utfordret. Og dette er igjen trolig årsaken til at de prioriterte arvingene ved tideligere anledninger omtales som fedrenes favorittsønner eller den fremste blant brødrene.

Ved midlertidige husholdsovertagelser later valgene av midlertidig husholdsleder først og fremst å være motivert av deres egenskaper som bønder, men samtidssagaen viser et nytt, politisk aspekt som bryter med mønstrene fra islendingesagaene og peker mot et annet fokus i samtidssagaene der egen vinning står høyere i kurs enn i islendingesagaenes vektleggelse av idealer og harmoni.

4.0 Begrensninger for husholdsopprettelser og individenes handlingsfrihet

I de omstendighetene som har vært gunstige for å undersøke idealer er husholdsopprettelsene trigget av utenforliggende omstendigheter og må derfor komplimenteres med andre tilfeller for å kunne utgjøre en undersøkelse av unge menns handlingsfrihet når det kommer til husholdsopprettelser. Det finnes også andre situasjoner der husholdsopprettelser forekommer utenfor de nevnte kategoriene og i disse er det i større grad mulig å undersøke individenes handlingsfrihet. Jeg ønsker å undersøke handlingsfriheten i forhold til en inntreden i bondeklassen og dermed er det individenes første husholdsopprettelser som er av interesse for denne undersøkelsen.

I mine utvalgte islendingesagaer forekommer det ingen situasjoner der individene selv tar initiativet til sin egen første husholdsopprettelse utenom i landnåmstiden og det er dermed vanskelig å vurdere deres muligheter til å påvirke sin egen første husholdsopprettelse. Ved nesten samtlige husholdsopprettelser utenom de nevnte typer, der utenforliggende årsaker bidrar til opprettelsene, er det husholdslederen som tar initiativet til opprettelsene og som regel skjer dette i forbindelse med giftemål. Når det ikke kommer frem ytre ønsker om opprettelser av egne hushold er det interessant å undersøke fraværet av dette ønsket i en situasjon der man skulle forvente at det dukker opp.

4.1 Njål og hans sønner – et representativt eksempel?

Fravær av et slikt ønske er naturligvis vanskelig å påvise, men det er ett tilfelle som skiller seg ut der alt ligger til rette for at sønnene skal opprette sine første hushold. Det gjelder det tideligere nevnte husholdet til Njål Torgeirsson på Bergtorshvoll der alle Njåls ektefødte sønner fortsetter å bo i sin fars hushold etter at de er blitt gift og bringer slik også sine koner inn i farens hushold. Denne husholdssamsetningen har forundret mange forskere som har stilt seg spørsmålet om hvorfor sønnene blir boende i farens hushold.⁷¹ Jeg vil forsøke å se på denne problemstillingen i et husholdsopprettelsesperspektiv og sammenligne dem med opprettelser utenfor arv og landnåmstid, slik disse kommer frem i mine utvalgte islendingesagaer.

Det er husholdslederen på Bergtorshvoll, Njål, som sørger for gifte til alle sine tre sønner og i forbindelse med giften av eldstesønnen, Skarpehedin, kommer det frem at sønnen trolig får et eget hushold i denne sammenhengen. Skarpehedin giftes med datteren til Ravn

⁷¹ Miller 1990: 126, Jochens 1985: 107

på Torolvsvell "...ok átti hann því þar annat bú síðan...".⁷² Det kommer tideligere i sagaen frem at Torolvsvell er en gård i Njáls eie og det er dermed trolig at Ravn er den som driver denne gården for Njál, slik man i *Egils saga* kan lese at Skallagrim setter ulike folk til å drive diverse satellittgårder etter sitt landnám og slik Njáls svigersønn lar folk styre sin gård da han også velger å bo i Njáls hushold.⁷³ Det sies ingenting om at Skarphedin overtar gården fra Njál eller at han overtar en rolle som husholdsleder på Torolvsvell, men han later til å ha en status som er forskjellig fra sine brødre etter dette. Ved en anledning kommer en mann til Bergtorshvoll for å søke arbeid og møter Njáls kone Bergtora. Han spør etter Njál og Skarphedin for å rette sitt ønske til dem. Miller har tolket dette til at Skarphedin har fått en rolle som delt husholdsleder på Bergtorshvoll sammen med Njál, men med tanke på informasjonen om Skarphedins kobling til Torolvsvell er det mer trolig at det er i egenskap av leder for dette husholdet han er interessant å oppsøke for den arbeidssøkende mannen.⁷⁴ Senere er det tema for de to yngre brødrene til Skarphedin å reise utenlands, de må ha farens lov for å kunne gjøre dette og dette tyder dermed på en underordnet posisjon i forhold til faren. De henvender ikke sin forespørsel til sin eldre bror, selv når Njál gjentatte ganger nekter dem utreise og dette tyder på at de ikke regnet Skarphedin som sin husholdsleder. Det at Skarphedin ikke viser noen interesse for å reise utenlands med sine yngre brødre viser tydelig at han ikke er i samme posisjon som dem, utenlandsferden er det eneste tilfellet der brødrene ikke holder seg sammen og ofte settes slike ferder i forbindelse med en opparbeidelse av ære i forkant av husholdsopprettelse.⁷⁵ Mye tyder altså på at Skarphedin får en endret status som følge av sitt gifte med datteren til Ravn på Torolvsvell, men siden gården er i Njáls eie og det ikke nevnes noe om at han får overdratt gården er det vanskelig å konkludere med dette.

Det kommer frem at Skarphedin selv velger å bli boende i sin fars hushold og han er dermed den eneste av sønnene som gis et slikt valg, noe som igjen understreker at Torolvsvell og Bergtorshvoll ikke skal ses som en og samme enhet og bygger opp under teorien om at Skarphedin har rollen som husholdsleder på Torolvsvell.

Skarphedins to yngre brødre gifter seg kort tid etter sin eldste bror, den nest eldste, Grim, giftes med en velholden enke, men det nevnes ingen gård i hennes eie. Grim og kona bor

⁷² Njáls saga (B), s. 61

⁷³ Egils saga: 56-58, Njáls saga: 37,138

⁷⁴ Miller 1990: 119

⁷⁵ Meulengracht Sørensen 1993: 225

hos Njål sammen med den yngste broren, Helge, som er gift med datteren til en lokal bonde.

Med tanke på at Grims kone var rik, skulle man tro at ekteparet hadde muligheten til å kjøpe seg en egen gård og utstyre et hushold, men de blir altså boende hos Njål på Bergtorshvoll sammen med Helge og hans kone. Det finnes eksempler på at ekteparene kan flytte inn i kvinnens foreldres hushold, men da med en status som underlagt svigerfaren som husholdsleder.⁷⁶ Med tanke på rikedommen som finnes på Bergtorshvoll er det naturlig at Helge fortsetter å bo i sin fars hushold fremfor å flytte til sin svigerfars gård om hans status i husholdet uansett ville vært den samme.

Som nevnt ba de to brødrene om å få reise utenlands og Njål var uvillig til å la de reise. Njål begrunner sin skepsis til ferden med at den kan bringe konflikter med seg når de kommer tilbake. Det er mulig han henspiller på at sønnene vil opprette egne hushold etter denne reisen, slik mange gjorde etter en slik ferd og deres fremferd i den tideligere feiden mellom husholdene på Bergtorshvoll og Lidarende hadde vist at de ikke delte farens ideal om å søke fredelige løsninger på konflikter.⁷⁷ Njål, som har synske evner, får uansett rett i sine spådommer selv om sønnene ikke oppretter hushold. Kort tid etter Njålssønnenes tilbakekomst starter feiden som til slutt ender med innbrenningen på Bergtorshvoll der Njål og sønnene mister livet. Njålssønnene følger så langt et mønster som gjenfinnes i tilfellet med Bolle Bolleson i *Laxdæla saga* der Bolle er gift og bor i sin svigerfars hushold. Trolig er dette husholdet rikere enn hans egne foreldres hushold, da svigerfaren er en mektig gode og det kan være dette som motiverer hans valg av bosted. Han ønsket etter en tid å reise utenlands, men svigerfaren ønsker heller å holde han på Island og tilbyr Bolle et eget hushold for å bli. Bolle ønsker imidlertid ikke dette og står fast ved at han heller vil reise utenlands. Bolle vinner seg både ære og rikedom gjennom sin ferd og da han returnerer til Island har han opparbeidet seg en status som fører til svigerfaren nå ønsker Bolle som arving til sin egen gård og Bolle aksepterer dette ønsket.⁷⁸ Njålssønnenes hjemferd bringer dog ikke med seg økt ære, deres ære var blitt utfordret på reisen av en annen islending og de må hevne seg for å vinne den tilbake. Njålssønnene drar mot

⁷⁶ For eksempel Bolle Bolleson i *Laxdæla saga*. (*Laxdæla saga*: 178-183)

⁷⁷ For eksempel Olav Hoskuldsson i *Laxdæla saga* (*Laxdæla saga*: 63-67)

⁷⁸ *Laxdæla saga*: 178-194 (Tilfellet Bolle Bolleson kan ikke anvendes på lik linje med arvetilfellene omtalt over, da han i utgangspunktet ikke stiller likt med Snorris sønner i arvesaken og dette er den eneste gangen Snorris sønner nevnes i sagaen.)

mannen som hadde voldet dem skam og dreper ham, mot farens råd. Njål får til et forlik med mannens slektninger og som ledd i forliket tar han til seg mannens sønn som fostersønn. Denne fostersønnen roses for sin vilje til å forsones og det at han aksepterer å bli fostret av Njål på tross av hans nære relasjon til sin fars drapsmann og det medfølgende faktum at han vil bli medlem av samme hushold som Skarphedin. Hoskuld beskrives som fredselskende, lojal mot forliksavtalen med Njål og en godt likt mann da han blir voksen. Njål tar initiativet til et gifte for fostersønnen og i forbindelse med dette får han skaffet Hoskuld en godetittel og han kjøper land og finansierer et hushold for Hoskuld.⁷⁹

Dette viser muligheten for å opprette et hushold ved kjøp av land. Dette er også måten et av de andre eksemplene på husholdsopprettelse utenfor arv og landnåmstid finner sted i mine utvalgte islendingesagaer. Dette finner sted i *Laxdæla saga* der Bolle Torleiksson ønsker å kjøpe land for å opprette seg et hushold. Han er som Njålssønnene gift og bor for det meste i husholdet til sin svigerfamilie, som var rike på gods, men ikke på land. Årsaken til at Bolle ikke bor i sin fars ellers så rike hushold er en konflikt han har med sin fosterbror, Kjartan, som bor i farens hushold. Konflikten bunner seg i at Bolle lurte seg til å gifte seg med Kjarans store kjærlighet, Gudrun, og etter dette har forholdet mellom fosterbrødrene vært preget av ulike stikk fra begge parter. Da en bonde i distriktet annonserer at han vil selge jorda si er Bolle rask med å avtale et kjøp av dette landet. Kjartan ser sitt snitt til å stikke kjepper i hjulene for Bolle og tvinger bonden til heller å selge jorda til seg. Dette fører til at Gudrun blir rasende og egger sin mann og sine brødre til å hevne Kjartans handling med å drepe ham. Hun sier Kjartan nå har gitt dem valget mellom dette eller å flytte ut av herredet med skam. Det ender med at Bolle dreper Kjartan, kjøper jorda og oppretter seg en gård og et hushold der.⁸⁰

Dette viser at det kunne være vanskelig å komme over egnet land, noe som også understrekes av det tideligere nevnte forsøket på å tvinge igjennom et kjøp av land fra Halldor Olavsson.⁸¹

For Njål later det ikke til å være noe problem å finne brukbar jord til sin fostersønn og han viser økonomisk handlekraft gjennom å finansiere et hushold som var en gode verdig.

Hva så med Njåls egne sønner?

⁷⁹ Njåls saga: 145-148

⁸⁰ Laxdæla saga: 188-190

⁸¹ Laxdæla saga: 188-189

Handlingen skrider raskt frem i *Njåls saga* i tiden fra Hoskuld blir Njåls fostersønn og til han er voksen nok til å giftes og sette bu. I denne perioden later det til å være stille og rolig på Bergtorshvoll. Gjennom Hoskulds husholdsopprettelse og nyervervede godord blusser imidlertid konfliktene opp igjen etter at en annen gode i nærområdet føler at hans makt er truet ettersom Hoskuld overtar mange av tingmennene hans. Dette fører til at han klekker ut en plan der både Hoskuld og Njålssønnene skal ryddes av veien og han blusser liv i gammelt uvennskap fra tiden Njålssønnene kom tilbake til Island. Hoskuld og Njålssønnene settes opp mot hverandre og Hoskuld drepes, dette fører til en stor samling av menn som både fra tideligere og etter denne handlingen føler de må gjenopprette harmonien som er blitt forstyrret av Njålssønnenes handlinger og det hele ender med at Njål og alle sønnene hans brennes inne på Bergtorshvoll.⁸² Tilbake til de to yngste Njålssønnene. Hvordan kan det forklares at de blir boende i sin fars hushold da fostersønnen får sitt eget? Kort tid etter at de returnerer fra utlandet bryter de med farens råd om å vente til det fantes vitner til at de hadde god grunn for sin hevn og dreper mannen før de har god grunn til det etter den offentlige mening. Dermed må Njål ordne et forlik, men situasjonen kan fortsatt være truende for Njålssønnene. Sønnene trosser igjen sin fars vilje da de dreper Hoskuld, noe de hadde gjort også tideligere da de drepte et medlem av husholdet på Lidarende i den langvarige feiden som herjet mellom husholdet der og på Bergtorshvoll. Etter drapet på Hoskuld uttaler Njål at han ikke ønsker å la sønnene reise alene til tinget, da han mener det kan være mange som er ute etter å ta dem og han mener de vil ha hjelp av å ha han i nærheten, da mange ville legge inn et godt ord for Njål og dette kunne være redningen for sønnene.⁸³ Ved alle de tideligere nevnte hendelsene der Njålssønnene hadde trosset farens råd, hadde Njål sørget for et forlik i ettertid og han uttalte at sønnene ville holde de avtalene han inngikk. Dette tyder på at Njål hadde kontroll over sønnene så lenge de ble assosiert med han og hans hushold. Hans venners gode ord på tinget ville neppe ha kunnet redde Njålssønnene om de hadde vært selvstendige politiske aktører og Njål hadde neppe kunnet inngå avtaler på deres vegne om de ikke var del av hans hushold. Dermed er det trolig at Njål holdt tilbake sønnenes egne hushold etter deres innblanding i konfliktene etter at de returnerte fra sin utenlandsreise og det er neppe tilfeldig at det er Skarphedin, som den eneste av brødrene med et eget hushold, som nevnes

⁸² Njåls saga: 150-193

⁸³ Njåls saga: 169-170

som den som bryter Njåls siste forlik og på denne måten forårsaker innebrenningen på Bergtorshvoll.⁸⁴

Hoskuld beskrives i ordelag tett opptil idealet for bønder slik det kommer frem ovenfor, men dette kan ikke sies for de egenrådige og konfliktsøkende Njålssønnene og dermed er det logisk at Hoskuld er den som får et eget hushold. Njål uttaler også at Hoskuld er ham mer kjær enn alle sønnene hans og dette må settes i sammenheng med idealene som Njål også står for gjennom å søke fredelige løsninger på en hver konflikt.⁸⁵

Om mine argumenter for at dette er en logisk tolkning aksepteres betyr det at handlingsfriheten for unge menn i forhold til husholdsopprettelser var begrenset av husholdsledernes vilje til å støtte dem i opprettelsen, han hadde makten over deres fremtid. Dette underbygges av det andre eksempelet som er trukket inn om en husholdsopprettelse som ikke ble gitt av ytre omstendigheter. Det at Bolle Torleikssons svigerfamilies rikedom på gods nevnes i sammenheng med Bolles forsøk på kjøp av land tyder på at svigerfamilien bidro økonomisk til kjøpet og dermed sto bak denne handlingen.

Den marginale forekomsten av eksempler på husholdsopprettelser utenom ved arv og i landnåmstiden kan tyde på at dette ikke var vanlig. Dette medfører et problem i forhold til hvordan familier med flere sønner kunne posisjonere sønnene som husholdsledere. De rike og mektige bøndene rådde likevel ofte over flere gårder og kan slik plassere ut sine sønner på slike gårder, hvilket skjer med Torleik Olavsson i *Laxdæla saga* og omtales som et forskudd på arv og dermed understreker en avhengighet til husholdslederen for førstegangs husholdsopprettelse også i slike tilfeller og viser også en likhet med Skarphedins husholdsopprettelse.⁸⁶ I tillegg belyser dette de nevnte opplysninger om at antallet gårder ikke steg nevneverdig fra 1200-tallet til folketellingen i 1703 og styrker troverdigheten av at sagaenes sparsomme opplysninger om nye gårds og husholdsopprettelser utenfor arv og landnåmstid kan reflektere en reell praksis, men det er også mulig at sagaene retter sitt fokus mot bøndene på de store gårdene og ikke nevner opprettelser av hushold på mindre gårder, da disse ikke anses som viktige.

⁸⁴ Njåls saga: 180

⁸⁵ Njåls saga: 178

⁸⁶ Laxdæla saga: 53

4.2 Husholdsopprettelser i Islendingesaga: Sturlungene – økt makt og rikedom, muligheter eller begrensninger?

Det er altså få eksempler på egne husholdsopprettelser i mine utvalgte islendingesagaer som ikke er følge av arv, enten etter død eller som en utbetaling av farsarven mens fedrene fortsatt er i live. Arv står sentralt i forhold til førstegangs husholdsopprettelser også i *Islendinga saga*. Det er som nevnt ikke mulig å finne noe samsvar eller fravik fra islendingesagaenes ideal om arvinger i samtids sagaen *Islendinga saga* da personkarakteristikkene i denne sagaen er langt mindre ensidige, men det finnes nye aspekter ved arven sammenlignet med islendingesagaene.

Handlingen i sagaen finner sted i en periode med økt maktkonsentrasjon og de sentrale personene i handlingen befinner seg i sentrum for denne utviklingen. Deres makt og rikedom overstiger den som storbøndene i islendingesagaene har og man kan si de er medlemmer av et nytt politisk sjikt som rangerer over karakterene fra islendingesagaene. Både makt og rikedom samles på færre hender og dette gjør at de rikeste og mektigste nå innehar både flere store og rike gårder og flere godord enn islendingesagaenes storbønder. Dette medfører også endringer i forhold til husholdsopprettelser.

Arvesaker er sentrale i de mektigste mennenes akkumulering av rikedom, men på en annen måte enn i islendingesagaene. Det mest ekstreme tilfellet i så måte er Snorri Sturluson som bygger sin rikedom gjennom diverse arvesaker og det til tross for at han selv aldri fikk sin tiltenkte farsarv. Historien om Snorris arvesaker starter da han gifter seg. Snorris far var død og moren hadde brukt opp Snorris del av farsarven i sin tid som økonomisk verge. Som kompensasjon får Snorri tilbud om å bo på morens gård med sin nye kone for å kunne stille noen form for medgift for Snorri. Han velger heller å flytte til sitt fosterhjem og bor der til han arver sin svigerfars gård og godord og gjennom dette oppnår han et eget hushold for første gang. Den medfølgende makten og rikedommen anvender han til å blande seg inn i flere arvesaker der han blant annet tar over gården Reykjaholt gjennom å kjøpe arvekravet fra beboerens slektninger og en avtale om å ta vare på han og fostre opp sønnene hans om dette skulle falle på Snorri. Han flytter sitt hushold til Reykjaholt, men tar ikke med sin kone på flyttelasset. Etter en stund inngår han félag med Hallveig, som var

blitt Islands rikeste kvinne etter å ha vært enearving etter sin svært rike onkel.⁸⁷ Slik er arv en viktig brikke i Snorres vei til å bygge seg opp til Islands rikeste og mektigste mann. Dette er også et middel som både Snorres brødre og nevøer også benytter seg av for å øke sin rikedom og sin innflytelse.

Den økte makten og innflytelse i form av oppsamlede godord kunne anvendes til å tildømme seg selv flere eiendommer og kreve gårder i betaling for hjelp, slik Sturla Thordarsson forteller at han selv gjorde da han krevde to eiendommer i Skagafjord som kompensasjon i en sak og krevde halve eiendommen på Oddi som arv.⁸⁸ Flere av Sturlusønnenes sønner oppnår også posisjoner som rike og mektige menn og tilegner seg flere hushold og fremgangsmåtene som åpnet seg for dette gjennom makt og rikedom er demonstrert gjennom Snorri Sturluson og Sturla Thordarssons handlinger. Jeg vil nå vende tilbake til hovedtemaet for min undersøkelse, unge menns første husholdsopprettelser, deres inngangsbillett til handlingsfrihet på den politiske arena.

De tre Sturlusønnene Thord, Sighvat og Snorre har ingen stor rikedom fra sin far da han dør. Moren, Gudny, tar over farens gård og disponerer sønnenes farsarv. Moren spiller en viktig rolle i alle de tre sønnenes første husholdsopprettelser. Thord giftes med datteren til en mann som moren har innledet et intimt forholdt til. Dette hender kort tid før Gudny og denne mannen reiser til Norge og Thord tar over mannens hushold midlertidig. Mannen dør i Norge og slik overtar Thord husholdet permanent.⁸⁹

Sighvat Sturluson får sin del av farsarven og benytter denne til å opprette et hushold sammen med en mann ved navn Odd dignari. Dette er trolig en nær venn av Sighvats mor, da det er samme mann som midlertidig tok over styringen av Gudnys hushold i tiden hun var i Norge med Thords svigerfar.⁹⁰ Snorre fikk som nevnt sitt første hushold gjennom å arve sin svigerfar, men moren var sentral i å få i stand giftet gjennom å stille garanti i sin gård.⁹¹ Både Snorre og Thord får sine første hushold gjennom giftemål, men det er ikke de selv som tar initiativet til disse giftemålene og ingen av dem later til å ha vært veldig fornøyde med sine koner, da de begge forlater dem kort tid etter giftemålene. Sighvats bruk

⁸⁷ Sturlunga saga I: 126, 131, 198

⁸⁸ Sturlunga saga I: 320

⁸⁹ Sturlunga saga I: 117

⁹⁰ Sturlunga saga I: 120

⁹¹ Sturlunga saga I: 129

av farsarven til å opprette et felles hushold med Odd dignari later ikke til å ha vært nok for Sighvat, han er ikke tilfreds med denne løsningen og han foretrekker å bo med sin eldste bror.⁹² Dette tyder på at selve farsarven ikke var tilstrekkelig for å opprette et hushold de ambisiøse mennene opplevde som passende og at Sighvat oppretter sitt hushold sammen med en annen mann peker mot at han ikke hadde de nødvendige midlene til å opprette et eget hushold. De to andre brødrenes mer respektable hushold kom ikke til ved bruk av egne midler.

De tre brødrene bygger seg som nevnt opp til velholdne og mektige menn og innen det er tid for neste generasjons husholdsopptrettelser er de i besittelse av flere velstående gårder. De unge, ambisiøse høvdingsønnene i Sturlungeslekten har tilsynelatende større muligheter nå som deres fedre råder over flere hushold og har en sterkere maktposisjon enn storbøndene i islendingesagaene. De unge mennene måtte også kunne være nyttige brikker i det politiske spillet deres fedre var involvert i der maktbalansen raskt kunne skifte om ens nærmeste viste seg illojale.

Sighvat Sturluson er den første til å benytte seg av sin sønn som en viktig politisk støttespiller. Sighvat ser muligheten til å bygge seg opp makt i et nytt distrikt og flytter fra gården og området sitt. Han setter sin sønn, Sturla, over gården han forlater og overdrar de medfølgende godordene til ham. Slik blir Sturla Sighvatsson en mektig høvding. Denne posisjonen kommer ikke uten heftelser for Sturla, for faren ber han se til at Sighvats bror og Sturlas onkel, Snorri Sturluson, som nå er en nærmere nabo for Sturla enn for faren, ikke støtter sine gamle venner på Oddi i en arvesak der Sighvat er på motsatt side i konflikten.⁹³ Slik får Sighvat altså en mektig og lojal partner i sønnen ved å la ham ta over sine gamle maktområder og sønnen blir en buffer i hans maktkamp med broren Snorri, mens Sturla nyter godt av å befinne seg midt i det maktpolitiske spillet gjennom sin nyvunne status.

En slik ny status for en av sønnene kunne likevel skape misunnelse hos andre og Sturlas bror, Tumi Sighvatsson d.e., reagerer raskt med gjentatte ganger å forsøke å få faren til å gi også ham hushold og godord. Tumi hadde også gode forutsetninger for å få det slik han

⁹² Sturlunga saga I: 120-129

⁹³ Sturlunga saga I: 178

ville, for faren forvaltet godord som Tumi hadde fått i arv. Likevel nekter faren å oppfylle Tumi sine ønsker med begrunnelsen i at det ville minke hans egen makt i området. Da Tumi forstår at han ikke kommer til å få det som han ville reiser han fra farens hushold. Han utnytter en gruppe bønder som er missfornøyde med biskopen i Holar sitt store følge og mener det snart vil gå ut over dem når biskopens menn trenger flere ressurser. Tumi blir deres leder i et opprør mot biskopen og de fordriver han. Tumi slår seg da ned på Holar og behandler det som om det skulle være hans egen farsarv. Tumis hell varer ikke lenge og han blir snart drept i av biskopens menn.⁹⁴ Dette eksempelet belyser flere viktige aspekter ved husholdsopprettelser blant de rike og mektige. For det første er de unge og ambisiøse sønnene nå ikke kun fokusert på å få et eget hushold, men også makt gjennom godord. Tumi ber om godord og han søker seg også til en maktposisjon som leder for de misfornøyde bøndene da han blir nektet dette av faren. Eksempelet viser også at fedrenes makt kunne skape begrensninger for sønnenes ønsker i forbindelse med husholdsopprettelsene og at det ikke var enkelt for sønnene å bruke makt uten et eget hushold i ryggen, slik Tumi måtte benytte seg av opprørsflokkene for å komme i posisjon til å gjøre dette. I tillegg er det verdt å merke at ingen av sønnene som nektes eget hushold forblir i sin fars hushold etter å ha fått avslag på sine forespørsler, noe som kan tyde på at de er blitt påført en skam ved avslaget og at de søker å gjenopprette sin ære på egen hånd. I så fall er dette et uttrykk for at sønners ønsker ideelt sett burde etterkommes.

Det er også noe nytt i *Islendinga saga* at sønnene ber sine fedre om spesifikke gårder og dette er gjerne rike og strategisk plasserte gårder. Gårdenes rikedom og lokasjon kommer ofte frem som viktige elementer i forbindelse med ressursene de kan gi i forbindelse med å forsyne følgesmenn. I *Islendinga saga* finnes en rekke eksempler på at de mektigste mennene samler store følger og i blant hele hærer i forbindelse med konflikter, noe som er nytt i forhold til islendingesagaene. I så måte nevnes gårdene som viktige både for produksjon av de nødvendige ressursene for å holde seg med så store følger samt som viktige strategiske holdepunkt. Som i eksempelet med Sighvat og Tumi nekter Snorri Sturluson to av sine sønner de gårdene de ber om av samme årsak som Sighvat. Snorris eneste ektefødte sønn, Jon murt, nektes gården Stafaholt med kirken og jorda som hørte til. Jon ønsket denne gården for å kunne stå sterkere som frier for den rike Helga Sæmundsdottir. Snorri ønsket ikke å gi fra seg denne eiendommen og mente Jon heller

⁹⁴ Sturlunga saga I: 133, 182-183

burde ta over eiendommen etter Jons mor på Borgarland. Da Jon får dette svaret samler han midler hos sine venner for å få råd til å reise til Norge. I Norge spesifiseres det at Jon har dårlig råd og kan dermed ikke ha fått samlet inn betydelige summer fra sine frender på Island og dette understreker at det var vanskelig for de unge mennene å hevde seg uten deres mektige fedres støtte og hvor viktig det later til å være for sønnene å få den riktige gården. Også en av Snorris andre sønner, Órækja, nektes gjentatte ganger den gården han ønsker seg og Órækja utfører en rekke oppdrag på farens vegne i håp om en belønning i form av denne gården. Det går til og med så langt for Órækja at han søker seg til farens politiske motstander, Sighvat, og fordriver sin egen far fra Borgarfjord for å få seg et fotfeste i dette området.⁹⁵

Da Snorre føler sin posisjon truet etter slaget på Örlygsstaðr forsøker han å samle ætten til forsvar mot sine mektige motstandere og bygger opp både Sturla Thordarsson og Tumi Sighvatsson d. y. til mektige menn gjennom å blant annet gi dem strategiske hushold i det store området han nå kontrollerer.⁹⁶

Husholdsopprettelser kunne også anvendes til politiske formål utenfor ætten. Sighvat Sturluson får sine tingmenn til å opprette en ny og staselig gård for Kolbein ungi, en mann han bygger opp til å bli en mektig høvding og som han søker å forme etter sin egen mal, et prosjekt som dog ikke lykkes, som vist i avsnittet over om midlertidige husholdsopprettelser.⁹⁷

Disse eksemplene gir grunnlag for å hevde at det i dette politiske sjiktet dukker opp en ny type husholdsopprettelser, politisk motiverte husholdsopprettelser, og dermed også nektelser av hushold med politisk begrunnelse. Denne typen husholdsopprettelser kan knyttes direkte til den politiske utviklingen med sterkere maktkonsentrasjon og dermed mer makt og mer rikedom samlet på færre hender, da det er dette som muliggjør denne typen husholdsopprettelser.

Fedrenes besittelse av flere rike gårder ga altså både muligheter og begrensninger for de unge, ambisiøse mennene i Sturlungatiden samtidig som det kunne øke deres ambisjonsnivå og de kunne selv ta initiativet til sine egne første husholdsopprettelser.

⁹⁵ Sturlunga saga I: 260-263, 290-291

⁹⁶ Sturlunga saga I: 354-359

⁹⁷ Sturlunga saga I: 289

Likevel er det fremdeles deres husholdsledere som avgjør utfallet av de unge mennenes ønsker.

4.3 Sammenfatning: individenes handlingsfrihet i forbindelse med førstegangs husholdsopprettelse

I islendingesagaene er husholdslederne sentrale når unge menn i deres hushold oppretter et eget hushold for første gang og det er som regel også de som tar initiativet til denne handlingen. Det kommer ikke frem noen eksempler på at unge menn som bor i sine foreldres eller forsterforeldres hushold aktivt går inn for å få sitt eget hushold i islendingesagaene. Det kan likevel skjule seg slike ønsker bak enkelte av husholdsopprettelsene, men de nevnes aldri eksplisitt og det fremkommer ingen konflikter i forbindelse med slike ønsker. De aller fleste førstegangsopprettelsene av hushold etter landnåmstid finner sted i forbindelse ved arv etter død. Eksempelet Njålssønnene viser at giftemål ikke var noen garanti for et eget hushold og til tross for at de to yngste Njålssønnene blir forbigått av sin fosterbror når det kommer til å få sitt eget hushold kommer det ikke frem noen klager fra dem på dette.

I samtidssagaen *Islendinga saga* er bildet det samme når det kommer til husholdsledernes sentrale rolle i førstegangs husholdsopprettelse for sine husholdsmedlemmer, men i motsetning til i islendingesagaene forekommer det ved flere anledninger at sønnene aktivt søker å opprette et hushold. Disse ønskene er koblet til spesifikke gårder samt godord, et resultat av både fedrenes store makt og rikedom inkludert flere rike gårder og den potensielle gevinsten ved en rolle i det politiske spillet i en periode med stor maktkonsentrasjon som motiverer til ambisjoner. Likevel er det husholdslederne som avgjør utfallet av disse ønskene og eksemplene med Tumi Sighvatsson og Jon Snorrason viser at det var en vanskelig og risikabel oppgave å forsøke å opprette et eget hushold uten sin fars støtte. Det er også et poeng at ingen av dem ble i sin fars hushold etter å ha fått avslag på sin forespørsel. Dette kan være uttrykk for at de ble påført skam ved avslaget som gjorde det vanskelig fortsatt å være en del av fedrenes hushold.

Husholdsledernes makt over sønnenes fremtid fremheves i begge kildegrupper og er dermed trolig en reell refleksjon av forholdene i fristatstiden da de også gjenspeiler ulike omstendigheter i handlingen. Njåls tilbakeholdenhet med å gi sine sønner hushold kan

tolkes som en handling til sønnenes eget eller samfunnets beste, men sturlungenes husholdsopprettelsesstrategier fokuserer på deres egen vinning.

5.0 Det ideelle giftemålet

I lovsamlingen *Grágás* stadfestes det at giftemålene skal være *jafnraði*, altså jevnrådige eller likeverdige. I første rekke menes det at partene skal bringe like verdier inn i ekteskapet.⁹⁸

Sagamaterialet utfyller dette bildet gjennom også å vektlegge personlige trekk og egenskaper som utseende, dyktighet, familiebakgrunn og anseelse som viktige elementer i jevnverdigheten. Jeg vil her knytte dette idealet opp til husholdsopprettelsesprosessen og således vise hvor viktig det rette giftemålet var som element i denne prosessen.

Jeg vil gjøre dette gjennom å dele ekteskapene inn i ulike typer slik de fremstår i sagamaterialet. Jeg mener det er fire ulike typer ekteskap som kommer frem i mine kilder som kan belyse dette temaet og de vil presenteres nedenfor.

5.1 Det vellykkede ekteskapet

Det ideelle giftemålet skulle altså stå mellom jevnverdige individer som sto godt til hverandre på flere ulike plan. Det finnes en rekke eksempler på giftemål i tråd med idealet i mine kilder.

Et godt eksempel er Hoskuld Dala-Kollsson og Jorunn Bjørnsdotter. Ved tiden for denne ekteskapsinngåelsen har Hoskuld nettopp tatt over gården etter sin nylig avdøde far og hans mor hadde valgt å reise til Norge etter sin manns død. Dermed sto Hoskuld igjen alene som kjernen i sitt hushold, uten en kvinne ved sin side. Hoskuld har hørt om en kvinne i Bjarnarfjord som var regnet som det beste giftet i alle Vestfjordene og han bestemmer seg for å reise på frierferd til Bjarnarfjord. Årsakene som oppgis til Hoskulds interesse for denne kvinnen er sentrale. Kvinnens far, Bjørn, er en landnåmsmann, han er rik og av god ætt. Datteren, Jorunn Bjørnsdotter, er vakker og klok. Likevel later sagaen til å presisere at det er kvinnens fars evner som bonde som er den utløsende faktoren for Hoskulds frierferd: ”Af þessi konu hefir Höskuldr frétt, ok þat með, at Björn var beztr bóndi á öllum Ströndum”⁹⁹ Dette er det siste som fortelles før Hoskuld gir seg i vei på frierferd. Likeverdigheten ligger i bunn og kommer frem først, men det avgjørende poenget for Hoskuld later til å være at han har forhåpninger om at Jorunn kan fylle rollen som husfrue i hans hushold på en god måte gjennom å slekte på sin far, den dyktige bonden

⁹⁸ Grágás: 109-116

⁹⁹ Laxdæla saga (B): 17

Bjørn. En slik rolle later til å ha vært svært viktig på Hoskuldssstad, for etter at Hoskuld har vunnet frem med frieriet og Jorunn har flyttet inn i hans hushold, ser ikke paret mye til hverandre til hverdags og Jorunn fikk et stort ansvar for gårdsdriften og viste seg ansvaret verdig. Til tross for at de to ikke ser mye til hverandre, beskrives deres samliv som godt.¹⁰⁰

Hoskuld viser sin teft for gode gifter også når det er tid for sønnen, Olavs, giftemål. Han sikter høyt og tar initiativet til å fri til Torgjerd Egilsdotter, datteren til selveste Egil Skallagrimsson. Olav var heller ingen hvem som helst, han var sønnen til den høyt ansette Hoskuld og moren var en irsk prinsesse og premissene for jevnbyrdighet var dermed tilstede. Giftet kommer i stand og kort tid etter tar Olav over gården han arvet etter sin fosterfar. Med Torgjerd ved sin side øker han denne gårdens anseelse betraktelig gjennom å kjøpe til mer land og bygge en ny gård på denne jorda, slik at han får seg en sømmelig storgård der det ikke skorter på noen ting.¹⁰¹

Det finnes også en rekke andre eksempler på ektepar som står godt til hverandre, har gode samliv og gjennom dette også driver en god driftsenhet sammen. Eksempler på dette er Skallagrim og Bera i Egils saga, Njål og Bergtora samt Hallgjerd og Glum i Njåls saga. Det er likevel først når man ser på det kontrasterende feilslåtte giftemålet at man virkelig finner giftemålets ideal som viktig for husholdsopprettelsesprosessen.

5.2 Det mislykkede ekteskapet

Det hendte at idealet om jevnbyrdighet ble trosset og dette kunne få store konsekvenser i islendingesagaene, både for husholdet som driftsenhet og for individene.

Et eksempel på et feilslått gifte er giftemålet mellom Hallgjerd Hoskuldsdotter og Torvald Osvivsson. Hallgjerd mener Torvald ikke er god nok for henne og dette viser seg i deres samliv. Hallgjerd er en driftig og dyktig kvinne og bringer mye inn til gården, men hun har også et forbruk som overstiger det Torvald setter pris på. Dette ender i en krangel mellom Hallgjerd og Torvald etter at Hallgjerd kritiserer sin mann for å sitte for mye stille og ikke stå på nok for å bringe inn de nødvendige ressursene til husholdet som skal til for at Hallgjerd skal få opprettholde sitt forbruk. Krangelen ender med at Torvald slår Hallgjerd

¹⁰⁰ Laxdæla saga: 29

¹⁰¹ Laxdæla saga: 63-68

til blods og kort tid etter blir drept for denne handlingen av Hallgjerds fosterfar og dermed er deres samliv brått over.¹⁰²

Et lignende eksempel finnes i *Laxdæla saga* der Gudrun Osvivsdotter giftes bort til Torvald Halldorsson. Torvald beskrives som rik, men ingen helt og Gudrun er ikke fornøyd med dette giftet. Som ledd i gifteavtalen mellom Torvald og Gudruns far, Osviv, hadde Osviv krevd at Gudrun skulle få leve som en storkvinne hos Torvald og ikke mangle noe av det hun spurte om. Dette var et uttrykk for den lavere statusen til Torvald i forhold til Gudrun og Osviv. Gudrun krever stadig nye, dyre saker og til slutt får Torvald nok og gir henne en ørefik, noe som får Gudrun til å skille seg fra mannen.¹⁰³

Nok et lignende eksempel kan hentes fra *Laxdæla saga* der det fortelles om ekteparet Vigdis Ingjaldsdotter og Tord godde. Tord beskrives som en feig og gjerrig mann og Vigdis som et bedre menneske. En dag kommer en mann, Torolv, til Vigdis som har drept broren til en mektig gode. Vigdis skylder han en tjeneste og tar han inn på gården. Tord liker dette svært dårlig og er redd det vil komme til å koste han mye gods om den drepte mannens bror finner ut av at han er skyldig i å hjelpe drapsmannen. Dette ender med at Tord inngår en avtale med goden om at han, mot en pose sølvpenner, skal lede goden til drapsmannen. Vigdis finner imidlertid ut av dette og får Torolv i sikkerhet gjennom å love en trell store summer for å hjelpe henne med dette verket. Da goden finner ut at Tord ikke har overholdt sin del av avtalen krever han sølvet tilbake, men Vigdis svarer med å kaste sølvet i ansiktet på goden for så å sende han av gårde i skam. Sølv et gir hun så til trellen som hjalp henne med å bringe Torolv i sikkerhet og på denne måten understrekes ekteparets ulike egenskaper. Vigdis er rundhåndet og opptatt av å følge samfunnets normer gjennom å hjelpe Torolv, slik hun var skyldig til å gjøre, mens Tord er gjerrig og mer opptatt av egen rikedom enn samfunnets normer. Dette var motstridende egenskaper som ikke utgjorde noen god husholdskjerne, da deres holdninger til samfunnets normer ikke var forenelige og husholdets ære ikke kunne opprettholdes for den ene parten om den andre fikk det som den ville og de skilles som følge av denne episoden.¹⁰⁴

Kjernen for konflikten i samlivene til ekteparene som har inngått mislykkede ekteskap ligger i ressursene knyttet til gårdsdriften. Gjennom sine ulike verdier, bakgrunn og status

¹⁰² Njåls saga: 23-26

¹⁰³ Laxdæla saga: 87-88

¹⁰⁴ Laxdæla saga: 37-45

har ikke bonden og husfruen det grunnlaget som kreves for sammen å kunne drive en vellykket driftsenhet.

5.3 Giftemål for fred

Giftemål var et viktig middel for å binde bånd på tvers av slekter og hushold. Det kunne også anvendes for sikre en skjør fred mellom tidligere fiender. Freden var alltid ønskelig og dermed blir dette også en del av et giftemålsideal og må omtales i denne sammenheng.

Njáls saga forteller om et giftemål mellom Kåre Solmundsson og Hildegunn Starkadsdatter. Dette giftemålet kan ved første øyekast virke svært kontroversielt. Hildegunn hadde vært gift med Hoskuld Tráinsson, Njáls fostersønn, som Njálssønnene tok livet av og med det startet konflikten som endte med innbrenningen på Bergtorsvoll. Her hadde Flose, Hildegunns onkel, hatt en sentral rolle på brannstifternes side. Kåre hadde vært gift med Njáls datter og vært en trofast venn med Njálssønnene og bare så vidt sluppet unna mordbrannen på Bergtorsvoll. Både Flose og Kåre står steilt på at de ikke vil forlikes på tinget. Flose ville ikke akseptere bøter for et sår som var blitt påført ham, for han ønsket ikke å omsette seg selv til penger, Kåre, som hadde utført hevndrap etter brannen, ønsket ikke å stille disse jevnt med de han hadde mistet i brannen. Både Kåre og Flose reiser etter dette til Roma og får avlat for sine synder. Tilfeldighetene bringer så Kåre til Floses gård en kald vinterdag på Island da Kåre trenger ly for været. Her blir han møtt av en vennlig Flose og de to forlikes helt og holdent og Flose gir Hildegunn til Kåre som kone.¹⁰⁵ Dette giftemålet sementerer avtalen mellom partene og gjør at de to partene ikke skal kunne komme i stridigheter igjen. Kåre og Hildegunn får tilsynelatende et godt samliv med mange barn.

Også i *Islendinga saga* finnes eksempler på giftemål anvendt som fredsmiddel. For å markere en ende på en lang konflikt mellom sturlungene og haukadølene skal Sturla Thordarsons datter, Ingibjörg, giftes med sønnen til Gissur Thorvaldsson, Hall. Giftemålet kommer i stand, men alt på bryllupsnatten kommer ekteskapet til en ende da Sturla Sighvatssons svigersønn ser sitt snitt til å hevne drapet på sin svigerfar og brenner ned Gissur jarls gård. Hall dør i brannen sammen med sine søsken og sin mor, men Ingibjörg og Gissur selv slipper unna. Kort tid etter avtales derfor et nytt gifte for Ingibjörg. Denne

¹⁰⁵ Njáls saga: 226-254

gangen skal hun giftes med Thord Thorvardsson, sønnen til en alliert av både Gissur og Sturla. Som ledd i denne avtalen skulle Sturla få makten over Borgarfjord fra den nylig utnevnte Gissur jarl.¹⁰⁶

Det at Ingibjörg kort tid etter sitt første gifte giftes på ny for å sikre den samme alliansen viser hvor viktig ekteskapet kunne være for en allianse, det var tydeligvis ikke tilstrekkelig at begge parter hadde vist vilje til å gjennomføre et gifte seg i mellom ved en anledning, et tidligere giftemål var ingen garanti for vennskap, kun eksisterende ekteskap som brakte mannen og kvinnen inn i samme husholdsenhet kunne sikre denne freden. Dermed må det ha vært hensiktsmessig å vektlegge idealene om jevnlike karaktertrekk for å sikre et godt samliv for å hindre en eventuell skilsmisse og alliansebrudd. Nettopp slike allianser bygget på ekteskap er et sentralt tema i *Islendinga saga*.

5.4 Politisk motiverte giftemål: egen vinning foran idealet

Jeg vil eksemplifisere de politisk motiverte giftemålene gjennom å presentere hvordan Snorre Sturlason benytter seg av giftemål som et viktig redskap for å bygge sin karriere. Snorre var nok mer aktiv enn mange andre høvdingen når det kom til å ha en finger med i spillet i ekteskapsinngåelser. Likevel er giftemålene han er med på å ta initiativet til og arrangere for sine slektninger godt egnet for å vise en endring mot et politisk fokus for giftemålene i *Islendinga saga* sammenlignet med islendingesagaenes fokus på de rette giftene som grunnlag for en ny velfungerende enhet og viser hvor mye mer kompliserte ekteskapsinngåelsene ble som følge av dette fokuset.

Som vist i eksempelet med Sturlungene i forhold til husholdsopprettelse ble Snorre selv gift for første gang med Herdis Bersisdatter på sine brødre og sin fosterbrors initiativ. Gjennom dette giftemålet fikk han sitt første hushold på Borg da han arvet sin kones far. Dette er imidlertid bare starten på en serie giftemål, hvis utfall vil komme Snorre til gode. Trolig var ikke Snorres første ekteskap så godt med tanke på hans samliv med sin kone, for han flytter etter hvert fra henne og bosetter seg på Reykjaholt. Her fatter han snart interesse for en ny kvinne, Solveig Sæmundsdatter. Ved denne tiden hadde en konflikt splittet et nært vennskaps og allianseband mellom Islands til nå mektigste slekter, haukadølene og mennene fra Odde, gården der Snorre var blitt fostret opp. Dette gjorde nye allianser

¹⁰⁶ Sturlunga saga I: 390-440

mulige og maktgevinsten høy. Solveig hørte til Odde-slekten, hennes far var nettopp død og farens vilje hadde vært at Solveig skulle arve like mye som sine brødre. Snorre tar på seg å dele opp arven og får et godt øye til Solveig og favoriserer henne i arveoppdelingen, slik at hun kom ut av oppgjøret med størst verdier. Trolig hadde Snorre planer om å gifte seg med Solveig, men hans politiske rivaler, broren Sighvat og hans sønn Sturla, kommer han i forkjøpet og Solveig giftes med Sturla.¹⁰⁷ Snorre gir likevel ikke opp jakten på nye kvinner og mer makt og rikdom og sjansen byr seg på ny da en kvinne knyttet til haukadalsætten, Hallveig Ormsdotter, arver store rikdommer etter Kolskegg den rike. Haukadalsættens overhode, Thorvald Gissursson, mener å ha krav på deler av pengene Hallveig hadde arvet og han søker Snorres hjelp i saken. Snorre får til en avtale der han hjelper Thorvald med arvesaken mot at han overtaler Hallveig til å flytte inn med Snorre og inngå *félag* med ham og Snorre fikk gjennom denne avtalen kontrollen over Hallveigs verdier og ble Islands rikeste mann.¹⁰⁸ Som ledd i denne avtalen skulle også Snorre gifte sin datter, Ingibjörg, med Thorvalds sønn, Gissur. Dette ekteskapet var ment for å bekrefte og sikre vennskapet mellom Snorre og Thorvald. Verken Ingibjörg eller Gissurs mening kommer frem i denne forbindelse og det later til at de to var uvitende om avtalen da den ble inngått.¹⁰⁹

Tidligere hadde Snorre giftet sin datter Hallbera med godesønnen Arni Magnusson. De skilles på dette tidspunktet og Snorre sørger for å sikre seg godord fra Arni ved skilsmisseoppjøret og slik bli en enda mektigere mann.¹¹⁰ Også Ingibjörg og Gissurs ekteskap går trådt og ender i en skilsmisse til tross for deres begges fedres febrilske forsøk på å holde dem sammen.¹¹¹

Snorre gifter så bort sin datter, Hallbera, på nytt med en ung og fremadstormende gode, Kolbein ungi. Dette skjer på Kolbeins initiativ, men Snorri var ikke vond å be i håp om en allianse som ville styrke hans posisjon etter hans døtres alliansesvekkende skilsmisser. Dog går også dette samlivet trådt og Kolbein sender Hallbera hjem til sin far der hun dør før noen skilsmisse blir gjennomført. Snorre krever Kolbeins godord i skiftet etter datteren, men Kolbein får beholde sine godord mot å love å støtte Snorre i alle saker på tinget og

¹⁰⁷ Sturlunga saga I: 194-196

¹⁰⁸ *Félag* hadde som regel betydningen økonomisk partnerskap, men kunne i visse tilfeller også bety ekteskap. Det er uklart hvilken av betydningene som skal forstås her, men det opplyses aldri at Snorre skiller seg fra sin første kone og det er dermed trolig at det er snakk om et økonomisk partnerskap uten giftemål. (Zoega "felag", s. 134)

¹⁰⁹ Sturlunga saga I: 199-200

¹¹⁰ Sturlunga saga I: 164, 200

¹¹¹ Sturlunga saga I: 246

som ledd i å bekrefte denne avtalen skal Kolbein gifte sin søster med Snorres uekte sønn, Orækja.¹¹²

Snorre brukte altså både sin sønn og sine døtre som et ledd i avtaler som sikret han økt makt og rikdom. Et tett samhold med resten av ætten later til å ha hatt mindre betydning for Snorre enn muligheten til egen vinning. Alliansen og vennskapet han stiftet med haukadølene gjennom félaget med Hallveig og bortgiftet av sin ene datter kom i konflikt med hans bror og nevøs interesser og allianse med Snorres tidligere nære allierte, Oddamennene. Snorre ville imidlertid igjen interessere seg mer for et godt forhold til sin egen ætt da omstendighetene igjen skjøv den politiske maktbalansen i en ny retning.

Sturla Sighvatsson har store ambisjoner og utfordrer Snorres inngiftede frender, Gissur og Kolbein, sine maktposisjoner, hvilket ender i et stort slag der både Sturla og Sighvat blir drept av Gissur og Kolbeins samlede styrker.¹¹³

Snorre befant seg i Norge på denne tiden, men reiste umiddelbart tilbake til Island da han fikk nyhetene til tross for at kongen nektet han utreise. Snorre fikk kontrollen over en del av godordene og eiendommene til sine avdøde slektninger, men også Gissur og Kolbein vokste seg mektigere etter drapene på Sturla og Sighvat og alliansen mellom Snorre på den ene side og Gissur og Kolbein på den andre sto snart i fare for å breste.

Det eneste alliansebindeleddet mellom Snorre og Gissur var nå Hallveig som kort tid etter ble syk og lå for døden. På denne tiden søker Sighvats sønn, Tumi den yngre, seg til Snorre og Snorre arrangerer et giftemål mellom Tumi og Hallveigs søster. Denne muligheten kom på et godt tidspunkt for Snorre, for han hadde nå muligheten til å skaffe seg et visst arvekrav etter Hallveig og Tumis side av slekten var ikke lenger noen stor trussel nå som både Sighvat og Sturla var ryddet av veien og dermed kunne dette sikre en siste rest av en skjør allianse mellom Gissur og Snorre. Snorre sørger også for å bygge opp både sin sønn Órækja og sin nevø Sturla Thordarsson på denne tiden.¹¹⁴

Dette holder likevel ikke for Snorre, for da Hallbera dør blir han ikke enig med hennes sønner, Gissurs slektninger om oppdelingen av landet som Hallbera hadde. Sønnene søker støtte hos Gissur og dette faller sammen med at Gissur mottar et brev fra kongen i Norge

¹¹² Sturlunga saga I: 260

¹¹³ Sturlunga saga I: 339-340

¹¹⁴ Sturlunga saga I: 352-357

med ordre om å arrestere Snorre på bakgrunn av at han hadde forlatt Norge mot kongens vilje. Gissur lar ikke denne muligheten til å rydde Snorre av veien passere og samler menn og drar til Snorres gård og dreper han.¹¹⁵

Ekteskapsmønstret i *Islendinga saga* har klare likhetstrekk med funnene i undersøkelsen om husholdsopprettelser hos sturlungene som viste et mønster med politisk motiverte husholdsopprettelser med fokus på egen vinning i motsetning. Snorre bygger et nettverk av allianser gjennom å gifte bort sine slektninger og kunne inngå slike avtaler på andres vegne. Motivene for giftemålene var primært å styrke sin egen situasjon og ikke nødvendigvis posisjonen til vedkomne han giftet bort. Kriterier som rikdom og makt går igjen for vurderingene av hvem som er et godt gifte og slik ivaretas jevnverdighetsprinsippet når det kommer til ætt og anseelse da de som er rike nok til å utgjøre et godt gifte for denne høvdingklassen må ha vært fra en mektig familie og hatt en høy sosial status. De andre sidene av jevnverdighetsprinsippet slik det fremstilles i islendingesagaene vies ingen oppmerksomhet hos Snorre. Dette ensidige fokuset på egen vinning endte med en serie dårlige ekteskap der samlivet mellom ektefellene ikke var godt og der alliansene han bygget opp brøt sammen som en følge av dette og det er betegnende at han til slutt blir drept på sin tidligere svigersønns initiativ.

Sammenfatning

Idealene for gode giftemål, slik disse kommer frem i mine utvalgte islendingesagaer, er nært knyttet til hvordan et hushold kan driftes på en god måte. Om jevnlikhetsidealets utvidete betydning, slik det kommer frem i sagaene, ble fulgt endte man opp med en god kjerne for husholdets drift. Ble idealene derimot oversett oppsto konflikter i forhold til driften som kunne ende i skilsmisse. Giftemålene som fredsbevarende og alliansebevarende element var avhengig av at ekteparet holdt sammen i samme hushold for at dets funksjon skulle fylles. Eksempelet med Snorre Sturlusons gjentatte fokus på egen vinning fremfor vektleggelse av idealene som førte til en serie mislykkede ekteskap som ødela hans allianser og til slutt forårsaket hans fall viser hvor viktig det kunne være å følge idealene og deres gyldighet også i samtidssagaen.

¹¹⁵ Sturlunga saga I: 360

6.0 Forhandlinger om giftemål: i hvilken grad fikk det fremtidige ekteparet råde over sin egen ekteskapsinngåelse?

I de aller fleste tilfeller faller husholdsopprettelser sammen med giftemål, enten samtidig eller kort tid i forveien eller i etterkant.

Ved frierier var det nesten alltid mannens side som tok initiativet og dermed bestemte hvilken kvinne man skulle forsøke å få til et gifte med. Kvinnens sides råderett sto dermed i å akseptere eller avvise de frieriene som måtte komme.

For kvinnen betydde et giftemål som regel et brudd med samlivet med hennes familie og deres hushold og et nytt forhold til mannens familie og hushold. Om hennes mann var en bonde fikk hun også en ny tilværelse som husfrue med stor råderett innad i sitt nye hushold samt ansvar for deler av gårdsdriften. Gjennom denne rollen skulle kvinnen utfylle mannens egenskaper og kvinnens personlige egenskaper som lynne og arbeidsevne ble dermed viktige faktorer i jakten på den rette konen. I tillegg var faktorer som hennes ætt og dennes anseelse og rikdom viktige faktorer å vurdere for å finne en riktig sammensetning av enheten som skulle utgjøre husholdets kjerne, ekteparet.

Hvem avgjorde hvilke personer som passet til denne karakteristikken?

6.1 Festemål og giftemål i fristatstidens lovgivning

Giftemålet var som vist ikke kun en handling som var viktig for de to som skulle bli ektemann og hustru. I følge *Grágás* hadde ikke kvinner anledning til å svare for seg selv når det kom til frierier med mindre de var enker. Det var hennes verge som avgjorde utfallet av frieriet. Vergen var som regel hennes far eller en annen mannlig slektning.

Mannen hadde som regel også en giftningsmann som presenterte hans frieri og var med på å utforme avtalen, men sagaene gir inntrykk av at mannen selv som regel var med på disse forhandlingene. Et ekteskap kunne dermed avtales uten at det fremtidige ekteparet en gang hadde møtt hverandre, hvilket eksempelet med Hoskuld og Jorunn viste.

Økonomi var en sentral del i frieriet og i avtalen rundt en forlovelse. Det fant sted en forhandling mellom mannen og kvinnens side der de ble enige om hvor store verdier hver side skulle overføre til det kommende ekteparet. Mannens side skulle betale *mundr*, en form for brudepris. I de eldre norske lovene er denne ment for kvinnens giftningsmann, men med tiden er det bruden som råder for disse verdiene og det er dette inntrykket

sagaene gir av *mundr* i sine beretninger om festermål. Kvinnens side skulle bidra med medgift. Dette var en sum som kvinnen fikk overdratt fra sin familie ved ekteskapsinngåelsen og som skulle sikre det nye husholdet verdioverføring fra både mannens og kvinnens slekt i en tid der menn hadde forrang i arv. Ved en skilsmisse skulle kvinnen få med seg både sin medgift og *mundr* og om hun døde barnløs skulle disse verdiene tilfalle hennes familie.¹¹⁶

Det er altså tydelig at dette var ment som en verdioverføring mellom generasjonene og at det skulle sikre arv fra kvinnens slekt til hennes avkom.

Nettopp denne verdioverføringen mellom generasjonene er det mest sentrale trekket ved lovgivningen i forbindelse med giftemål i *Grágás* og de fleste bestemmelsene som regulerer ekteskapsinngåelser og ekteparenes samliv preges av dette og det må kunne sies å være den primære funksjonen for ekteskap i fristatstiden at det sikret rette arvinger og overførte verdier til disse.

Ektefødte barn hadde forrang i arverekken fremfor barn født utenfor ekteskap og ekteskapet var forbeholdt mennesker som hadde en viss minimumsformue. Å inngå et ekteskap uten denne formuen kunne straffes med lovløshet, vel å merke om kvinnen fikk barn.¹¹⁷

Ekteskapet regnes i følge *Grágás* som gyldig om det er betalt *mundr* og bruden er ført i seng med brudgommen med seks vitner, noe som ytterligere understreker lovens mente sammenheng mellom ekteskap og arvinger.¹¹⁸

Skilsmisser er regulert i lovgivningen og kunne i følge disse ikke gjennomføres uten en god grunn. Sagaene viser imidlertid at slike grunner var relativt enkle å oppdrive, men om det hersket kontroverser rundt disse, kunne det ha betydning for den økonomiske siden av skilsmisseoppjøret da, som regel mannens side, nektet å betale tilbake hele eller deler av de verdiene som kvinnen hadde brakt med seg inn i ekteskapet. Betegnende nok er det årsaker knyttet til det seksuelle som gir gyldig grunn til skilsmisse, kvinner kunne kreve skilsmisse om hennes mann ikke ville dele seng med henne og begge parter kunne kreve

¹¹⁶ Grágás: 47

¹¹⁷ Grágás: 47, 118

¹¹⁸ Grágás: 115

skilsmisse om den andre parten kledde seg i klær som var forbundet med det andre kjønn.¹¹⁹

Med tanke på giftemålets sosiale og samfunnsmessige funksjon som en avtale som skulle sikre rette arvinger og verdioverføringer til disse fra de eldre generasjonene er det naturlig at kvinnens verge hadde stor påvirkning på utfallet av et frieri og på den økonomiske avtalen som ble skapt som følge av dette.

6.2 Kirkens påvirkning på ekteskapslovgivningen: et nytt ideal om kvinners eget samtykke ved ekteskapsinngåelser

I den verdslige lovgivningen er det som vist svært lite som knytter ekteskapet til kirken eller kristne verdier. Fra slutten av 1100-tallet og utover 1200-tallet søker kirkens menn større kontroll over folks ekteskap og dette ble etter hvert forsøkt regulert gjennom kristenrettene. Det var særlig tre punkter der kirken søkte autoritet. Dette gjaldt regulering av ekteskap innenfor visse slektsledd, begrensning av utenomekteskapelige relasjoner og begge parters samtykke som betingelse for gyldige ekteskapsinngåelser.¹²⁰

Det er punktet om begge parters samtykke til ekteskap som er det viktigste elementet for min undersøkelse da det søker å utvide individenes handlingsfrihet.

Fra midten av 1100-tallet ble nye normer for ekteskapet utformet av datidens mest sentrale teologer på kontinentet. Det åndelige aspektet ved ekteskapet ble fremhevet og det ble vektlagt at ekteskapet var en avtale mellom mannen, kvinnen og Gud. Dermed ble ekteskapet også et sakrament og således uoppløselig etter kirkens syn. Kirken fremhevet det åndelige forholdet mellom mann og kvinne og la ingen vekt på de økonomiske aspektene. For at ekteskapet skulle være gyldig forutsatte det at de to partene selv samtykket til inngåelsen og individene kom dermed i større fokus enn i den verdslige lovgivningen.¹²¹

Det kirkelige idealet om begge parters samtykke som basis for et gyldig ekteskap ble kjent på Island senest i 1189 da det fremheves i et brev fra erkebiskop Eirik Ivarsson av Nidaros

¹¹⁹ Grágás:119-122, Laxdæla saga: 88-89

¹²⁰ Jochens 1995: 36-47

¹²¹ Bandlien 2001: 131-147

til de islandske biskopene. Her heter det: ”En vm fastnadar mal. Þegar madr fastnar sier konu med jaquede hennar sialfrar.”¹²²

Idealet om kvinnens samtykke som del av definisjonen av et gyldig ekteskap ble lovfestet først i biskop Arnes kristenrett fra 1275. Jenny Jochens hevder at dette idealet var blant de viktigste kampsakene for kirken, men Bjørn Bandlien fremhever at en rekke andre aspekter ved kirkens syn på ekteskapene, som forbud mot incest i visse slektsledd og døtters rett til å nekte ekteskap om de heller ønsket å gå i kloster ble lovfestet mye tideligere enn kvinners rett til samtykke og konkluderer dermed med at dette ikke kan ha vært noen fanesak for de islandske biskopene som kjempet for kirkens frigjøring på Island.¹²³

6.3 Tidligere undersøkelser av kvinners samtykke ved ekteskapsinngåelser

Jeg vil trekke frem to forskere som har sett på kvinners samtykke ved ekteskapsinngåelser på en måte som er relevant for min undersøkelse, Jenny Jochens og Bjørn Bandlien.

Jenny Jochens har undersøkt flere aspekter ved kvinners liv i middelalderen, deriblant giftemål og kvinners rett til samtykke ved ekteskapsinngåelsene. Gjennom en undersøkelse av *Grágás*, fristatstidens islandske lovverk, luker hun ut kristen påvirkning og mener å finne en ekteskapsmodell som er basert på gamle germanske og hedenske idealer og en modell som var tuftet på nye, kristne idealer. Mest sentralt i den hedenske tradisjonen ligger verdioverføringer mellom generasjonene og mulige allianser mellom de to ektefellenes familier, dette er et fokus som hun tillegger det aristokratiske miljøet på Island gjennom hele fristatstiden. Den senere kristne påvirkningen legger vekt på individet og vektlegger begge parters samtykke som grunnlag for et gyldig ekteskap, begrensning av seksuell omgang utenfor ekteskapet og ekteskapet som en avtale der også Gud er en part, hvilket gjør ekteskapet uopløselig.

Dette prinsippet overfører Jochens så til islendingesagaer og samtidssagaer for å undersøke om modellene som er utledet av lovene reflekteres i praksis. Når det kommer til kvinners samtykke ved ekteskap finner hun at dette til tross for å være et kristent element forekommer oftere i islendingesagaene som har store deler av sin handling i hedensk tid, mens det er totalt fraværende i samtidssagaene.

¹²² Diplomataricum Islandicum I: 287

¹²³ Jochens: 1995: 44, Bandlien 2001: 147

Jochens Jochens tolker tilstedeværelsen av denne kristne skikken i islendingesagaene, men fraværet i samtidssagaene som at sagaskriverne fordømmer deres samtids aktørers ukristne holdninger i en idealisering av fortiden med drømmer om hvordan fremtiden kunne bli.¹²⁴ Hun ser dermed kvinners samtykke som et utelukkende positivt trekk i islendingesagaene.

Bjørn Bandlien undersøker først og fremst mentaliteter knyttet til kjærlighet og utviklingen av disse gjennom norrøn middelalder. Han undersøker i større grad en og en saga for seg i sin undersøkelse om samtykkeidealet og vier stor plass til *Laxdæla saga* og *Njáls saga* i forbindelse med sin undersøkelse om kvinners samtykke.

Bandlien peker på at en samtykkeforståelse ikke var et helt nytt fenomen for 1200-tallets islendinger. Han trekker frem det han kaller ”det heroiske samtykket” som kommer frem i heltediktning og eddadikt. I disse kildene kommer det frem at kvinners kjærlighet følger mannens positive egenskaper slik disse er definert av samfunnets normer og det var forventet at kvinnene skulle begjære den beste mannen, altså en ”heroisk kjærlighet”. Om kvinnens tro på mannens heroiske egenskaper forsvant, forsvant også hennes kjærlighet til mannen og dette var i tråd med samfunnets normer. På denne måten var et ”heroisk samtykke” en nødvendighet for et godt ekteskap og understreker viktigheten av de personlige egenskapene til partene i et godt ekteskap i tillegg til deres anseelse og rikedom også i tiden før kirkens samtykkelære gjør seg gjeldende i norrønt område. Til forskjell fra ”det kristne samtykket” var ikke ”det heroiske samtykket” viktig ved selve ekteskapsinngåelsen, men i samlivets gang.¹²⁵ Bandlien avviser ikke at det kristne idealet om kvinners samtykke som et grunnlag for et gyldig og lykkelig ekteskap med tiden fikk betydning for reelle ekteskapsinngåelser og påvirket individenes påvirkningskraft, men er forsiktig med å trekke konklusjonen om at forekomsten av kvinnens samtykke i islendingesagaene baserte seg på den kristne oppfattelsen alene og i en heroisk kontekst kunne dermed kvinners samtykke si mer om mannens anseelse enn kvinnens stilling gjennom at kvinnens ønske om mannen til ektemann understreket mannens positive egenskaper.

¹²⁴ Jenny Jochens 1995: 17-54

¹²⁵ Bandlien 2001: 34-39

Med dette utgangspunktet undersøker Bandlien forekomsten av kvinners samtykke i islendingesagaene, bl.a. *Laxdæla saga* og *Njáls saga*. Bandlien mener at førstnevnte sagas mange giftemål er et utslag av en bevisst ideologi fra sagaskriverens side med tanke på sagaens datering som ligger tett opp til tiden da kirkens menn presenterte dette idealet i lovform på Island. Han mener det ser ut til at sagaen ønsker å problematisere spørsmålet om kvinners mulighet til å fungere i samfunnet på lik linje med menn og at samtykket dermed

Bandliens undersøkelse av giftemålene i *Laxdæla saga* konkluderer med at det er et kristent ideal om kvinners samtykke ved ekteskapsinngåelser som fremmes, men at dette er fremstilt i harmoni med aristokratiske idealer om jevnbyrdighet mellom partene som fundamenterte en overklasse av storbønder. Dermed gjør fremstillingen i *Laxdæla saga* at den kristne formen for kvinners samtykke kan bli enklere å akseptere for det islandske aristokratiet.

Bandlien analyserer *Njáls saga* som et motsvar *Laxdæla sagas* giftemålsstrategier. Han peker på at det er kvinnenens evne til å bedre enn sine giftingsmenn kunne se hvem de passet sammen med som gjør deres samtykke ved ekteskapsinngåelsene vellykkede og tilpasset jevnbyrdighetsidealet. Dette forutsetter at kvinnene deler samfunnets normer. I *Njáls saga* slipper derimot en kvinne som beveger seg på tvers av disse normene til i en sentral rolle og dette får følger for hennes giftemål.

Bandliens undersøkelse viser at man ikke nødvendigvis får et bilde av kvinners reelle situasjon verken på 1200-tallet eller i hedensk tid gjennom å anvende islendingesagaene som en kildegruppe uten å ta høyde for ulikheter og utvikling mellom enkeltsagaer. Jochens anvender seg av islendingesagaene som en enhetlig kildegruppe i sin undersøkelse og henter frem enkeltteksempler fra ulike sagaer uten å trekke inn de ulike kontekstene disse sagaene representerer og sammenligner funn fra en slik undersøkelse med kildegruppene lover og samtidssagaer.

Der Jochens er opptatt av å utlede kvinners stilling i middelaldersamfunnet slik den i realiteten var er Bandlien mer opptatt av mentalitetene, tankene, troen og holdningene som var bakgrunnen for denne stillingen. Dette er likevel ikke direkte motstridende

innfallsvinkler, men har altså ledet de til ulike konklusjoner rundt kirkens vektleggelse av samtykkeidealet og dets internalisering i middelaldersamfunnet.

Både Bandlien og Jochens konkluderer likevel med at samtykket har en didaktisk funksjon i *Laxdæla* saga og *Njáls* saga. Forskjellen ligger i at Bandlien differensierer bildet de ulike islendingesagaene gir og utleder *Laxdæla sagas* didaktiske budskap til å være overensstemmende med aristokratiske verdier når det kommer til samtykke, mens *Njáls saga* er skeptisk til kvinnens frie rolle og heller fremhever viktigheten av gode giftningsmenn. mens Jochens fokuserer mer ensidig på en positiv fremmelse av idealet om kvinners samtykke på tvers av enkeltsagaer.

De to undersøkelsenes ulike utgangspunkt fører til lignende, men ikke like konklusjoner. Der Jochens konkluderer med at islendingesagaenes omtale av kvinners samtykke i en hedensk tid har en didaktisk funksjon fremmet av sagaskrivere med kirkelig bakgrunn eller sympatier for de nye kristne ideene, differensierer Bandlien dette bildet. Han er enig i at *Laxdæla sagas* omtale av kvinners samtykke stilles i et positivt lys og har en didaktisk funksjon, men utdyper synet gjennom å se dette som en fremstilling som overensstemmende med aristokratiske verdier og ikke i opposisjon til disse slik Jochens hevder. Bandlien omtaler ekteskapsinngåelsene i *Njáls saga* som et tilsvarende og en mulig kritikk av det synet på kvinners samtykke som kommer frem i *Laxdæla saga*. Begge tolker det altså i relasjon til de aristokratiske verdiene og som begge påpeker er disse preget av et fokus på verdioverføringer til neste generasjon. Dermed er det naturlig å undersøke de omtalte samtykkene i islendingesagaene følger et mønster i forhold til det økonomiske aspektet ved ekteskapsinngåelsene.

6.4 Kvinners samtykke og det økonomiske aspektet ved festemålet

Ettersom det økonomiske aspektet var det viktigste elementet i avtalene ved inngåelsen av det Jenny Jochens utledet som det hedenske ekteskapet, mens hun hevder at begge parters samtykke var den viktigste kristne påvirkningen fra midten av 1200-tallet og at de to synene er i en viss konflikt med tanke på individets handlingsfrihet er det interessant å se på tilfeller der kvinners samtykke nevnes i mine kilder og deres relasjon til det økonomiske aspektet. Dette er spesielt spennende å undersøke med basis i de kildene som er datert til perioden da kirkens menn på Island fremmet standpunktet om begge parters samtykke som

basis for et gyldig ekteskap. Er det slik at det finnes et forhold mellom det økonomiske aspektet ved festemålet og forekomsten av kvinners samtykke?

Det første leddet i en ekteskapsinngåelse var som nevnt festermålet der de økonomiske detaljene for ekteskapsavtalen ble diskutert og avtalt mellom partene. Verdiene det ble forhandlet om later i alle tilfeller til å ha tilfalt det nye ekteparet og deres individuelle eierforhold til verdiene var av stor betydning for forhandlingene. Både særeie og felleseie nevnes som mulige for ekteparene. Ved en skilsmisse skulle som regel hver part ha tilbake det de hadde brakt inn i ekteskapet og fortjenesten av deres felles eie skulle deles likt, men det finnes flere eksempler på at en slik oppdeling ikke alltid fant sted. For eksempel finnes det arvesaker i både *Njáls saga* og *Laxdæla saga* som viser at den ene parten med makt eller kløkt kunne beholde store deler eller hele det godset som den andre i utgangspunktet mente å ha krav på ved ekteskapets opphør.¹²⁶ Kunne dette påvirke kvinnenens verger til å søke kvinnens samtykke i håp om at samlivet skulle bli godt og en skilsmisse mindre sannsynlig? Eller er det heller en motsatt tendens der kvinner ikke slipper til med sitt syn i saker der deres verger vil tjene stort på at giftemålet kommer i stand og dermed ikke vil risikere at avtalen ikke kommer i stand på grunn av kvinnens vegring, hvilket ville kunne være en delaktig forklaring på hvorfor kvinners samtykke ved ekteskapsinngåelser er fraværende i samtids sagaene der storpolitikken er i fokus og giftemålene ofte anvendes som et allianseskapende redskap?

Jeg vil undersøke dette gjennom å skille de ulike sagaene fra hverandre, da forekomsten av kvinners samtykke er ujevnt fordelt mellom dem og som flere tidligere har påpekt, later til å være tematisert i stor grad i *Laxdæla saga* og *Njáls saga* og jeg vil derfor også legge størst vekt på disse sagaene, men også gi en kort oversikt over kvinners samtykke slik det fremkommer i *Egils saga*.¹²⁷

Laxdæla saga: den frie kvinnen

Laxdæla saga er den sagaen som oftest trekkes frem som eksempel på en kilde som beskriver kvinners samtykke som positivt og ønskelig. Hovedårsaken til dette ligger i

¹²⁶ Laxdæla saga: 37-45, Njáls saga: 20-44

¹²⁷ Bandlien 2001: 211-223

sagaens omtale av flere sterke kvinneskikkelser og ikke minst Gudrun Osvivsdotters fire ekteskap.

Gudrun beskrives i positive ordelag. Hun er vakker, klok og gavemild. I tillegg kom hun fra en fornem og rik familie. Dette gjorde at hun ble regnet som et svært godt gifte.

Hennes første frier er Torvald Halldorsson, en mann som var rik på gods, men ikke særlig evnerik. Han retter sitt frieri til Gudruns far som hevder Torvald må legge mye til for å få i stand avtalen. Det fremheves at det er Gudrun som skal nyte godt av dette mellomlegget.

Torvald går villig med på betingelsene og de to mennene avtaler giftet uten Gudruns viten. Gudrun er lite fornøyd og demonstrerer sin missnøye gjennom vrang og vrien oppførsel ovenfor sin mann før til hun til slutt finner en grunn til å skilles fra han. De to er altså ikke jevnbyrdige i utgangspunktet og det er mannen som må legge til verdier for bringe dette giftemålet i likevekt. Det kommer frem at Gudrun står seg bedre enn før etter skilsmissen, da hun fikk halvparten av alt godset ved bruddet.¹²⁸

Ved neste ekteskap lar sagaen Gudrun passivt samtykke til selve festemålet og det er kommet fram at hun alt var forelsket i denne mannen og trolig alt hadde et forhold til ham. Frieren er denne gangen Tord Ingunnsson, en vakker og evnerik mann. Han var i utgangspunktet ikke rik og hadde tideligere giftet seg med en kvinne for pengenes skyld. Gudrun og Tord hjalp hverandre med å skilles fra sine første maker og det later til at Tord kom ut av sitt ekteskap med mer gods enn han hadde brakt inn i det, for det understrekes at han driver en rekke husdyr til Gudruns fars gård da han reiser rett fra skilsmisseoppgjøret for å fri til henne. Denne gangen nevnes ingenting om det økonomiske aspektet ved avtalen, men det er kort tid i forveien understreket at Gudrun nå hadde en anselig formue fra sitt forrige ekteskap og trolig er det dette som går inn i ekteskapet med henne fra hennes side av familien. Gudrun og Tords samliv er godt, men Tord dør etter hvert i en drukningsulykke og Gudrun blir igjen et mål for menn på frierferd.¹²⁹

Gudruns tredje frier er Bolle Torleiksson. Dette giftet er mot Gudruns uttalte vilje, men hennes far og hennes brødre ønsker sterkt at giftemålet kommer i stand, for de mener at de kan få nytte av mågskapen med Bolle og det ender med at Gudruns far tvinger avtalen igjennom i tråd med *Grágás* bestemmelse om at fedrene kan bestemme over enkers giftemål. Dette ekteskapet settes i et dårlig lys i sagaen, Gudrun gjorde lite for at samlivet dem imellom skulle bli godt og det hele ender med et sjalusidrama der Bolle til slutt dreper

¹²⁸ Laxdæla saga: 87-88

¹²⁹ Laxdla saga: 89-93

sin fosterbror, Kjartan Olavsson, sagaens største helt og den fremste mannen i hele landet.¹³⁰

Gudrun gifter seg nok en gang etter dette, men denne gangen får hun selv det siste ordet i saken. Både Bolle og Osviv er ved denne tiden døde og frieriet rettes rett til Gudrun som samråder med både sine sønner og hennes velgjører, Snorri gode, som også er frierens giftningsmann. Gudrun understreker at hun ikke bryr seg om mannens verdier gjennom å insistere på å holde bryllupet for egen regning.¹³¹

Utover Gudruns ulike ekteskap kommer kvinners samtykke frem ved seks anledninger.

Det første tilfellet gjelder det tidligere omtalte giftemålet mellom Hoskuld og Jorunn. Dette er som nevnt et gifte som ligger tett opp til idealet om jevnbyrdighet mellom partene både i forhold til rikedom, anseelse og personlige egenskaper. Jorunn er fra en rik og fornem slekt og beskrives som en dyktig kvinne og det er de to førstnevnte attributtene som er presentert som årsaken til Hoskulds frierferd til Jorunn. Hoskuld presenterer frieriet for Jorunns far som tar det vel opp, men likevel ønsker at datteren selv skulle rå. Det ender med at hun festes til Hoskuld og det understrekes at hun får med seg mye gods.¹³²

Her er det altså mye gods som kan stå på spill for Jorunns far og han lar datteren komme til med sin mening og legger tydeligvis vekt på denne.

Kvinnens samtykke nevnes altså også i forbindelse med ekteskapet mellom Olav Hoskuldsson og Torgjerd Egilsdotter. Det er Olavs far som tar initiativet til dette giftet som etter hvert kommer i stand. Det blir ikke nevnt noe spesifikt om den økonomiske siden ved avtalen annet enn at Egil får et verdifullt sverd i gave fra Olav ved selve bryllupsfesten. Det spesifiseres at Olav får mye ære av dette giftemålet og det nevnes også som en årsak til å fri til nettopp Torgjerd. Dermed er det trolig at det er Laksdølene som investerer mest verdier i avtalen som får dette ekteskapet i stand.¹³³

Det neste tilfellet er giftemålet mellom Kjartan Olavsson og Revna Åsgeirsdotter. I dette tilfellet er det kvinnens side som har lavest anseelse av de to partene. Kjartan retter frieriet

¹³⁰ Laxdæla saga: 111-139

¹³¹ Laxdæla saga: 172-174

¹³² Laxdæla saga: 28-29

¹³³ Laxdæla saga: 64-67

til Revnas far og det kommer frem at Revna ikke sier imot, men lar faren rå. Det kommer ikke frem noen økonomiske detaljer rundt avtalen, men det fortelles at Kjartan reiser hjem fra frierferden med mange gaver fra Revnas familie og det er trolig at brudens familie måtte legge til verdier for å oppnå jevnbyrdigheten som var idealet for giftemålet med tanke på at Kjartan beskrives som den beste mannen i landet og Kjartans søster spesifiserer at det ikke finnes et jevnbyrdig gifte for Kjartan.¹³⁴

Også i forbindelse med festemålet mellom Bolle Bolleson og Tordis Snorresdotter nevnes kvinnens samtykke. I dette tilfellet er det kvinnens familie som er høyest ansett. Frieriet rettes til kvinnens far som vil legge mest vekt på hva datteren ønsket utfallet skulle bli. Det kommer ikke frem noen detaljer rundt det økonomiske aspektet ved avtalen, men reaksjonen til Bolles mor og fosterfar da han annonserte hvem han ønsket å fri til var at de ikke ville spare på noe for å få til dette gifte hvilket indikerer at Tordis anseelse var høyere enn Bolles.¹³⁵

Foruten disse tilfellene av kvinners samtykke nevnes to tilfeller der kvinnene er farløse enker og dermed har en lovfestet rett til samtykke.¹³⁶

Njåls saga: den frie kvinnen i et nytt lys

Den mest sentrale kvinnelige aktøren i Njåls saga er Gudruns motstykke, Hallgjerd Hoskuldsdotter. Hallgjerds første frier er Torvald Osvivsson som beskrives som en rik mann. Frieriet rettes til Hallgjerds far, Hoskuld, som gjerne vil få datteren gift og som ordner festermålet uten å konferere med Hallgjerd. Hallgjerd er svært missfornøyd med gifte og mener det ikke er gjevt nok, hvilket indikerer at det var hennes familie som sto høyest i anseelse. I tillegg opplyses det at det er Hoskuld selv som får sette alle vilkårene for avtalen og det er dermed trolig at han ville kompensere for skjevheten i anseelse med å få til en anselig mundr.¹³⁷ Hallgjerd viser sitt missnøye med sin nye mann gjennom å kreve mye av han og levde som en stormann med et høyt forbruk. Dette medfører en krangel og ender med at Hallgjerds fosterfar, som har blitt med henne på flyttelasset, dreper mannen. Hallgjerd er nå enke og flykter hjem til sin far. Godset til Hallgjerd økte etter dette og ble

¹³⁴ Laxdæla saga: 122-123

¹³⁵ Laxdæla saga: 178-179

¹³⁶ Laxdæla saga: 54-55

¹³⁷ Njåls saga: 23-25

etter hvert stort.¹³⁸ Snart dukker en ny frier opp. Denne mannen er Glum Oleivsson. Han er sønn av Oleiv hjalte, en av mennene som fikk land av Skallagrim og hans familie beskrives både som rik og vel ansett.¹³⁹ Frieriet rettes nok en gang til Hoskuld, men med tanke på utfallet av det forrige giftemålet ønsket ikke Hoskuld å holde datteren utenfor ved denne anledningen og hun får selv komme til orde og godkjenner frieren og fester seg selv. Etter dette fortelles det at det settes takst på Hallveigs gods og at Glum skal legge like mye imot og at de skulle ha fullt sameie. Dette understrekes deres likeverd.

I likhet med Gudrun fikk Hallgjerd økt sitt gods og hadde en anselig rikedom innen hennes neste frier entret banen. Begrunnelsen for at hennes samtykke nå vektlegges er at det gikk så ille sist, men det er uklart om det er på grunn av drapet på den forrige ektemannen eller at Hoskuld endte opp med å bøte for dette drapet. Det er interessant at Hoskuld ikke bare lar Hallveig komme til orde med et samtykke, men faktisk ønsker at hun skal feste seg selv, et trekk som ikke finnes i andre tilfeller enn dette og Hallveigs neste giftemål. Dette kommer nok av saken etter drapet på hennes forrige mann der Hoskuld ender med å måtte bøte for drapet, nå har han sikret seg at noe slikt ikke vil skje om en lignende hendelse skulle dukke opp og dermed ikke vil få ytterligere økonomiske utlegg som følge av dette giftet. Dermed er det mulig at økonomi var en viktig forutsetning for at Hallgjerd denne gangen fikk komme til med sitt samtykke. Også Hallgjerds andre mann blir drept av hennes fosterfar til tross for at deres samliv hadde vært godt denne gangen. Hallveigs neste frier er en av sagaens store helteskikkelser, Gunnar fra Lidarende. Hallgjerd hadde arvet gården etter sin andre ektemann og byttet denne med hans bror og hadde nå en enda mer selvstendig status siden forrige frieri. Gunnar henvender seg til Hallgjerd først, men hun henviser han til sin far med forsikringer om at hun selv ikke har noe imot giftet. Hoskuld er overrasket over at Gunnar med sitt rykte ønsker Hallgjerd med tanke på hennes to første ektemenns skjebner og er enkel å få til en avtale med når han hører at Hallgjerd ønsket Gunnar som ektemann. Ingenting nevnes ved denne anledningen om den økonomiske avtalen, men Hallgjerds gods må ha fulgt med henne inn i ekteskapet også ved dette giftemålet. I tillegg har Hallgjerd nå en datter som stiller foran Hoskuld i arverekken etter Hallgjerd og godset er dermed i utgangspunktet ikke i fare for å forsvinne ut av familien

¹³⁸ Njáls saga: 29

¹³⁹ Njáls saga: 29

ved Hallgjerds eventuelle død, men risikoen er desto større når det kommer til en eventuell skilsmisse om Gunnar skulle legge beslag på godset hennes.

I tillegg til historien om Hallgjerd kommer kvinnens samtykke frem ved tre andre anledninger i *Njáls saga*.

I Brullypet mellom Gunnar og Hallgjerd får Tráin Sigfusson øye på Hallgjerds datter og kona hans er lite fornøyd med dette og slenger en kommentar i hans retning som resulterer i at han skiller seg fra kona på flekken og frir til brudens datter med det samme. Han retter frieriet mot Hoskuld, hennes morfar, og han får bekreftet fra de andre bryllupsgjestene at Tráin er en stormann med stor rikedom og vilkårene diskuteres og de enes raskt om disse. Deretter blir Hallgjerd og datteren spurte om de vil akseptere avtalen, hvilket de gjør.¹⁴⁰ Her kommer det ikke frem noe økonomisk aspekt ved avtalen og det er dermed ikke trolig at det skulle forstås i retning av at samtykket hadde noe med økonomi å gjøre. Hoskuld er kvinnens nærmeste mannlige slektning, men det er mulig at Hallgjerd som nå har mye gods er innblandet i å gi sin datter medgift og dermed tas med på råd uten at dette nevnes spesifikt.

Det neste tilfellet av kvinners samtykke i *Njáls saga* nevnes i forbindelse med at Njåls fostersønn, Hoskuld, ønskes gift med Hildegunn Starkadsdatter. Det er Njål som tar initiativet til dette giftet og retter frieriet til Hildegunns onkel, Flose, om Hildegunn bor hos. Flose trekker på svaret, for han er bekymret for at niesen skal giftes inn i Njåls ætt da denne er innblandet i en feide. Til dette svarer Njål at han ønsker å legge til mye gods for å få Flose til å se blidt på frieriet. Da ønsker Flose å tilkalle niesen sin for å høre hva hun syntes om frieren. Hildegunn svarer at hun ikke ønsker å gifte seg med en godordsløs mann og Flose svarer henne at dette er god nok grunn for ham og han vil ikke bry seg mer med giftet. Da svarer Hildegunn at hun ikke ville avvise Hoskuld om han bare fikk seg høvdingemakt. Njål ordner dette for fostersønnen og det ender med at giftet kommer i stand. Som ledd i avtalen finansierer også Njål en gård og folk til å utgjøre et respektabelt hushold for det nye ekteparet.¹⁴¹

¹⁴⁰ Njáls saga: 55

¹⁴¹ Njáls saga: 147-149

Det siste tilfellet gjelder en enke uten far og dermed har hun en lovbestemt rett til samtykke.¹⁴²

Egils saga: Naturlig jevnbyrdighet?

I motsetning til *Laxdæla saga* og *Njáls saga* kan man ikke hevde at *Egils saga* tematiserer ekteskapsinngåelser. Likevel forekommer selvsagt en del giftemål også her og de aller fleste ekteskapsinngåelsene som omtales inkluderer medlemmer av ætten sagaen omhandler.

Det forekommer ingen eksempler på kvinners samtykke ved førstegangs ekteskap eller i tilfeller der kvinner har lovelig verge i Egils saga. Sagaen er datert som den eldste av mine utvalgte kilder og det er mulig at den er skrevet før kirkens ideal om begge parters samtykke er kjent eller oppfattet som noe man behøver å forholde seg til i opprinnelsesmiljøet. Totalt kommer kvinners samtykke frem ved to anledninger i sagaen. Begge tilfellene er i tråd med *Grágás* da de omhandler enker som selv får råde over utfallet av frieriet rettet til dem.¹⁴³ Det er interessant at det heller ikke fremkommer noen eksempler på skilsmisser i Egils saga og alle ekteskapene later til å være preget av gode samliv til tross for at samtykkeelementet nærmest er fraværende. Det er likevel viktig å påpeke at det er få kvinner som har en sentral rolle i sagaen og ekteskapsinngåelser omtales mindre omfattende enn i *Laxdæla saga* og *Njáls saga*.

Årsaken til denne ulikheten i forhold til de to andre islendingesagaene kan søkes i perioden sagaen omhandler og et av dens hovedtemaer, nemlig forholdet mellom islendinger og den norske kongen. Store deler av Egils sagas handling foregår i Norge før Skallagrims landnám og store deler av handlingen som er lagt til Island utspiller seg i landnámstiden. Som nevnt i kapittelet om husholdsopprettelser er det et fokus på likeverdighet i nybyggerfasen på Island. Selv om Borgarfjord i følge sagaen fullbygges raskt finner flere av giftemålene i sagaen sted i den tidligste perioden da mange av innbyggerne var folk som hadde søkt seg til Skallagrim på grunn av at de var i samme situasjon som hans far og ble forfulgt av kongen i Norge. På Island fikk de land av Skallagrim og han satte dermed standarden for deres anseelse i deres nye hjemland og hadde ingen problemer med å ivareta jevnbyrdighetsidealet da menn fridde til hans døtre. I tiden før Skallagrims landnám giftet

¹⁴² Njáls saga: 44

¹⁴³ Egils saga: 21, 42

hans far, storbonden Kveldulv, seg med sin gode venn og statusfelles datter, et gifte som kom i stand i en tid da Harald Hårfagres maktekspansjon gjorde det naturlig at storbøndene styrket forholdene seg imellom. Både Kveldulvs sønner og barnebarn finner gifter i Norge og deres omgangskrets i landet er begrenset til gamle frender av samme bakgrunn på grunn av ættens konflikt med de norske kongene som gjør at de ikke kan oppsøke hvem som helst i landet.

Selv om ekteskapsinngåelser i Egils saga ikke er tematisert er forutsetningene for de fleste giftemålene lagt på en måte som automatisk gjør at idealet om jevnbyrdighet ivaretas. Dette kan være årsaken til de tilsynelatende lykkelige ekteskapene og fraværet av skilsmisser, men gjør også en tematisering av samtykket irrelevant gjennom at vurderingen av friere satt opp mot idealet om jevnbyrdighet ikke er nødvendig og dermed ikke behøver en bekreftelse.

6.5 Konklusjon

Verken i Laxdæla saga eller i Njåls saga finnes det et klart mønster for tilfeller der kvinners samtykke til sine giftemål forekommer og det økonomiske aspektet ved avtalene. Samtykket forekommer i begge sagaer både i tilfeller der mannens side er av høyest anseelse og der kvinnens side er av høyest anseelse samt i tilfeller der partene later til å være likeverdige.

I frieriet og giftemålet mellom Tråin og Hallgjerds datter er ikke engang det økonomiske aspektet nevnt og jeg vil derfor hevde at det økonomiske aspektet ved ekteskapsinngåelsene nødvendigvis er ment å forstås i tett sammenheng og at kvinners samtykke kan ha hatt en egenverdi.

I *Egils saga* finner man ingen detaljerte frierier med fokus på økonomi eller samtykke, men forutsetningene for et godt ekteskap i tråd med idealet ligger i konsolideringen av storbøndene som tilsvar til kongens økte makt.

7.0 Menns frihet til valg av egen kone

Det finnes i islendingesagaene svært få eksempler på at kvinnens verge aktivt søker etter friere for kvinnene. Det er nesten alltid slik at det er mannens side som søker seg til kvinnene eller hennes verge med ønske om et giftemål. Dermed består kvinnenes mulighet til å påvirke eget gifte i å få slippe til med sin mening gjennom eventuelt å samtykke til den avtalen hennes verge har fått i stand med frieren eller hans giftingsmann, noe sjeldnere å gi sitt samtykke til at forhandlinger om en slik avtale kan innledes eller for enkers del selv å avgjøre utfallet, eventuelt i samråd med sine arvinger.

Tidligere forskeres fokus med henblikk på individenes handlingsrom i forbindelse med ekteskapsinngåelser har ligget på nettopp kvinnens mulighet til å påvirke utfallet av et frieri. Det er et tema som har opptatt forskere med et kvinnefokus og mannens handlingsrom er et tilnærmet utforsket tema.

Min undersøkelse om husholdsopprettelse viste at unge menn latet til å være avhengige av sin husholdsleder for å opprette et eget hushold. En trolig årsak til dette lå i kostnadene ved opprettelsen som var vanskelig å oppdrive for unge menn uten et eget hushold, men som ikke var et stort hinder for deres husholdsledere som disponerte store verdier. Siden det økonomiske aspektet ved ekteskapsinngåelser er så fremtredende ønsker jeg derfor å undersøke om menns husholdstilhørighet, om de hadde et eget hushold eller var medlemmer av en annen husholdsleders hushold, hadde innvirkning på deres handlingsrom i forbindelse med deres ekteskapsinngåelser. Jeg vil dele også denne undersøkelsen inn etter kildekategorier og enkeltkilder for eventuelt å kunne spore en idealisert eller didaktisk fremstilling av dette temaet, slik det er påvist for enkelte av mine kilder når det kom til kvinners handlingsfrihet i forhold til ekteskapsinngåelser.

7.1 Menns frihet til valg av kone etter husholdstilhørighet

Islendingesagaene

Egils saga

Giftemålene i *Egils saga* er som nevnt av en spesiell karakter, noe som også påvirker muligheten for å klassifisere dem etter kriteriene for denne undersøkelsen. De fleste

omtalte giftemålene finner sted mens karakterer er på reise i Norge, ved kongens hird eller i landnåmstidens Island før vedkomne har opprettet et hushold og representerer dermed svært spesielle situasjoner som ikke lar seg klassifisere etter denne undersøkelsens kategorier og heller ikke kaster lys over det temaet jeg her vil undersøke. Derfor utelates giftemålene i Egils saga fra denne undersøkelsen, da de få eksemplene på giftemål som finner sted på Island etter landnåmstid ikke vil være nok til å danne et bilde av giftemålene som helhet i sagaen.

Laxdæla saga

I tilfeller der menn er medlemmer av et hushold

I syv av ekteskapsinngåelsene som nevnes i *Laxdæla saga* der frierens husholdstilhørighet kan utledes er frieren medlem av en annens hushold.

Dette gjelder giftemålene mellom Olav feilan og Alvdis, Olav På og Torgjerd Egilsdotter, Bolle Torleiksson og Gudrun Osvivsdotter, Kjartan Olavsson og Revna Ásbjörnsdotter og til sist Bolle Bolleson og Tordis Snorresdotter.

I giftet mellom Olav og Torgjerd er det Olavs far som tar initiativet til giftet og sønnen går, som tideligere nevnt, noe uvillig med på farens forslag. I tilfellet Olav feilan er det hans bestemor, landnåmskvinnen Unn den djuptenkte, som tar initiativet til giftemålet for sin sønnesønn og bestemmer hvem frieriet skal rettes mot.

I de resterende tilfellene er det mennene selv som tar initiativene til sine gifter og selv peker ut hvem de ønsker å fri til. Bolle Torleiksson og Bolle Bolleson søker begge sine husholdslederers positive involvering og ønsker dem i en rolle som giftningsmenn og presenterer ideen til dem før til noen andre. Ingen av disse to mennenes husholdsledere er deres fedre, Bolle Torleiksson bor i husholdet til sin fosterfar og Bolle Bolleson bor i husholdet til sin stefar, da deres biologiske fedre er døde.

Kjartan Olavsson er den eneste av de nevnte unge menn som handler uten sin fars viten, men det er hans søster som foreslår giftet for ham.

Det later altså til at unge menn i en situasjon som husholdsmedlemmer selv kunne ta initiativet til sitt gifte, men at dette valget også kunne styres av deres husholdsleder. Jeg vil trekke frem to eksempler for å belyse forskjellene mellom disse to handlingsmønstrene.

Det første eksempelet belyser også ærens posisjon i friermålene. Idealet om likeverdighet mellom partene skapte situasjoner der æren sto sentralt. En manns anseelse og ære sto på spill i denne interaksjonen som i de fleste andre, men ved et friermål legger mannen sin ære i kvinnens giftingsmanns hender. Frierens bakgrunn, hans rikedom, hans personlighet, hele hans ære ble vurdert opp mot hvordan kvinnens giftingsmann så sin egen og kvinnens tilsvarende særpreg. Gjennom et gifte med en kvinne som var høyere ansett enn mannen ville mannens ære vokse som følge av deres giftemål, men om frieren ble veiet og funnet for lett brakte det skam over ham og frierferden. Mannen kunne heller ikke sikte for lavt i sin søken etter en kone, da han med dette erklærte seg for å være på et lavere nivå på samfunnets rangstige. Det var dermed en vanskelig oppgave for mannen eller hans giftningsmann å søke opp den rette kvinnen. Olav Hoskuldssons situasjon belyser denne situasjonen.

Olav Hoskuldsson var sønn av Hoskuld Dala-Kollson og hans frille Melkorka Myrkjartansdotter. Olav var nettopp kommet tilbake fra en reise til Norge og Irland som bekreftet hans mors historie om at hun i virkeligheten var en bortført irsk prinsesse og Olav hadde fått et godt forhold til sin morfar, den irske kongen. Ved sin hjemkomst til Island hadde han fått staselige gaver av kongen og hans ære var økt betraktelig fra å være en frillesønn til å være en frillesønn til å være en nær slektning av den irske kongen. Hoskuld tar initiativet til at Olav skal fri til Torgjerd Egilsdotter, datteren til Egil Skallagrimsson, ansett som det klart beste giftet i hele Borgarfjord og Hoskuld argumenterer at Olavs ære vil vokse av å komme i mågskap med Egils slekt. Olav er enig i sin fars vurdering av Torgjerd som et godt gifte og lar sin far råde for saken, men han er skeptisk til utfallet av frieriet og understreker at han vil like det dårlig om han blir avvist. Hoskuld presenterer frieriet for Egil og han tar det vel opp, men sier datteren må få det siste ordet i saken. Torgjerd er ikke lysten på å giftes med en frillesønn og avviser frieriet. Da Olav får vite dette retter han krass kritikk mot sin far som tok initiativet til frieriet og sier at han likte ille å få skam av svaret og han oppsøker straks Egil og Torgjerd iført stasklær han hadde fått fra kong Harald i Norge og et stassverd han hadde fått fra sin morfar. Til tross for at Olav aldri tideligere hadde sett Torgjerd kjente han henne igjen på hennes vakre klær og utseende og går frem til henne og de prater i lang tid. Etter dette møtet endrer Torgjerd sin mening om Olav og giftet kommer i stand og de to får et godt samliv.¹⁴⁴ Gjennom resolutt inngripen i en sak der faren hadde påført Olav skam gjennom å tilsynelatende sikte for

¹⁴⁴ Laxdæla saga: 64-67

høyt får Olav gjenopprettet sin ære. Gjennom partenes likheter finner de ut at de likevel passet for hverandre og nok et ideelt gifte kom til.

Et lignende tilfelle oppstår da Unn den djuptenkte tar initiativet til et gifte for sin sønnesønn, Olav feilan. Dette skjer på et tidspunkt da Unn begynner å bli gammel og hun ønsker at Olav skal arve gården hennes etter henne. Hun snakker med Olav og sier at hun har kommet på de tanker at han skal sette bu og gifte seg. Olav tar dette vel opp og sier han vil stole på Unns omtanke i denne saken, men stiller likevel et lite krav ved konen at hun ikke skal rane Unn for verken gods eller rådevelde. Ingenting nevnes mer om prosessen før Olav gifter seg med en kvinne ved navn Alvdis og at de to senere får et godt samliv etter at Olav arver gården etter sin bestemor på bryllupsdagen.¹⁴⁵

Felles for de to eksemplene er at giftene settes i sammenheng med at mannen skal tre inn i en ny rolle som husholdsleder og det er deres nåværende husholdsledere som legger store deler av strategiene i forhold til hvordan kjernen i dette nye husholdet vil se ut gjennom å bestemme over deres valg av kone.

I andre tilfeller er det altså de unge mennene selv som tar initiativet til sine giftemål. To av disse handler direkte motstridende med sine husholdslederes råd. Dette er Kjaran Olavsson og Bolle Torleiksson, to fosterbrødre som begge var medlemmer av Kjartans far, Olav Hoskuldssons, hushold.

Det er flere sterke likheter mellom disse to eksemplene. Begge handler mot sin husholdsleders råd og ingen av dem oppretter et hushold etter sitt giftemål. Bolle blir boende med sin svigerfamilie, Kjartan blir boende i sin fars hushold og begge ekteskapene ender i tragedie for de unge mennene som begge mister livet. Skal *Laxdæla sagas* eksempler på kvinners samtykke ses som et didaktisk element er det mye som taler for at disse to tilfellene også har en formanende og opplærende funksjon i forhold til husholdslederens involvering i ekteskapsinngåelsen for mannens side og i så fall problematiseres kanskje menns handlingsfrihet i større grad enn kvinners i denne sagaen.

I tilfeller der menn er husholdsledere

¹⁴⁵ Laxdæla saga: 24-25

Det forekommer ved fire tilfeller at et frieri finner sted mellom karakterer der frieren har status som husholdsleder. Dette gjelder giftemålene mellom Hoskuld Dala-Kollsson og Jorunn Bjørnsdotter, Herjolv Øyvindsson og Torgjerd Torsteinsdotter, Torbjørn Skrjup og Melkorka Myrkjartansdotter og til sist Gudrun Osvivsdotters giftemål med Torvald Halldorsson.

I samtlige av disse tilfellene er det mannen selv som tar initiativet til å fri til en spesifikk kvinne de selv har sett seg ut og det tyder på et mønster der menn med eget hushold sto friere til å velge sin ektefelle enn menn som var medlemmer av en annens hushold.

Njáls saga

Som vist over er det i *Njáls saga* et fokus på giftingsmenneskes viktige rolle sammenlignet med *Laxdæla sagas* fokus på kvinners frihet. Reflekteres dette også i forhold til menns ekteskapsinngåelser?

I tilfeller der menn er medlemmer av et hushold

Det kommer frem fire frierier der det kommer frem nok opplysninger til å kunne fastslå at frieren er medlem av en annens hushold i *Njáls saga*. Dette gjelder frieriene mellom Skarphedin Njálsson og Torhild Ravnsdotter, Grim Njálsson og Astrid fra Djupåbakke, Helge Njálsson og Torhalla Åsgrimsdotter og til sist Hoskuld Tráinsson og Hildegunn Starkadsdotter. Samtlige menn er altså medlemmer av det samme husholdet og dette vil naturligvis påvirke resultatet av undersøkelsen for *Njáls sagas* del, men det vil i det minste gjøre resultatet interessant da det kan indikere et konsekvent eller inkonsekvent mønster for samme hushold.

I samtlige fire tilfeller er det husholdslederen, altså Njál, som tar initiativet til frieriene og velger hvilke kvinner det skal fris til. Det er ingen av mennene som har innvendinger på det Njál foreslår, verken med tanke på hvilken kvinne det skal fris til eller tidspunktet for dette. To av disse giftemålene er satt i direkte forbindelse med en overtagelse eller opprettelse av et hushold, mens de to andre antagelig skulle etterfølges av gårdsopprettelser eller overtagelser slik jeg har argumentert for i kapittelet om husholdsopprettelse.

I tilfeller der menn er husholdsledere

Det nevnes syv frierier der mennene var husholdsledere i *Njáls saga*. De syv tilfellene gjelder Hrut Herjolvsson og Unn Mårsdotter, Glum Oleivsson og Hallgjerd Hoskuldsdotter, Gunnar Håmundsson og Hallgjerd Hoskuldsdotter, Tráin Sigfusson og Torgjerd Hoskuldsdotter, Hogne Gunnarsson og Alvheid Vetterlidesdotter, Kåre Solmundsson og Hildegunn Starkadsdotter, og til sist Valgard Jørundsson og Unn Mårsdotter.

I fem av tilfellene kommer det frem at det er mennene selv som tar initiativet til giftemålene og selv velger ut kvinnen de ønsker å fri til. De to tilfellene der det ikke er mennene selv som tar initiativet til sine gifter gjelder frieriene til Hrut Herjolvsson og Hogne Gunnarsson og jeg vil derfor omtale disse mer detaljert for å undersøke hvorfor mennene selv ikke tar initiativet ved disse tilfellene, da dette bryter med det tilsynelatende mønsteret der menn med eget hushold selv velger sine koner.

Hrut Herjolvssons bakgrunn er mer omtalt i *Laxdæla saga* enn i *Njáls saga* og siden sistnevnte saga er senere datert enn førstnevnte og har de nevnte likheter og tilsynelatende tilsvarende stilling i forhold til giftemål er det trolig at Hruts bakgrunn fra *Laxdæla saga* kan anvendes for å forstå hans situasjon da han entrer handlingen tidlig i *Njáls saga*. Som nevnt over kommer Hrut til Island og oppsøker sin halvbror, Hoskuld, for å få sin del av arven etter sin mor og de to halvbrødrene kommer etter hvert til enighet og blir gode venner og Hrut slår seg ned på en av Hoskulds gårder. Da de to entrer handlingen i *Njáls saga* er de på vei til tinget og Hoskuld foreslår for Hrut at han skal bedre sin stilling og finne seg en kone og han har planen klar for hvem dette skal bli. Dette giftemålet vil kompletterer Hruts husholdsopprettelse både ved at han får seg kone og ved at han får gården han bor på i eie av sin halvbror som del av den økonomiske avtalen ved ekteskapsinngåelsen.¹⁴⁶ Trolig er det dermed en fullføring av arveoppgjøret mellom Hrut og Hoskuld som kommer i stand i forbindelse med giftemålet. Hrut har drevet gården han bodde på i en tid før dette og er trolig å regne som en bonde på denne tiden, men hans forhold til broren før giftemålet, med tanke på at broren eide gården Hrut bodde på og at Hrut var relativt nyinnflyttet til Island, gjør at det ikke er unaturlig at det er Hoskuld som tar initiativet til giften, både med tanke på at han styrer over de økonomiske ressursene Hrut

¹⁴⁶ Laxdæla saga: 48-53, Njáls saga: 10-11

behøver for å få i stand et godt gifte samt at han må ha hatt en bedre oversikt over de kvinnene som utgjorde passende gifter med tanke på at hans oversikt og kontaktnett må ha vært bredere enn halvbrorens, som hadde vært på Island i kort tid. Hoskuld viser seg imidlertid som en like uheldig giftningsmann for sin halvbror som han var for sin datter. Hrut er skeptisk til kvinnen Hoskuld har tenkt seg ut for ham, men Hoskuld selger henne inn som en rik og vakker kvinne. Hruts ekteskap ender i skilsmisse og en etterfølgende krangel om det økonomiske oppgjøret som er den eneste hendelsen i sagaen der Hrut ikke stilles i et positivt lys.¹⁴⁷

Hogne Gunnarsson har nettopp tatt over sin fars hushold etter at han er blitt drept da Njål arrangerer et ekteskap for ham. Før dette hadde Hognes far, som nevnt, bedt Njål om å ta vare på sønnen. Njål er en dyktig giftningsmann, da han er både klok og fremsynt og han finner dermed gode gifter for folk og det er trolig derfor han tar denne rollen i Hognes ekteskapsinngåelse. Tidligere har han ordnet gode giftemål for sine tre ektefødte sønner og sin ene fostersønn, der alle hadde gode samliv. Som ved de andre giftemålene Njål arrangerer er samlivet godt også for Hogne og hans kone og de forsvinner ut av sagaen etter giftemålet.¹⁴⁸

Begge disse eksemplene fremhever giftemålets plass i husholdsopprettelsesprosessen. De to mennene har begge relativt nylig tatt over gårder med hushold og det later til at samfunnet mener at det passer dem å gifte seg i forbindelse med dette gjennom at andre menn trer inn med initiativet til deres giftemål. Både Hoskuld og Njål later til kun å ha hatt det beste for mennene de ønsker gift i tankene. Hoskuld sier rett ut at han ønsker at Hrut bedrer sin posisjon og siden Hogne og kona forsvinner ut av handlingen i et godt ekteskap etter giftemålet kan det ikke være ment som at Njål skal ha hatt egne motiver for giftemålet, noe som også passer hans karakter.

De to tilfellene får ulike utfall i forhold til samlivet mellom partene. Det kommer frem for få opplysninger om Hognes kone til å kunne konkludere med at dette har å gjøre med at normene for det gode giftemålet ble fulgt i dette tilfellet, men det følger av giftningsmennesenes evner slik disse fremstilles i andre ekteskapsinngåelser de er involverte i.

¹⁴⁷ Njåls saga: 10 -44

¹⁴⁸ Njåls saga: 117-120

Samtidssagaen Islendinga saga

Undersøkelsen om individets frihet i forhold til husholdsopprettelse kom det frem at den økte rikdommen og makten som hovedpersonene i Islendinga saga disponerte tilsynelatende ga innsnevring av individenes frihet sammenlignet med hvordan det var for unge menn i islendingesagaene. Dette grunnet seg i to faktorer knyttet til maktkonsentrasjonen som foregår i handlingen. På den ene siden eide de rike og mektige hovedpersonene et antall gårder og mye land, på den andre siden var høvdingsønnene ambisiøse og hadde spesifikke ønsker for hvilke gårder de ønsket å ta over, hvilket igjen kunne komme på kollisjonskurs med deres fedres ønsker, da de kunne miste viktige deler av sitt maktgrunnlag gjennom å gi fra seg dette og dermed endte med å nekte sønnene deres ønsker. Hvordan påvirker disse omstendighetene giftemålene?

Til tross for at det nevnes svært mange giftemål i *Islendinga saga* er mange av disse ikke omtalt utførlig nok til å kunne utlede husholdstilhørigheten til de involverte.

I tilfeller der menn er medlemmer av et hushold

Det kommer frem fem tilfeller der den fremtidige husbonden var knyttet til en husholdsleder. Dette gjelder giftemålene mellom Thord Sturluson og Helga Arisdotter, Snorre Sturluson og Herdis Bersisdotter, Gissur Thorvaldsson og Ingibjörg Snorrardotter, samt Ingibjörg Sturludotters (datter av Sturla Thordarsson) to giftemål med Hall Gissursson og Thord Thorvardsson.

I samtlige av disse tilfellene er det mennenes husholdsledere som tar initiativet til giftemålene og velger ut kvinnen det skal fris til og tre av disse giftemålene er del av politiske avtaler inngått av fedrene til ekteparene uten at det fremtidige ekteparet er tatt med på råd eller på noen måte kommer til med sin mening. Det er også viktig å fremheve at det er fedrene som later til å ønske disse avtalene mer enn barna, det er i det minste deres fordeler ved avtalene som sagaen fokuserer på.

I tilfeller der menn er husholdsledere

Det kommer frem ni tilfeller av giftemål der det kommer frem at frieren er leder for et hushold. Dette gjelder giftemålene mellom Sighvat Sturluson og Halldora Tumisdotter, Thord Sturluson og Gudrun Bjarnisdotter, Arni Magnusson og Hallbera Snorresdotter,

Thorvald Snorresson og Thordis Snorresdotter, Gissur Thorvaldsson og Groa Alfsdotter, Kolbein Arnorssons to giftemål med Hallbera Snorresdotter og Helga Sæmundsdotter, Solveig Sæmundsdotter og Sturla Sighvatsson og til sist Tumi Sighvatsson d.y. og Turid Ormsdotter.

I seks av tilfellene er det mennene selv som tar initiativet til sine giftemål. I de tre resterende kommer det ikke tydelig frem hvem som tar initiativet. Dette gjelder ekteskapsinngåelsene til Sturla Sighvatsson, Arni Magnusson og Tumi Sighvatsson d.y. Trolig er det Sturlas far, Sighvat, som sammen med Solveigs far ordner giftemålet mellom Sturla og Solveig, men sagaen legger vekt på at de to har møtt hverandre tidligere og Sturlas rolle ved avtalen om ekteskapet er uklar.

I tre av tilfellene er det snakk om døtrene til Snorre Sturluson og i to av disse tilfellene er Snorre delaktig i initiativet til friermålene selv om det er mennene som fremfører frieriene. I de resterende tilfellene er det mannen selv som tar initiativet til frieriene.

I Islendingesagaene kom det frem et mønster der husholdsledere eller andre giftningsmenn ønsker mannens beste ved initiativ til giftemål på mannens vegne. Med tanke på de begrensningene som ble lagt for unge menn i Islendinga saga når det kom til husholdsopprettelser er det verdt å studere nærmere hvordan dette stiller seg for giftemål i Islendinga saga. Jeg vil undersøke dette gjennom å se nærmere på Snorre Sturlusons rolle i giftemålene til sine familiemedlemmer.

7.2 Sammenfatning

Denne undersøkelsen viser et mønster der menn har større handlingsfrihet når det kommer til valg av egen kone når de selv er husholdsledere. I disse tilfellene råder de selv over en økonomi med bakgrunn i husholdet som gjør dem i stand til å forhandle mer selvstendig i en forhandling om giftemål enn menn som er medlemmer av en annens hushold.

Undersøkelsen om husholdssopprettelse viste i eksempelet Njål og hans sønner at medlemmer av et hushold måtte forholde seg til husholdslederens ønsker og prioriteringer. Disse kunne variere med personlige egenskaper og omstendighetene rundt opprettelsen, der Njål trolig var tilbakeholden med tanke på å slippe sønnene på banen som selvstendige politiske aktører. Eksempelet med Sturlungene viste at mulighetene for

husholdsopprettelser i *Islendinga saga* var svært avhengige av de politiske omstendighetene de fant sted i.

8.0 Sammenfatning

En sammenligning av husholdsstørrelser slik disse fremkommer i mine kilder og antatt gjennomsnittsstørrelse for husholdene på Island i fristatstiden viser at tallene i mine utvalgte kilder ligger langt høyere, men at dette ikke er urealistiske tall ettersom tallene samsvarer samtidssagaen *Islendinga saga* og ikke ligger urealistisk langt fra de største husholdene i folketellingen fra 1703. De unormalt store husholdene plasserer mine sagakarakterer i en privilegert posisjon i det islandske fristatssamfunnet gjennom deres rikdom og store mannehjelp.

En undersøkelse av normene for hvem som fikk innpass i bondestanden på disse premissene viser et ideal om lojale menn med en fredelig og mild personlighet og som var godt likt av andre i tillegg til å være driftige og dyktige med gårdsarbeidet. Dette idealet stilles opp mot uregjerlige, upålitelige og konflikthissende personer som konsekvent nedprioriteres i denne sammenheng og dette kan sees som et ideal til samfunnets beste da en fredelig tilstand i samfunnet forsøkes opprettholdt og settes i et positivt lys. Dette idealet kommer frem på tvers av islendingesagaene, men kan ikke spores direkte i samtidssagaen *Islendinga saga* ettersom personbeskrivelsene her er mindre ensidige enn i islendingesagaene. Likevel kommer en fredelig tilstand frem som ønskelig også her. Dette viser at Sturla Thordarsson, en stormann som hadde levd i en tid da maktkonsentrasjonen gjorde at en konfronterende holdning kunne gi økt makt og rikdom, likevel anså freden som ønskelig og dette er viktig siden han var medlem av et samfunnssjikt som ofte kobles til islendingesagaenes opprinnelsesmiljø og dette bygger opp under at islendingesagaenes karakterers handlinger ble forstått som logiske av sin samtids publikum.

Når det kommer til unge menns handlingsfrihet i forhold til egne husholdsopprettelser kommer det frem svært få eksempler på at mennene selv tar initiativet til egen husholdsopprettelse islendingesagaene. De fleste tilfeller av husholdsopprettelser i disse kildene kommer i stand som følge av utenforliggende årsaker som arv etter dødsfall og midlertidige overtagelser ved andre bønders fravær. Årsaken til dette ligger ikke nødvendigvis i at det totalt sett opprettes få nye hushold, men kan skyldes at fokus for handlingen i sagaen fokuserer på de som er i besittelse av de rikeste gårdene og at nedprioriterte arvinger som eventuelt fikk mindre innflytelsesrike hushold ikke omtales. *Islendinga saga* omtaler et rikere og mer mektig samfunnssjikt enn islendingesagaene og

de mektige høvdingene hadde ofte flere store gårder og godord i sitt eie. Høvdingsønnene ytret i motsetning til sønnene i islendingesagaene ved flere anledninger et ønske om å få et eget hushold og godord og har spesifikke ønsker. Den pågående maktkampen der makten ble samlet på stadig færre hender gjorde den mulige gevinsten ved å ha et eget hushold stor, da de gjennom dette kunne ha de nødvendige ressurser for å delta i maktkampene på eget initiativ. Den politiske situasjonen åpnet for at fedre kunne etablere sine sønner og bruke disse som allierte i maktkampene, men det skapte også begrensninger for sønner gjennom at fedrene ikke kunne svekke sin egen stilling gjennom å gi fra seg for mye. Begge kildegrupper viser at sønner flest er avhengige av sine husholdsledere for å kunne etablere et eget hushold.

En undersøkelse av hvordan idealene for giftemål knytter seg til husholdsdriften viste at idealene fremmer ektepar som vil utgjøre en god kjerne i husholdet som driftsenhet. Der idealene brytes ved ekteskapsinngåelsen gir dette seg utslag i uenigheter knyttet til driften av husholdet og kunne føre til skilsmisser.

Kvinnens handlingsfrihet ved egen ekteskapsinngåelse var begrenset til å i visse tilfeller kunne avvise frieren, da det var nesten utelukkende var mannens side som tok initiativene til ekteskapsinngåelser. Siden *Islendinga saga* ikke presenterer eksempler på kvinners samtykke og de to islendingesagaene som presenterer det kristne samtykkeidealet er datert til en tid da kirkens menn på Island fremmet dette idealet gjør at det trolig kun er et didaktisk element i sagaene og at kvinner i fristatstidens Island ikke hadde denne muligheten. Kvinnen hadde likevel muligheten til å skille seg fra sin mann om hun ikke var fornøyd i ekteskapet.

Menns mulighet til å påvirke valget av fremtidig kone var større for menn med eget hushold. Dette hadde trolig sammenheng med den økonomi som krevdes for å sikre seg et godt gifte. Med et eget hushold hadde mannen garanti for at konen ville få status som husfrue og kunne leve i høvelige kår. Der sønnene fortsatt var medlemmer av sine fedres hushold ved frierier var det ofte fedrene som tok initiativet til frieriet og bestemte hvem dette skulle rette seg mot og der det var sønnene selv som tok dette initiativet søkte de som regel sin husholdsleders positive involvering som giftningsmann. Trolig hadde også dette sammenheng med den økonomien de trengte for å få giftet i stand var knyttet til

husholdslederen. I *Islendinga saga* hender det kun ved en anledning at en sønn som er medlem av sin fars hushold tar initiativet til et giftemål, men han nektes dette ønsket av sin far på samme bakgrunn som fedre nektet sine sønner eget hushold i sagaen. At mønsteret med fedre som tar initiativet til gifter for sine hjemmeboende sønner er så sterkt i *Islendinga saga* henger sammen med at fedrene kunne knytte viktige allianser gjennom å sørge for gifter for dem, noe som var av ekstra stor betydning i det politiske klimaet i sagaen. Fokuset for fedrene lå da på egen vinning ved denne type ekteskapsinngåelser og gjorde at kriterier som makt og penger overskygget idealet for giftemål slik dette ble presentert i islendingesagaene. Dette medførte flere mislykkede ekteskap med tilhørende brutte allianser. Siden et brudd med islendingesagaenes idealer for gode giftemål førte til mislykkede giftemål også i *Islendinga saga* er det trolig at dette idealet ble oppfattet som logisk for sagaenes samtidige publikum og siden idealene henger sammen med god drift av husholdene er det trolig at dette var et ideal som kan være representativt også for tidligere perioder av sagatiden da det trolig representerer en treg struktur.

Bibliografi

Norrøne kildeutgaver

- Brennu-Njálssaga*, redigert av Funnur Jónsson, Altnordische Saga-bibliothek bind 13, 1908, Tübingen, Verlag von Max Niemeyer
- Diplomatatrium Islandicum* bind 1, 1857-76, København, Hinu íslenzska bókmentafélagi
- Egils saga Skallagrímssonar*, redigert av Valdimar Ásmundarson, 1892, Reykjavík, bekostet av Sigurður Kristjánsson
- Grágás*; Lagasafn íslenska þjóðveldins, redigert av Gunnar Karlsson, Kristján Sveinsson og Mördur Árnason, 1992, Reykjavík, Mál og menning
- Laxdæla saga*, redigert av Einar Ól. Sveinsson, Íslenzk fornrit bind V, 1934, Reykjavík, Hið íslenzka fornritafélag
- Sturlunga saga Vol. 1*, redigert av Dr. Gudbrand Vigfusson, 1878, Oxford, The Caledonian Press

Oversatte kildeutgaver

- Egil Skallagrimssons saga*, oversatt av Hallvard Lie, 2003, Oslo, Aschehoug
- Soga om laksdølane*, oversatt av Bjarne Fidjestøl, 2002, Oslo, Samlaget
- Njálssoga*, oversatt av Aslak Liestøl, 1975, Oslo, Samlaget
- Sturlunga saga Vol. 1*, oversatt av Julia H. Mc Grew, 1970, New York, Twayne Publishers Inc.

Sekundærlitteratur

- Bandlien, Bjørn *Å finne den rette; Kjærlighet, individ og samfunn i norrøn middelalder*, 2001, Valdres, Den Norske Historiske Forening
- Byock, Jesse L. *Medieval Iceland; Society, Sagas and Power*, 1988, Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press
- Gunnlaugsson, Gísli Ágúst *Family and household in Iceland 1801-1930 : studies in the relationship between demographic and socio-economic development, social legislation and family and household structures*, 1988, Uppsala, Uppsala Universitet
- Heusler, Andreas *Die Anfänge der isländischen Saga*, Berlin, 1914, Königl. Akademie der Wissenschaften
- Jochens, Jenny *Women in Old Norse Society*, New York, 1995, Cornell University
- Jóhannesson, Jón *Íslendinga Saga; A History of the Old Icelandic Commonwealth*, Winnipeg, 1974, The University of Manitoba Press
- Kristjánsson, Jonas: *Eddas and sagas* (Oversatt av Peter Foote), Reykjavík, 2007, Hið íslenska bókmenntafélag
- Meulengracht Sørensen, Preben *Fortelling og Ære. Studier i islændingesagaerne*, Aarhus, 1993, Aarhus universitetsforlag

- Miller, William Ian: *Bloodtaking and peacemaking*, Chicago, 1990,
The University of Chicago Press
- Sigurðsson, Jón Viðar *Frá goðorðum til ríkja; Þróun goðavalds á 12. og 13. öld*,
Reykjavík, 1989, Bókaútgáfa menningarsjóðs
- Sigurðsson, Jón Viðar *Goder og maktforhold på Island i fristatstiden*, Bergen,
1993, Historisk institutt Universitetet i Bergen
- Sigurðsson, Jón Viðar, "Forholdet mellom frender, hushold og venner på Island i
fristatstiden"
i *Historisk tidsskrift* 1995, Vol. 74, , Oslo, 1995, Universitetsforlaget
- Sigurðsson, Jon Vidar *Chieftains and power in the Icelandic commonwealth*,
Odense, 1999, Odense University Press
- Sigurðsson, Jón Viðar *Det norrøne samfunnet; Vikingen, kongen, erkebiskopen og bonden*,
Oslo, 2008, Pax forlag
- Sveinsson, Einar Ól. "Formáli" i *Laxdæla saga* (Íslensk fornrit, bind V), Reykjavík, 1934,
Hið íslenska fornritafélag
- Turner, Viktor W. "An Anthropological Approach to the Icelandic Saga" i *The
Translation of Culture; Essays to E.E. Evans-Pritchard*, 1971, London, Tavistock
Publications

Internettreferanser

- url 1: Þjóðskjalasafn Íslands, Manntalið 1703
<http://www.skjalasafn.is/manntol/?cmd=search&manntolnafn=&manntolfodurnafn=&manntolstett=&manntolbaer=&manntolsokn=all&manntolsysla=Borgarfjar%F0ars%FDsla&manntolkyn=all&flokkar=personuaukdenni> Sist nedlastet 15.10.2010

Oppslagsverk

- KLNM Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingetid til reformationstid.*
1-21 [fællesredaktør: John Danstrup], 1980-1982, København, Gyldendal

Ordbok

- Zoega, Geir T. *A Concise Dictionary of Old Icelandic*. 2004 Toronto, Buffalo,
London: University of Toronto Press / Medieval Academy of America